

नेपालको संविधान अनुसार न्याय सम्पादन प्रक्रियालाई छिटोछरितो, मितव्ययी, सर्वसुलभ,
अनुमानयोग्य, निष्पक्ष, प्रभावकारी र जनउत्तरदायी बनाउने उद्देश्यले न्याय प्रशासनसँग
सम्बन्धित प्रचलित कानूनमा गर्नुपर्ने आवश्यक सुधारको मस्यौदा पेश गर्न गठित

अध्ययन समितिको प्रतिवेदन, २०७८

कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय
सिंहदरवार, काठमाडौं।

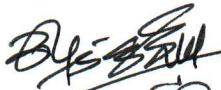
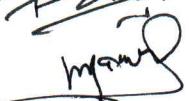
मिति: २०७८। १२। १६

विषय:- प्रतिवेदन पेश गरिएको सम्बन्धमा ।

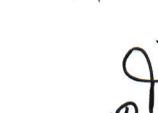
श्रीमान् सचिवज्यू

कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय,
सिंहदरबार, काठमाडौं ।

उपरोक्त सम्बन्धमा न्याय प्रशासन तथा सम्पादन र न्यायिक सुशासनको क्षेत्रसँग सम्बन्धित प्रचलित कानूनमा गर्नु पर्ने सुधारका क्षेत्रहरु पहिचान गर्न र सोको लागि कानूनमा गर्नु पर्ने सुधारको मस्यौदा पेश गर्नको लागि मिति २०७८। ११। २३ को (मा. मन्त्रीस्तरीय) निर्णय अनुसार गठित अध्ययन समितिले छलफल तथा मस्यौदा गरी तयार गरेको "न्याय प्रशासनसँग सम्बन्धित केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक" को मस्यौदा तथा सोको तीन महले विवरण संलग्न गरिएको प्रतिवेदन यसैसाथ संलग्न गरी पेश गरिएको व्यहोरा अनुरोध गर्दछौं ।

 सुशील कोइराला, संयोजक
 मानवबहादुर कार्की, सदस्य

 भरतमणि रिजाल, सदस्य

 हरिप्रसाद रेग्मी, सदस्य
 तिलक कार्की, सदस्य

 लीलामणि पौडेल, सदस्य

 कमलराज गौतम, सदस्य-सचिव

विषय सूची

विषय	पृष्ठ
परिच्छेद - एक प्रारम्भिक	१
१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ समितिको गठन	१
१.३ समितिको कायदिश	२
१.४ अध्ययनको सीमा	३
१.५ अध्ययन विधि	३
१.६ प्रतिवेदनको संरचना	४
परिच्छेद - दुई न्याय प्रशासन र न्याय सम्पादन सम्बन्धी नीतिगत एवं कानूनी व्यवस्था	५
२.१ संवैधानिक व्यवस्था	५
२.२ अदालतको अधिकारक्षेत्र निर्धारण गर्ने कानूनी व्यवस्था	५
२.३ न्यायपालिकाको रणनीतिक योजना	५
२.४ न्यायिक कार्यविधि सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था	६
परिच्छेद - तीन न्यायिक क्षेत्र सुधारका लागि विगतमा भएका प्रयास	७
३.१ विकृतिविहीन न्यायपालिकाको विकासका लागि अध्ययन कार्यदलको प्रतिवेदन, २०६६	७
३.२ न्यायपालिकामा विकृति विसङ्गति अध्ययन समितिको प्रतिवेदन, २०७२	७
३.३ न्यायपालिकामा हुनसक्ने विकृति, विसङ्गति, अनियमित वा भ्रष्टाचार एवं विचौलियाबाट हुनसक्ने क्रियाकलापहरु त्यसको रोकथामका लागि चालनुपर्ने उपायहरूको सम्बन्धमा पेश गरिएको प्रतिवेदन (२०७८)	८
परिच्छेद - चार अदालतको कार्यबोझ तथा लगत र फछ्यौटको विवरण	९०
४.१ सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ	९०
४.२ सर्वोच्च अदालतको १० वर्षको तुलनात्मक कार्यबोझ र कार्य सम्पादनको स्थिति	९०
४.३ मुद्दा फछ्यौटको तथ्याङ्क	९१
परिच्छेद पाँच - प्रचलित कानूनमा गर्नुपर्ने सुधार	९४
५.१ राजस्व न्यायाधिकरण ऐन, २०३१	९५
५.२ सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८	९७

५.३ न्याय प्रशासन ऐन, २०७३	१९
५.४ न्याय परिषद् ऐन, २०७३	२२
५.५ प्रशासकीय अदालत ऐन, २०७६	२३
५.६ अन्य प्रचलित ऐनहरु	२४
परिच्छेद - छ	२७
निष्कर्ष र सुझाव	
६.१ निष्कर्ष	२७
६.२ सुझाव	२८
६.३ सुझाव कार्यान्वयन	२९
परिशिष्ट-१ समितिमा आमन्त्रित सदस्यको रूपमा योगदान पुऱ्याउनु हुने अधिकृत कर्मचारीको नामावली	३०
परिशिष्ट-२ न्याय प्रशासनसँग सम्बन्धित केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको विधेयकको मस्यौदा	३१
परिशिष्ट-३ मस्यौदा गरिएको विधेयकको तीन महले विवरण	४०
सन्दर्भ सूची	७२

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानमा न्याय प्रशासनलाई छिटोछरितो, सर्वसुलभ, मितव्यी, निष्पक्ष, प्रभावकारी र जनउत्तरदायी बनाउने उल्लेख छ।^१ न्याय सम्पादन छिटोछरितो हुँदा संविधानले सुनिश्चित गरेको न्याय सम्बन्धी हकको कार्यान्वयनमा सहयोग पुग्ने हुन्छ। नेपालको संविधानले स्वतन्त्र, निष्पक्ष र सक्षम न्यायपालिकाको मान्यतालाई आत्मसात गर्दै न्याय सम्बन्धी अधिकार अदालत र न्यायपालिकालाई सुम्पिएको छ। संविधानले सर्वोच्च अदालत, उच्च अदालत र जिल्ला अदालत गरी तीन तहका नियमित अदालतको साथै विशिष्टीकृत अदालत र न्यायाधिकरण समेतको व्यवस्था गरेको छ। न्यायपालिकाको रणनीतिक योजना तथा विद्यमान कानूनमा न्याय सम्पादनको कार्यलाई छिटोछरितो तुल्याउने नीति तथा योजना बनाई सो अनुरूप समयसीमा सहितको कानूनी व्यवस्थाका बाबजूद न्याय सम्पादन छिटोछरितो हुन नसकेको गुनासो आउने गरेको छ।

सर्वोच्च अदालतको प्रतिवेदन अनुसार पनि आर्थिक वर्ष २०७६/०७७ मा नेपालका विभिन्न तहका अदालत, न्यायाधिकरण तथा विशिष्टीकृत अदालतहरूमा मुद्दा, रिट, निवेदन, प्रतिवेदन, फुटकर निवेदन तथा विशेष प्रकृतिका निवेदन समेत गरी कुल ३,१७,५२० वार्षिक लगत कायम हुन आएकोमा सोमध्ये १,९४,५३७ मुद्दा फछ्यौट भई १,२२,९८३ थान मुद्दा फछ्यौट हुन बाँकी रहेको देखिन्छ।^२ यसमध्ये दुई वर्षभन्दा बढी अवधिसम्म पनि निर्णय वा फैसला हुन नसकेका मुद्दाको संख्या १७,४९९ रहेको पाइएको छ।

प्रस्तुत सन्दर्भमा न्याय प्रशासनलाई छिटोछरितो, सर्वसुलभ, मितव्यी, निष्पक्ष, प्रभावकारी र जनउत्तरदायी बनाउने संवैधानिक अभिष्ट पूरा गर्नको लागि विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरूले पहिचान गरी सुधारको लागि गरेका सिफारिस समेतको आधारमा न्याय प्रशासनको क्षेत्रमा नीतिगत, कानूनी, संस्थागत र कार्यगत सुधार गर्न आवश्यक देखिएको छ।

१.२ समितिको गठन

न्याय प्रशासन र न्याय सम्पादनलाई चुस्त, दुरुस्त, पारदर्शी, अनुमानयोग्य र प्रभावकारी बनाउनको लागि विभिन्न क्षेत्रमा सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकता अध्ययन प्रतिवेदनहरूले औल्याएका छन्। त्यस्तो सुधारमध्ये प्रमुख रूपमा अदालतको अधिकारक्षेत्रमा पुनरावलोकन गर्नुपर्ने विषयलाई अध्ययन प्रतिवेदनहरूका साथै सर्वोच्च अदालतको वार्षिक प्रतिवेदनले समेत उठान गरेको देखिन्छ। सो सन्दर्भमा न्याय सम्पादन छिटोछरितो हुन नसक्नुका कारणहरू पहिचान गरी तत्सम्बन्धमा कानूनमा गरिनु पर्ने सुधारका क्षेत्रहरूको मस्यौदा सहितको सुझाव पेश गर्न मिति २०७८।१।२३ को माननीय कानून न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रीस्तरीय निर्णयबाट देहायका पदाधिकारी सम्मिलित एक न्याय प्रशासन तथा सम्पादन र न्यायिक सुशासनको क्षेत्रसँग

^१ नेपालको संविधानको धारा ५। (राज्यका नीतिहरू) को खण्ड (ट) (१)

^२ सर्वोच्च अदालतको वार्षिक प्रतिवेदन, २०७६/०७७, प. ३३

८

सम्बन्धित कानून संशोधन सम्बन्धी अध्ययन समिति (यसपछि "समिति" भनिएको) गठन गरिएको
छ ।

(क)	श्री सुशील कोइराला सहसचिव, कानून, न्याय तथा ससदीय मामिला मन्त्रालय ^३	-सयोजक
(ख)	श्री मानबहादुर कार्की, सहसचिव, न्याय परिषद्	-सदस्य
(ग)	श्री भरतमणि रिजाल, सहसचिव, नेपाल कानून आयोग	-सदस्य
(घ)	श्री हरिप्रसाद रेग्मी, सहन्याधिवक्ता, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	-सदस्य
(ङ)	श्री तिलक कार्की, उपरजिष्टार, सर्वोच्च अदालत ^४	-सदस्य
(च)	श्री लीलामणि पौडेल, महासचिव, नेपाल बार एशोसिएशन	-सदस्य
(छ)	श्री लोकहरि बस्याल, उपसचिव, कानून, न्याय तथा ससदीय मामिला मन्त्रालय ^५	-सदस्य सचिव

समितिमा आमन्त्रित सदस्यको रूपमा योगदान पुऱ्याउनु हुने अधिकृत कर्मचारीको नामावली
परिशिष्ट - १ मा उल्लेख गरिएको छ ।

१.३ समितिको कायदिश

समितिलाई देहाय बमोजिमको कायदिश प्रदान गरिएको थियो:-

- (१) न्याय प्रशासनलाई छिटोछिरितो, मितव्ययी र सहज बनाउन सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ घटाउने र लामो समयसम्म मुद्दा विचाराधीन रहने अवस्थामा सुधार गरी न्याय सम्पादनलाई पूर्वानुमानयोग्य बनाउने,
- (२) मातहत अदालतबाट निरुपण हुन सक्ने प्रकृतिका मुद्दा समेत सर्वोच्च अदालतको अधिकार क्षेत्रभित्र परेकोले त्यस्तो मुद्दाले सर्वोच्च अदालतको नियमित कारबाहीमा पारेको प्रभावको मूल्याङ्कन र सोको निराकरण गर्ने उपाय पहिचान गर्ने,
- (३) सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ घटाउनको लागि अदालतको क्षेत्राधिकारमा सुधार गर्न सकिने क्षेत्रहरूको पहिचान गर्ने र सोका लागि कानूनमा गर्नु पर्ने सुधारको मस्यौदा पेश गर्ने,
- (४) सर्वोच्च अदालतका माननीय न्यायाधीश श्री हरिकृष्ण कार्कीको संयोजकत्वमा गठन भएको समितिले दिएको "न्यायपालिकामा हुनसक्ने विकृति, विसङ्गति, अनियमितता वा भ्रष्टाचार एवं बिचौलियाबाट हुनसक्ने क्रियाकलापहरु र त्यसको रोकथामको लागि चालनु पर्ने उपायहरु सहितको प्रतिवेदन, २०७८" मा उल्लिखित सुझाव कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कानूनहरूको संशोधनका विषयहरु पहिचान गरी सोको मस्यौदा पेश गर्ने,

^३ सहसचिव श्री सुशील कोइरालाको अनुपस्थितिमा सहसचिव श्री मानबहादुर अर्यालले संयोजकको भूमिका निर्वाह गर्नुभएको थियो ।

^४ सर्वोच्च अदालतका सहरजिष्टार सदस्य हुने गरी समिति गठन भए तापनि सर्वोच्च अदालतका उपरजिष्टार श्री तिलक कार्की मिति २०७८। १२।०७ देखि समितिमा सहभागी हुनुभएको थियो ।

^५ उपसचिव श्री लोकहरि बस्यालको अनुपस्थितिमा उपसचिव श्री कमलराज गौतमले सदस्य-सचिवको भूमिका निर्वाह गर्नुभएको थियो ।

- (५) अदालतमा परेका मुद्दाहरुको विषयगत विशेषणको आधारमा बढी मुद्दा परेका विषयका कानूनमा सुधार गर्नु पर्ने आवश्यक भएमा सो समेत सुझाव दिने,
- (६) न्यायिक सुधार सम्बन्धी यसभन्दा अघि बनेका समिति वा अध्ययन टोलीहरूले पेश गरेका प्रतिवेदनहरू समेतको अध्ययन गरी ती प्रतिवेनदहरूमा दिइएका सुझावहरू समेतको सान्दर्भिकताका आधारमा कार्यान्वयनका लागि सिफारिस गर्ने,
- (७) न्याय प्रशासन सम्बन्धी कार्यविधिगत जटिलतालाई सरल बनाई अदालती कार्यविधि र प्रक्रियामा सुधार गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक सुझाव पेश गर्ने,
- (८) विशिष्टिकृत अदालत वा न्यायिक निकायहरू र तीनको अधिकारक्षेत्रको पुनःविचार गरी सर्वोच्च अदालतमा मुद्दाको चाप कम गर्ने सम्बन्ध आवश्यक सुझाव पेश गर्ने ।

१.४ अध्ययनको सीमा

छिटोछुरितो, पारदर्शी, अनुमानयोग्य, निष्पक्ष र जनउत्तरदायी न्याय सम्पादनका लागि विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनले दिइएका सुझावका आधारमा न्याय प्रशासन र न्याय सम्पादन सम्बन्धी प्रचलित कानूनमा गर्नुपर्ने सुधारको पहिचान गरी सोको लागि सुधारको सुझाव सहित मस्यौदा पेश गर्नको लागि समितिलाई कायदिश प्राप्त भएको थियो। समितिको कार्यविधि छोटो भएको सन्दर्भमा खास गरी सर्वोच्च अदालतमा मुद्दाको अत्याधिक चाप देखिएको र दुई वर्ष नाघेका मुद्दाको लगत समेत बढ्दै गएको सन्दर्भमा सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ न्यूनीकरण गर्नको लागि सबै तहको अदालतको क्षेत्राधिकार सम्बन्धी प्रचलित कानूनमा गर्नुपर्ने सुधारको मस्यौदा तयार गर्न प्रस्तुत अध्ययन केन्द्रित र सीमित रहेको छ।

मुलुकी देवानी कार्यविधि संहिता, २०७४ र मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ ले समेत अदालतको क्षेत्राधिकारको व्यवस्था गरेको सन्दर्भमा संहिताहरूको संशोधन विधेयकमा विचार गरिने नै हुँदा संहिताहरूले व्यवस्था गरेको अदालतको क्षेत्राधिकारलाई यस अध्ययनमा समावेश गरिएको छैन। न्याय प्रशासन र न्याय सम्पादनलाई सुधार गर्नको लागि प्रचलित कानूनमा भएको सुधार आफैमा पर्याप्त हुन सक्दैन। प्रस्तुत अध्ययनले न्यायाधीश, न्यायसम्पादनमा संलग्न जनशक्ति, कानून व्यवसायी, मुद्दाका पक्ष, अनुसन्धानकर्ता, अभियोजनकर्ता लगायतका विभिन्न सरोकारवालाको आचरण र व्यवहार लगायतका न्याय प्रशासन र न्याय सम्पादनलाई प्रभाव पार्ने विविध पक्षलाई प्रस्तुत अध्ययनले समेटेको छैन र समेट्न सम्भव पनि रहेको देखिँदैन। प्रस्तुत सन्दर्भमा यस अध्ययनलाई सीमित गरिएको छ।

१.५ अध्ययन विधि

समितिलाई प्राप्त कायदिश बमोजिम आफ्नो अध्ययन कार्य सम्पन्न गर्दा समितिले देहाय बमोजिमको अध्ययन विधि अवलम्बन गरेको छ:-

- प्रचलित कानूनमा गर्नुपर्ने सुधारको पहिचान गरी मस्यौदा तयार गर्नको लागि समितिका सदस्यका बीचमा क्षेत्रगत कार्य जिम्मेवारी बाँडफाँड गरी अध्ययन गरिएको,

- समितिलाई प्राप्त कायदिश बमोजिम सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ घटाउनको लागि सर्वोच्च अदालतको अधिकार क्षेत्र सिर्जना गर्ने संवैधानिक व्यवस्था र कानूनी व्यवस्थाहरुको विश्लेषणात्मक अध्ययन गरिएको,
- न्यायपालिकामा हुनसक्ने विकृति, विसङ्गति, अनियमित वा भ्रष्टाचार एवं बिचौलियाबाट हुनसक्ने क्रियाकलापहरुको रोकथामका लागि चालनुपर्ने उपायहरुको सम्बन्धमा पेश गरिएको प्रतिवेदन (२०७८) लगायतका न्याय प्रशासन सुधारका लागि सुझाव प्रदान गरेका प्रतिवेदनहरुको अध्ययन गरी त्यस्तो सुझावलाई प्रचलित कानूनमा समावेश गर्न सकिने क्षेत्रहरु पहिचान गरिएको,
- अदालतको कार्यविधि सम्बन्धी प्रचलित कानूनहरुको विश्लेषणात्मक अध्ययन गरी कार्यविधिमा रहेका जटिलताहरुको अध्ययन गरिएको,
- सर्वोच्च अदालतको विशेष अधिकार क्षेत्र अन्तर्गतको रिट मार्फत अदालत प्रवेश गर्नका लागि आवश्यक पूर्वशर्त निर्धारण गर्ने प्रचलित कानूनको अध्ययन र विश्लेषण गरिएको,
- सर्वोच्च अदालतको पुनरावेदन सुन्ने अधिकार क्षेत्र सिर्जना गर्ने व्यवस्था भएका प्रचलित कानूनको विश्लेषणात्मक अध्ययन गरिएको,
- न्याय सम्पादनमा पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्दै न्याय सम्पादनका क्रममा हुनसक्ने अनियमितता र विचलनलाई नियन्त्रण गर्नको लागि न्याय परिषद् ऐन, २०७३ ले निर्दिष्ट गरेका कानूनी व्यवस्थाको विश्लेषणात्मक अध्ययन गरिएको।

१.६ प्रतिवेदनको संरचना

प्रस्तुत प्रतिवेदनलाई चार परिच्छेदमा विभाजन गरिएको छ। पहिलो परिच्छेदमा पृष्ठभूमि, समितिको गठन, समितिको कायदिश, अध्ययन विधि, प्रतिवेदनको संरचना लगायतका प्रारम्भिक विषयवस्तु समेटिएको छ। दोस्रो परिच्छेदमा संविधान र प्रचलित कानूनमा रहेका अदालतको अधिकारक्षेत्र तथा न्यायिक कार्यविधि सम्बन्धी व्यवस्थाको विश्लेषण गरिएको छ। तेस्रो परिच्छेदमा न्यायिक क्षेत्र सुधारका लागि विगतमा भएका प्रयासहरु समेटिएको छ भने चौथो परिच्छेदमा समितिले पहिचान गरेका प्रचलित कानूनमा सुधार गर्नुपर्ने विषयको विश्लेषणात्मक विवरण समावेश गरिएको छ। पाँचौं परिच्छेदमा अध्ययनको निष्कर्ष र न्याय प्रशासनलाई छिटोछिरितो, सर्वसुलभ, मितव्ययी, निष्पक्ष, प्रभावकारी र जनउत्तरदायी बनाउनका लागि समितिले पहिचान गरेका सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ।

परिच्छेद - दुई

न्याय प्रशासन र न्याय सम्पादन सम्बन्धी नीतिगत एवं कानूनी व्यवस्था

२.१ संवैधानिक व्यवस्था

नेपालको संविधानमा प्रत्येक व्यक्तिलाई स्वतन्त्र, निष्पक्ष र सक्षम अदालत वा न्यायिक निकायबाट स्वच्छ सनुवाइको हक हुने व्यवस्था छ।^६ न्याय प्रशासनलाई छिटोछरितो, सर्वसुलभ, मितव्ययी, निष्पक्ष, प्रभावकारी र जनउत्तरदायी बनाउने नीति राज्यले लिएको छ।^७ नेपालको न्याय सम्बन्धी अधिकार संविधान, अन्य कानून र न्यायका मान्य सिद्धान्त बमोजिम अदालत तथा न्यायिक निकायबाट प्रयोग गरिने^८ सन्दर्भमा संविधानको धारा १३३, १४४ र १५१ मा क्रमशः सर्वोच्च अदालत, उच्च अदालत र जिल्ला अदालतको अधिकार क्षेत्र व्यवस्थित गरिएको छ। खास किसिम र प्रकृतिका मुद्दाहरूको कारबाही र किनारा गर्न सङ्घीय कानून बमोजिम अन्य विशिष्टीकृत अदालत, न्यायिक निकाय वा न्यायाधिकरणको स्थापना र गठन गर्न सकिने^९ व्यवस्था समेत रहेको छ।

२.२ अदालतको अधिकारक्षेत्र निर्धारण गर्ने कानूनी व्यवस्था

सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८ तथा न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ ले सर्वोच्च अदालत, उच्च अदालत र जिल्ला अदालतको अधिकार क्षेत्र व्यवस्थित गरेको छ। संविधान र कानूनको व्याख्या गर्ने अन्तिम अधिकार सर्वोच्च अदालतलाई संवैधानिक रूपमा प्रदान गरिएको^{१०} सन्दर्भमा पुनरावेदन सुन्ने, साधक जाँच्ने, पुनरावलोकन गर्ने, मुद्दा दोहोन्याई हेर्ने लगायतका अधिकारक्षेत्रको सम्बन्धमा न्याय प्रशासन ऐनमा विस्तृत व्यवस्था गरिएको छ। यसका अतिरिक्त विभिन्न प्रचलित कानूनहरूले विभिन्न न्यायिक निकाय, विशिष्टीकृत अदालत तथा न्यायाधिकरणको अधिकारक्षेत्र निर्धारण गरेका छन्।

२.३ न्यायपालिकाको रणनीतिक योजना

न्यायपालिकाको तेस्रो पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजना (२०७१/७२-२०७५/७६) ले "छिटोछरितो न्याय, सबैका लागि न्याय" मूल नारा सहित, न्याय सम्पादनको कार्यलाई छिटोछरितो तुल्याउने लक्ष्य निर्धारण गरेको थियो। यस योजनाले मुद्दाको फैसला तोकिएको समयमै गर्ने, पुराना बक्यौता मुद्दाको संख्या कम गर्ने तथा फैसला कार्यान्वयनलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गर्ने रणनीतिहरू निर्धारण गरेको थियो।^{११}

यसरी विविध कार्यहरू र सूचक संख्याहरू समेत यकिन गरी लक्ष्य तोकिएकोमा चौथो पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजनाको अवधिसम्म न्याय सम्पादनको कार्यलाई छिटोछरितो तुल्याउने लक्ष्य सम्बन्धी

^६ नेपालको संविधानको धारा २० को उपधारा (९)

^७ नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (ट) को उपखण्ड (१)

^८ नेपालको संविधानको धारा १२६ को उपधारा (२)

^९ नेपालको संविधानको धारा १५२

^{१०} नेपालको संविधानको धारा १२८ को उपधारा (२)

^{११} न्यायपालिकाको तेस्रो पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजना, २०७१/७२-२०७५/७६, प.६५

६५.५७ प्रतिशत आषत कार्य सम्पादन भएको देखिन्छ।¹² साथै, चौथो पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजनाले समेत "छिटोछरितो र गुणस्तरीय न्याय सम्पादन" लाई लक्ष्य निर्धारण गरेको छ। सो योजनाले यस लक्ष्य हासिल गर्न निम्न बमोजिमका रणनीतिक उद्देश्यहरु निर्धारण गरेको छः¹³

- (क) मुद्दाको शीघ्र फछ्याँट गर्नु
- (ख) मुद्दा व्यवस्थापन पद्धतिमा सुधार गर्नु
- (ग) न्यायिक काम कारबाही तथा मुद्दाको फैसलामा गुणस्तरीयता अभिवृद्धि गर्नु
- (घ) विवाद समाधानका वैकल्पिक उपायहरुको प्रयोगलाई प्रभावकारी बनाउनु
- (ड) फैसला कार्यान्वयनको कार्यलाई प्रभावकारी बनाउनु ।

२.४ न्यायिक कार्यविधि सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था

रणनीतिक योजनाको अतिरिक्त अदालतमा दायर भएका मुद्दाको चाँडो किनारा गरी छिटोछरितो न्याय प्रदान गर्नका लागि विद्यमान कार्यविधि कानूनमा तत्सम्बन्धी विविध व्यवस्था गरिएका छन्। नेपालको कार्यविधि कानून अन्तर्गत मूलभूतरूपमा निम्न कार्यविधिहरुलाई समेटिएको छः

- (क) संक्षिप्त कार्यविधि,
- (ख) विशेष कार्यविधि,
- (ग) सामान्य कार्यविधि ।

संक्षिप्त कार्यविधि ऐन, २०२८ अन्तर्गतका मुद्दा नब्बे दिनभित्र किनारा गर्नुपर्ने, विशेष अदालत ऐन, २०५९ अन्तर्गतको मुद्दा ६ महिनाभित्र किनारा गर्नुपर्ने, मुलुकी संहिता अन्तर्गतका मुद्दाहरु प्रमाण बुझेको एक महिनाभित्र फैसला गर्नुपर्ने र एकाइस दिनभित्र फैसला लेखिसक्नुपर्ने भनी समयसीमा निर्धारण गरिएको छ। थुनामा राखिएको अभियुक्तको मुद्दा एक वर्षभित्र किनारा गर्न नसकिएमा धरौटी वा जमानत लिई मुद्दा किनारा गर्नुपर्ने व्यवस्थाले एक वर्षभित्र मुद्दा किनारा गर्नुपर्ने गरी कानूनले निर्देशित गरेको छ।¹⁴ प्रशासकीय अदालत ऐन, २०७६ बमोजिमको मुद्दामा सर्वोच्च अदालत वा प्रशासकीय अदालतले आफू समक्ष पुनरावेदन परेको एक वर्षभित्र त्यस्तो मुद्दामा निर्णय गरिसक्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ।¹⁵

¹² न्यायपालिकाको चौथो पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजना, (२०७६/७७-२०८०/८१), पृ. १४७

¹³ Ibid, पृ. ३

¹⁴ मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४, दफा ७७

¹⁵ प्रशासकीय अदालत ऐन, २०७६ को दफा १४

४८

परिच्छेद - तीन

न्यायिक क्षेत्र सुधारका लागि विगतमा भएका प्रयास

न्यायिक क्षेत्रमा रहेका समस्या सामाधानको लागि आवश्यक सुझाव दिनको लागि समय समयमा विभिन्न समिति तथा अध्ययन गठन भई त्यस्तो समितिले सुधारको सुझाव सहितको प्रतिवेदन पेश गरेको पाइन्छ। सो सन्दर्भमा वि.सं. २०२८ मा गठन भएको उच्चस्तरिय न्यायिक सुधार आयोगले यस सम्बन्धी प्रतिवेदन पेश गरेको थियो। त्यसैगरी शाही न्यायिक सुधार आयोग, २०४० को प्रतिवेदन, अदालत व्यवस्थापन सम्बन्धी सुझाव प्रतिवेदन, २०५५, अदालत सुदृढीकरण सुझाव समितिको प्रतिवेदन, २०५८, सर्वोच्च अदालतमा परेमा मुद्दाहरूमा छिटोछुरितो कारबाही किनारा गर्न अपनाउनु पर्ने उपाय सम्बन्धमा गरिएको अध्ययन प्रतिवेदन, २०६०, सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा प्रबाहको अवस्था अनुसन्धान प्रतिवेदन, २०६४, अदालतको अधिकारक्षेत्र पुनरावलोकन कार्यदलको प्रतिवेदन, २०७५, मुद्दा व्यवस्थापन पद्धति विकास सम्बन्धी अध्ययन प्रतिवेदन, २०६६, अतिरिक्त समयमा अदालत सञ्चालन गर्ने सम्बन्धी सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन, २०६८, जिल्ला अदालतमा समयतालिक पद्धति लागू गर्ने सम्बन्धी बेसलाइन सर्वेक्षण प्रतिवेदन, २०६९, सर्वोच्च अदालतमा विचाराधीन मुद्दाहरू फरक मुद्दाका लागि फरक व्यवस्था पद्धति कार्यान्वयन सम्बन्धी अध्ययन प्रतिवेदन, २०७०, मुद्दाको कारबाही छिटोछुरितो सम्पन्न गर्नको लागि कार्याविधि कानूनमा गर्नुपर्ने सुधार बारेमा अध्ययन प्रतिवेदन, २०७२ लगायतका विभिन्न प्रतिवेदनहरूमा न्याय सम्पादनलाई छिटोछुरितो तुल्याउनका लागि आवश्यक उपायका सम्बन्धमा सुझाव प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ।

३.१ विकृतिविहीन न्यायपालिकाको विकासका लागि अध्ययन कार्यदलको प्रतिवेदन, २०६६

सर्वोच्च अदालतका माननीय न्यायाधीश श्री रामप्रसाद श्रेष्ठको संयोजकत्वमा विकृतिविहीन न्यायपालिकाको विकासका लागि अध्ययन गर्न गठन भएको कार्यदलले मूलतः न्याय परिषद्को पुनःसंरचना गर्नुपर्ने, अ.वं. १७ नं. को सुधारात्मक क्षेत्राधिकार बारे पुनर्विचार हुनुपर्ने, दोहोन्याई पाउँ, अ.वं. १७ नं. समेतको निवेदनमा शीघ्र निर्णय दिनुपर्ने, न्यायिक कारबाहीलाई प्रभावकारी बनाउन बाधक रहेका कानूनी व्यवस्थाहरूको पुनरावलोकन, विभिन्न तहका अदालतहरूको क्षेत्राधिकारको पुनरावलोकन गर्नुपर्ने समेतका सुझाव दिएको थियो।

३.२ न्यायपालिकामा विकृति विसङ्गति अध्ययन समितिको प्रतिवेदन, २०७२

सर्वोच्च अदालतका माननीय न्यायाधीश श्री गिरीशचन्द्र लालको अध्यक्षतामा गठित न्यायपालिकामा विकृति विसङ्गति अध्ययन समितिको प्रतिवेदन, २०७२ ले न्यायाधीशलाई मुद्दा हर्ने बाहेकका काममा नखटाउने, मुख्य कानून व्यवसायी (lead lawyer) को अवधारणा लागू गर्नुपर्ने, न्यायिक कार्याविधिलाई अधिकाधिक सरलीकरण गर्ने, अदालतमा भइरहेको ढिलाई एवं मुद्दाको चापबाट सूजित समस्या सम्बोधन गर्न धेरै मुद्दा फछ्यौट गर्ने नाममा गुणस्तरीयता कायम गराउनेतर्फ सजग रहने, पेशी व्यवस्थापन सुधार गर्ने, सर्वोच्च अदालतमा पुराना मुद्दाको चाप अत्याधिक भएको र हरेक साल पुरानो मुद्दाको सङ्ख्या बढ्दै गएकोले दुई वर्ष नाघेका मुद्दाको फछ्यौटको लागि विशेष कार्ययोजना बनाई लागू गर्ने, न्यायाधीश नियुक्तिको व्यवस्था र कार्यशैलीमा पुनरावलोकन गर्ने लगायतका सुझाव दिएको थियो।

३.३ न्यायपालिकामा हुनसक्ने विकृति, विसङ्गति, अनियमितता वा भ्रष्टाचार एवम् बिचौलियाबाट हुनसक्ने क्रियाकलापहरु र त्यसको रोकथामका लागि चाल्नुपर्ने उपायहरूको सम्बन्धमा पेश गरिएको प्रतिवेदन (२०७८)

पछिल्लो पटक न्यायपालिकामा हुनसक्ने विकृति, विसङ्गति, अनियमित वा भ्रष्टाचार एवं बिचौलियाबाट हुनसक्ने क्रियाकलापहरु त्यसको रोकथामका लागि चाल्नुपर्ने उपायहरूको सम्बन्धमा पेश गरिएको प्रतिवेदन (२०७८) मा पनि न्यायपालिकामा गर्नुपर्ने सुधारका क्षेत्र पहिचान गरिएका छन् जसमा सर्वोच्च अदालतले व्यवस्थित गर्न सक्ने नीतिगत र कानूनी सुधारका लागि देहायका विषयहरू पहिचान गरिएको छः- ^{१६}

१. सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ अत्याधिक वृद्धि भई न्याय सम्पादनमा बिलम्ब हुन गएकोले अदालतहरूको अधिकारक्षेत्र सम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाको पुनरावलोकन गरी उच्च अदालतलाई पुनरावेदकीय क्षेत्राधिकार अन्तर्गत अन्तिम फैसला (Finality of Judgement) गर्ने अधिकार प्रदान गर्ने,
२. प्रधान न्यायाधीश तथा सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीश उपरको उजुरीको सुनुवाइ, अनुसन्धान एवम् कारबाहीको लागि निष्पक्ष र स्वतन्त्र संयन्त्र निर्माण गर्नु पर्ने,
३. सूचना प्रविधिको अधिकतम् प्रयोगमार्फत छिटो, छरिटो, प्रभावकारी, सहज र पहुँचयोग्य रूपमा न्याय प्रदान गर्ने,
४. पेशी व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन स्वचालित पेशी सूची प्रणाली लागू गर्ने,
५. अन्तरप्रभावी मुद्दाको शीघ्र फैर्छ्यौट गर्ने,
६. सूचना प्रविधिको उपयोग गरी म्याद तामेली प्रक्रियालाई वैज्ञानिक बनाउने, कानून बमोजिम म्याद तामेल नगर्ने कर्मचारीलाई जिम्मेवार बनाउने तथा म्याद तामेली प्रक्रियाको महत्वका बारेमा स्थानीय प्रतिनिधिहरूलाई सुसूचित गराउने,
७. न्याय सम्पादनसँग सम्बन्धित समिति बाहेक अन्य समितिहरूमा न्यायाधीशहरू संलग्न नहुने व्यवस्था गर्ने,
८. रिट दर्ता गर्दा अपनाउनुपर्ने कार्यविधिको पालना गरी अनावश्यक रिट दर्ता निरुत्साहित गर्ने,
९. न्यायाधीश नियुक्तिको लागि निर्धारित योग्यता पुनरावलोकन गर्नुपर्ने,
१०. तारेख व्यवस्थापन, बहस व्यवस्थापन लगायतका विविध विषयमा सुधार गर्नुपर्ने,
११. संवैधानिक परिषद्को संरचना हेरफेर गर्नुपर्ने,
१२. इजलास गठन गर्ने र पेशी तोक्ने कार्यलाई व्यवस्थित बनाउनु पर्ने,
१३. औचित्य समास भएका रिट निवेदन खारेज गर्नु पर्ने,
१४. संवैधानिक इजलास सम्बन्धी व्यवस्था पुनरावलोकन गर्नुपर्ने,

^{१६} न्यायपालिकामा हुनसक्ने विकृति, विसङ्गति, अनियमित वा भ्रष्टाचार एवं बिचौलियाबाट हुनसक्ने क्रियाकलापहरु त्यसको रोकथामका लागि चाल्नुपर्ने उपायहरूको सम्बन्धमा पेश गरिएको प्रतिवेदन, सर्वोच्च अदालत, २०७८ https://supremecourt.gov.np/web/assets/downloads/bikriti_bisangati_2078.pdf

१५. टिपोट प्रणाली लागू गर्ने लगायत।

मूलतः संवत् २०७८ सालको प्रस्तुत प्रतिवेदनले औल्याएका सुधारका सुझावलाई यस अध्ययनको मूलभूत आधारको रूपमा लिइएको छ।

परिच्छेद - चार

अदालतको कार्यबोझ तथा लगत र फछ्यौटको विवरण

४.१ सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ

सर्वोच्च अदालतको आ.व. २०७६/७७ को वार्षिक प्रतिवेदनमा समग्र न्यायपालिकाको कार्यबोझ १० वर्षको अवधिमा १४०,६७ प्रतिशतले वृद्धि भएको भए तापनि जिल्ला तथा उच्च अदालतको कार्यबोझ व्यवस्थापन गर्न सकिने अवस्थामा रहेको उल्लेख गरिएको छ ।^{१७} सर्वोच्च अदालतको १० वर्षको तथ्याङ्को विश्लेषण गर्दा मुद्दाको लगत १०१.१० प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिएको र अदालतले फछ्यौट गर्नुपर्ने मुद्दाको संख्या निर्धारण गर्दा कुल १९,२८२ थान मुद्दा हुन पुग्ने, १० वटा इजलासमा विभाजन गर्दा प्रत्येक इजलासले १,९२८ थान मुद्दा फछ्यौट गर्नुपर्ने देखिएको छ ।^{१८} यसकारण सर्वोच्च अदालतको मुद्दा फछ्यौट गर्नुपर्ने सङ्ख्या तुलनात्मक रूपमा थप चुनौतीपूर्ण रहेकोले प्रतिवेदनमा चुनौती सम्बोधनका लागि सर्वोच्च अदालतको क्षेत्राधिकार, न्यायाधीशको विद्यमान सङ्ख्या लगायतका संवैधानिक व्यवस्थाको परिमार्जनको लागि सुझाव गरिएको छ । यसको अतिरिक्त प्रतिवेदनले न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा ९ मा सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्ने मुद्दाको चापले गर्दा सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ बढ्न पुगेकोले क्षेत्राधिकार सम्बन्धी कानूनको पुनरावलोकन गरी अपवाद बाहेक सबै मुद्दाको सुरु कारबाही र किनारा जिल्ला अदालतबाटै र धेरै मुद्दाको अन्तिम किनारा उच्च अदालत तहबाट हुने व्यवस्था हुन सुझाव गरिएको छ ।

४.२ सर्वोच्च अदालतको १० वर्षको तुलनात्मक कार्यबोझ र कार्य सम्पादनको स्थिति:-

आर्थिक वर्ष	जिम्मेवारी	नयाँ दर्ता	जम्मा	फछ्यौट	बाँकी
२०६७/०६८	९५८९	८३०३	१७८९२	७४७०	१०४२२
२०६८/०६९	१०४२२	८६३१	१९०५३	६३३९	१२७१४
२०६९/०७०	१२७१४	८०९७	२०८११	४३६०	१६४५१
२०७०/०७१	१६४५१	८२८४	२४७३५	५९४६	१८७८९
२०७१/०७२	१८७८९	९४८६	२८२७५	६४४८	२१८२७
२०७२/०७३	२३३३४	९९८३५	३५१६९	१११७५	२३९९४
२०७३/०७४	२३७१३	१०६४०	३४३५३	११३२१	२३०३२
२०७४/०७५	२१८२९	१०८८८	३२७१७	१२४१९	२०२९८
२०७५/०७६	२०२९८	१४६२४	३४९२२	१०७४२	२४१८०
२०७६/०७७	२४१८०	९९८०९	३५९८९	११२२५	२४७५६

स्रोत: सर्वोच्च अदालतको वार्षिक प्रतिवेदन २०७६/०७७ (पृष्ठ ७)

उल्लिखित तथ्याङ्क हेर्दा आ.व. २०६७/०६८ बाट आ.व. २०७६/०७७ सम्मको अन्तरालमा वार्षिक रूपमा नयाँ दर्ता हुने मुद्दाको सङ्ख्या ३,४९८ ले वृद्धि भएको देखिन्छ । आ.व. २०६७/०६८ को अन्त्यमा आगामी आ.व.को लागि १०,४२२ थान मुद्दा बाँकी रहेकोमा

^{१७} सर्वोच्च अदालतको वार्षिक प्रतिवेदन आ.व. २०७६/७७, पृ. ६५

^{१८} Ibid

१४३४

त्यसरी बाँकी रहेको मुद्दाको सङ्ख्या आ.व. २०७६/०७७ मा आइपुगदा १४,३३४ ले वृद्धि भएको देखिन्छ। यसरी वार्षिक रूपमा नयाँ दर्ता हुने मुद्दाको सङ्ख्यामा भएको वृद्धि तथा हरेक आ.व.को अन्त्यमा बाँकी रही आगामी आ.व.को लागि जिम्मेवारी सर्वे मुद्दाको सङ्ख्यामा भएको वृद्धिले गर्दा छिटोछरितो न्याय प्रदान गर्ने आकांक्षामा चुनौती सिर्जना गरेको देखिन्छ। फलस्वरूप आ.व. २०७६/०७७ को अन्त्यमा बाँकी रहेका कुल २४,७५६ मुद्दामध्ये १३,५३४ (करीब ५५ प्रतिशत) मुद्दा अठार महिना नाघेका देखिन्छन्। पाँच वर्ष नाघेको मुद्दाको सङ्ख्या नै २०५८ रहेकोबाट हामीले अपेक्षा गरेको न्याय छिटोछरितो प्राप्त हुने विषय दुरुह बन्न पुगेको छ। उल्लिखित तथ्याई देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ:-

आ.व. २०७६/०७ ७ को जम्मा लगत	फछ्यौट	बाँकी	बाँकीको वर्गीकरण				
			१ वर्षभित्र को	१ वर्ष देखि १८ महिनाभित्र को	१८ महिनादे खि	२ वर्षदिखि ५ वर्षभित्र को	५ वर्ष नाघेको
३५,९८१	११,२२ ५	२४,७५ ६	७,६८७	३,५२५	२,७७९	८,६९७	२,०५ ८

स्रोत: सर्वोच्च अदालतको वार्षिक प्रतिवेदन २०७६/०७७ (पृष्ठ ग)

४.३ मुद्दा फछ्यौटको तथ्याङ्क

सर्वोच्च अदालतको आ.व. २०७६/०७७ को प्रतिवेदन बमोजिम मुद्दा फछ्यौटसँग सम्बन्धित विभिन्न तथ्याङ्कहरु निम्न बमोजिम रहेका छन्:-

४.३.१ अदालतमा मुद्दाको लगत, फछ्यौट र बाँकीको अवस्था:-

आ.व.	सि.न.	अदालत	जिम्मेवारी	नयाँ दर्ता	जम्मा लगत	फछ्यौट	प्रतिशत	बाँकी	
								जम्मा	२ वर्ष नाघेको
०७६/७७	१	सर्वोच्च अदालत	२४९७०	११८०९	३५९८१	११२२५	३१.२०	२४७५६	१०७५५
	२	उच्च अदालत	१५५८२	३९९७८	५५५६०	३५५६२	६४.०९	१९९९८	२५१
	३	जिल्ला अदालत	६४७०५	१५८०३४	२२२७३९	१४६७१८	६५.८७	७६०२९	६२१२
	कुल जम्मा		१०४४६७	२०९८९	३१४२८०	१९३५०५	६१.५७	१२०७७५	१७२१८
०७७/७८	१	सर्वोच्च अदालत	२४७५६	८७१०	३३४६६	५६८९	१७.००	२७७७७	१५०४३

१४३४

१४३४

२	उच्च अदालत	१९९९८	३६४९९	५६४९७	३३५०४	५९.३९	२२९९३	९६४
३	जिल्ला अदालत	७६०२१	१२४६६०	२००६६१	१०९४९५	५४.५६	९९१८६	११४८९
	कुल जम्मा	१२०७७५	१६९७८९	२९०५६४	१४८६८८	५१.१७	१४८७६	२७४९६

दुई वर्ष नाघेका मुद्दाको विश्लेषण:-

आ.व.	०७६/७७		०७७/७८*	
	दुई वर्ष नाघेका मुद्दा	सङ्ख्या	दुई वर्ष नाघेका मुद्दा	प्रतिशत
अदालत	सर्वोच्च अदालत	१०७५५	२९.८९	१५०४३
	उच्च अदालत	२५१	०.४५	९६४
	जिल्ला अदालत	६२१२	२.७९	११४८९
				५.७२

स्रोत: सर्वोच्च अदालतको वार्षिक प्रतिवेदन

उल्लिखित तथ्याङ्क अनुसार सर्वोच्च अदालतबाट आ.व. ०७६/७७ मा कुल लगतको ३१.२०% र आ.व. ०७७/०७८ मा कुल लगतको १७% मात्र मुद्दा फछ्यौट भएको देखिन्छ। त्यसैगरी दुई वर्ष नाघेका मुद्दाको सङ्ख्या आ.व. ०७६/७७ मा १०,७५५ थान बाँकी देखिन्छ, जुन कुल लगतको करीब ३०% हुन आउँछ। दुई वर्ष नाघेका मुद्दाको सङ्ख्या ०७७/०७८ मा १५,०४३ थान बाँकी देखिन्छ जुन कुल लगतको करीब ४५% हुन आउँछ। अन्य अदालतको तुलनामा सर्वोच्च अदालतको मुद्दा फछ्यौटको दर न्यून रहेको देखिएको छ भने दुई वर्ष नाघेका मुद्दाको सङ्ख्या समेत कुल लगतको करीब ४५ प्रतिशत देखिनु छिटोछरितो न्याय सम्पादन गर्ने उद्देश्य पूरा गर्न गम्भीर चुनौतीको रूपमा देखा परेको छ।

४.३.२ सर्वोच्च अदालतमा देवानी, फौजदारी र रिटको मुद्दा सङ्ख्या:-

क्र.सं.	विवरण	आ.व. २०७६/७७		
		लगत	फछ्यौट	बाँकी
१	देवानी	१६०५०	४०८६	११९६४
२	फौजदारी	१२९०७	४३६७	८५४०
३	रीट	४८९०	१२४०	३६५०

स्रोत: सर्वोच्च अदालतको वार्षिक प्रतिवेदन २०७६/०७७ (पृष्ठ ७७)

SJ *M*

४.३.३ सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा तथा रिट, निवेदन, प्रतिवेदन र फुटकर निवेदन समेतको लगत,
फछ्यौट र बाँकीको विवरण:-

आ.व.	जिम्मेवारी सरेको	नयाँ दर्ता	जम्मा लगत	फछ्यौट सङ्ख्या	फछ्यौट प्रतिशत	बाँकी	दुई वर्षदिखि ५ वर्षभित्रका	पाँच वर्ष नाघेका
०७६/७७	२४१८०	११८०१	३५९८१	११२२५	३१.२०	२४७५६	८६९७	२०५८
०७७/७८	२४७५६	८७१०	३३४६६	५६८९	१७.००	२७७७७	११३४८	३६९५

स्रोत: सर्वोच्च अदालतको वार्षिक प्रतिवेदन

प्रस्तुत तथ्याङ्कबाट आ.व. २०७७/०७८ को अन्त्यमा दुई वर्ष नाघेका कुल मुद्दाको सङ्ख्या १५०४३ थान बाँकी रहेको देखिन्छ जुन जम्मा बाँकीको ५४.१५ प्रतिशत हुन आउँछ। बाँकी रहेका मुद्दामध्ये आधाभन्दा बढी मुद्दा दुई वर्ष नाघ्नुले ढिलो न्याय दिनु न्याय नदिनु सरह हो (Justice delayed is justice denied) भन्ने भनाई यथार्थ हुन गएको छ। यसले सर्वोच्च अदालतको रणनीतिक योजनाले तय गरेको लक्ष्य तथा छिटोछरितो रूपमा मुद्दा फछ्यौट गरी शीघ्र न्याय निरूपण गर्ने राज्यको नीतिमाथि गम्भीर चुनौती खडा गरेको देखिन्छ।

प्रस्तुत सन्दर्भमा न्याय निरोपणमा देखिएको ढिलाइलाई न्यूनीकरण गर्दै चुस्त दुरुस्त न्याय प्रशासनको विकास गर्नका लागि वर्तमान न्याय प्रणालीमा सुधारको आवश्यकता महशुस भएको छ। एकातिर छिटोछरितो रूपमा मुद्दाको अन्तिम किनारा लगाई शीघ्र न्याय निरोपण गर्ने नीति र अकातिर छिटो फैसला गर्ने नाममा न्यायको मृत्यु नहोस् (a justice hurried is justice buried) भन्ने सुनिश्चितताका बीचमा सन्तुलन कायम गर्दै अदालतको अधिकार क्षेत्र तथा न्यायिक कार्यविधिमा पुनरावलोकन गर्नुपर्ने देखिएको छ। न्याय प्रणालीका आधारभूत मूल्य, मान्यता, विधिको शासन, स्वतन्त्र न्यायपालिका, निष्पक्ष र सक्षम न्याय प्रशासनको अवधारणासँग तादम्यता कायम गर्दै समितिलाई प्राप्त कायदिश बमोजिम मुद्दाको लगत, फछ्यौट र बाँकीको तथ्याङ्कको सापेक्षतामा कानूनमा प्रचलित कानूनमा सुधार गर्नुपर्ने क्षेत्रहरू पहिचान गरिएका छन्।

४.३.४ सर्वोच्च, उच्च र जिल्ला अदालतमा प्रति न्यायाधीश मुद्दाको कार्यबोझ (आ.व. २०७७/०७८ अनुसार)

अदालतको नाम	न्यायाधीश संख्या	मुद्दा संख्या	प्रति न्यायाधीश / ईजलास मुद्दा संख्या
सर्वोच्च अदालत	२१ (१० ईजलास)	३३४६६	३३४७
उच्च अदालत	१६० (८० ईजलास)	५६४९७	७०६
जिल्ला अदालत	२६०	१९३१८	७४३
जम्मा	४४१	२,८३,०६७	

प्रस्तुत तथ्याङ्कबाट अन्य अदालतको तुलनामा प्रति न्यायाधीश मुद्राको दर अत्यधिक रहेको
देखिन्छ। फलस्वरूप दुई वर्ष नाधेका मुद्राको दर हरेक वर्ष बढ़दै गएको देखिन्छ।

१४

परिच्छेद - पाँच

प्रचलित कानूनमा गर्नुपर्ने सुधार

सर्वोच्च अदालतको वार्षिक प्रतिवेदन तथा न्यायपालिकामा हुनसक्ने विकृति, विसङ्गति, अनियमितता वा भ्रष्टाचार एवं विचौलियाबाट हुनसक्ने क्रियाकलापहरु र त्यसको रोकथामका लागि चालनुपर्ने उपायहरुको सम्बन्धमा पेश गरिएको प्रतिवेदन (२०७८) लगायतका अध्ययन प्रतिवेदनहरु समेतले अदालतको अधिकारक्षेत्र तथा न्यायिक कार्यविधि सम्बन्धी प्रचलित कानूनमा सुधारको सुझाव दिएको देखिन्छ। यस सन्दर्भमा मूलतः सर्वोच्च अदालतमा दर्ता हुने मुद्दाको सङ्ख्यामा क्रमिक रूपमा आएको वृद्धिको कारणले अन्य अदालतको तुलनामा सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ अत्यधिक मात्रामा बढ्दै गएको देखिएको छ। फलस्वरूप सर्वोच्च अदालतमा दुई वर्ष नाधेका पुराना मुद्दाको लगत समेत व्यापक रूपमा बढ्दै गएको देखिन्छ। छिटोछिरितो न्याय सम्पादन हुन नसक्नुको एक प्रमुख कारणको रूपमा सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझमा भएको वृद्धि टड्कारो रूपमा देखा परेको छ। अतः सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ न्यूनीकरणका लागि न्याय सम्पादनका आधारभूत मूल्य मान्यता तथा सिद्धान्तहरुको प्रतिकुल नहुने गरी विभिन्न अदालतहरुका अधिकारक्षेत्रमा पुनरावलोकन गर्नुपर्ने आवश्यकता महशुस गरिएको छ। नागरिकको न्याय सम्बन्धी हकको प्रत्याभूत गर्दै कानून र न्यायका मान्य सिद्धान्त अनुकूल हुने गरी अदालतको अधिकारक्षेत्र तोकन तथा कार्यविधि निर्दिष्ट गर्न प्रचलित कानूनमा परिमार्जन गर्नुपर्ने देखिन्छ। साथै न्याय सम्पादनको कार्यलाई निष्पक्ष, पारदर्शी, अनुमानयोग्य एवं स्वतन्त्र बनाउन न्यायाधीश नियुक्ति सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था तथा कुशल न्याय प्रशासनका अन्य आयामहरुमा विभिन्न प्रचलित कानूनमा सुधार गर्नु पर्ने क्षेत्रहरु समितिले पहिचान गरेको छ।

५.१ राजस्व न्यायाधिकरण ऐन, २०३१

(क) राजस्व न्यायाधिकरण ऐन, २०३१ को दफा ४ मा न्यायाधिकरणको कानून सदस्य उच्च अदालतको न्यायाधीश हुने व्यवस्था रहेको र सो बमोजिम कानून सदस्य तोकिदै आएको भए तापनि राजस्व र लेखा सदस्य नेपाल सरकारको उपसचिव रहने गरी तोकदा न्यायाधीशको अध्यक्षतामा रहने सदस्य सो स्तरको हुन नसकी इजलास सन्तुलित बन्न नसकेकोले सो अनुरूप मिलाउन आवश्यक देखिएको छ। यसै सन्दर्भमा न्यायपालिकामा हुन सक्ने विकृति, विसंगति, अनियमितता वा भ्रष्टाचार एवं विचौलियाबाट हुनसक्ने क्रियाकलाप र त्यसको रोकथामको लागि चालनु पर्ने उपायहरुको सम्बन्धमा पेश गरेको प्रतिवेदन, २०७८ ले न्यायाधिकरण तथा विशिष्टीकृत अदालतहरुको संरचनागत सुधार गर्न दिएको सुझाव कार्यान्वयन गर्न आवश्यक भएकोले न्यायाधिकरणको राजस्व सदस्य र लेखा सदस्यको योग्यता संशोधन गर्नुपर्ने देखिएको छ।

(ख) राजस्व न्यायाधिकरण ऐन, २०३१ को दफा ८ मा अधिकार क्षेत्रको प्रश्न, बुझनु पर्ने कुरा नबुझेको वा बुझनु नहुने प्रमाण बुझेको प्रश्न, बाध्यात्मक रूपमा पालन गर्नु पर्ने कार्यविधि सम्बन्धी कानूनको उल्लङ्घन भएको प्रश्न वा गम्भीर कानूनी त्रुटि सम्बन्धी प्रश्नमा न्यायाधिकरणको निर्णय पूर्ण वा आंशिक रूपमा उल्टिने देखि सर्वोच्च अदालतले आफू समक्ष पुनरावेदन गर्न अनुमति दिएकोमा मात्र न्यायाधिकरणको फैसला वा अन्तिम आदेश उपर सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्ने व्यवस्था रहेको छ। राजस्व

(Signature) *(Signature)* *(Signature)*

न्यायाधिकरण आफैमा राजस्व सम्बन्धी मुद्राको पुनरावेदन सुन्ने निकाय हो। राजस्व न्यायाधिकरणले सुनुवाई गर्ने हरेक मुद्रामा पक्षको एक तह पुनरावेदन गर्न पाउने अधिकार उपयोग हुने नै हुँदा त्यस्तो मुद्रा पुनः सर्वोच्च अदालतमा दायर हुने व्यवस्थाले सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ बढाएको छ। अतः राजस्व न्यायाधिकरणले मुद्राको अन्तिम किनारा गर्ने गरी कानूनमा व्यवस्था गर्दा छिटोछरितो रूपमा न्याय निरूपण हुने र सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ घटाउन समेत सहयोग पुग्ने हुँदा प्रस्तुत ऐनको दफा द झिक्ने गरी संशोधन गर्न उपयुक्त हुने देखिन्छ। प्रस्तुत संशोधनबाट हुन सक्न अपेक्षित प्रगतिलाई देहाय बमोजिम विश्लेषण गरिएको छः-

राजध र वाणिज्य सम्बन्धी मुद्राको लगत र फछ्यौटको विवरण:-

आ.व.	जिम्मेवारी सरेको	नयाँ दर्ता	जम्मा लगत	जम्मा फछ्यौट	जम्मा बाँकी
०७६/७७	२१८४	८२२	३००६	४४८	२५५८
०७७/७८*	२५५८	४४५	३००३	१०७	२८९६

स्रोत: सर्वोच्च अदालतको वार्षिक प्रतिवेदन

माथिको तथ्याङ्कबाट राजध र वाणिज्य सम्बन्धी मुद्राको सङ्ख्या सर्वोच्च अदालतमा उल्लेख्य रूपमा रहेको देखिन्छ। सोमध्ये राजध न्यायाधिकरण अनुसारको मुद्राको विवरण देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छः-

आ.व. २०७६/०७७ मा सर्वोच्च अदालतमा परेका मुद्राको न्यायाधिकरण अनुसारको विवरण:-

राजस्व न्यायाधिकरण	पुनरावेदन						दो.पा.						अनुमति						राजस्व						जम्मा					
	लगत	फछ्यौट	बाँकी	लगत	फछ्यौट	बाँकी	लगत	फछ्यौट	बाँकी	लगत	फछ्यौट	बाँकी	लगत	फछ्यौट	बाँकी	लगत	फछ्यौट	बाँकी	लगत	फछ्यौट	बाँकी	लगत	फछ्यौट	बाँकी	लगत	फछ्यौट	बाँकी			
विराटनगर	-	-	-	-	-	-	४	४	०	२७	६	२१	३१	१०	२१	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
काठमाडौं	१०	०	१०	१	१	०	२६६	१७६	१०	१३१५	३६२	९५३	१५९२	५३९	१०५३	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
पोखरा	-	-	-	-	-	-	८	४	४	७	२	५	१५	६	९	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
नेपालगञ्ज	-	-	-	-	-	-	२	२	०	५	१	४	७	३	४	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
जम्मा	१०	०	१०	१	१	०	२८०	१८६	१४	१३५४	३७१	९८३	१६४५	५५८	१०८७	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			

स्रोत: सर्वोच्च अदालतको वार्षिक प्रतिवेदन २०७६/०७७ (पृष्ठ ७८, ७९)

माथिको तथ्याङ्कबाट आ.व. २०७६/०७७ मा राजस्व न्यायाधिकरणको निर्णय उपर सर्वोच्च अदालतमा परेका मुद्राको कुल लगत १६४५ रहेकोमा ५५८ थान फछ्यौट भई १०८७ थान मुद्रा बाँकी रहेको देखिन्छ। साथै सर्वोच्च अदालतबाट आ.व. २०७६/०७७ मा पुनरावेदनको अनुमतिका लागि परेका २८० थान निवेदनहरू मध्ये ७४ मा अनुमति प्रदान गरेको र १०० निवेदनमा अनुमति प्रदान नगरेको सन्दर्भमा

[Handwritten signatures]

न्यायाधिकरणले एक तहको पुनरावेदन सुनी निरूपण गरिसकेको मुद्दामा पुनः सोही विषयमा विभिन्न आधारहरु उल्लेख गरी सर्वोच्च अदालतको पुनरावेदकीय अधिकारक्षेत्र सृजना गर्न युक्तिसङ्गत देखिँदैन। साथै सर्वोच्च अदालतले पुनरावेदनको अनुमति दिने वा नदिने जस्ता विषयमा अदालतको समय व्यतित हुन गएको छ। न्यायपालिकामा हुन सक्ने विकृति, विसंगति, अनियमितिता वा भ्रष्टाचार एवं बिचौलियाबाट हुनसक्ने क्रियाकलाप र त्यसको रोकथामको लागि चाल्नु पर्ने उपायहरूको सम्बन्धमा पेश गरेको प्रतिवेदन, २०७८ ले समेत सबै तहका अदालत, न्यायाधिकरण तथा विशिष्टीकृत अदालतहरूको अधिकारक्षेत्र सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था पुनरावलोकन गर्न दिएको सुझाव समेत कार्यान्वयन गर्न आवश्यक भएकोले विधेयकको मस्यौदामा प्रस्ताव गरिए बमोजिम राजस्व न्यायाधिकरण ऐन, २०३१ को दफा ८ झिकी संशोधन गर्दा सर्वोच्च अदालतमा दायर हुने राजस्व न्यायाधिकरणको निर्णय उपरको मुद्दा कटौती भई सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ घटने अपेक्षा गरिएको छ।

५.२ सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८

(क) सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८ को दफा ४४. मा सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीशहरूको पूर्ण बैठक वा प्रधान न्यायाधीशले दफा ४ मा उल्लिखित काम बाहेक अन्य कामको लागि आवश्यकता अनुसार समिति वा कार्यदल गठन गर्न सक्ने समेतको व्यवस्था रहेको छ। सो सन्दर्भमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ मा सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीश संलग्न रहने गरी सूचना प्रविधि समिति, पुस्तकालय समिति, अनुसन्धान तथा योजना समिति, मानव संशाधन विकास समिति, सम्पादन तथा प्रकाशन समिति, मुद्दा व्यवस्थापन समिति लगायतका प्रशासनिक प्रकृतिका समितिहरूको व्यवस्था भएको पाइन्छ। प्रधान न्यायाधीश वा सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीशलाई न्यायाधीशको पदमा बाहेक अन्य कुनै पदमा काममा नलगाइने वा काजमा नखटाइने^{१९} संवैधानिक व्यवस्था समेतबाट न्यायाधीश पदको उच्च सम्मान र मर्यादा कायम गरेको सन्दर्भमा प्रशासनिक प्रकृतिका कार्य प्रशासनिक कर्मचारी मार्फत सम्पादन गर्ने गरी व्यवस्था गर्दा न्यायाधीशको न्याय सम्पादनकै कार्यमा अधिकतम कार्यसमय उपयोग गर्न सक्ने समेत देखिएकाले तदअनुरूप प्रस्तुत ऐनमा परिमार्जन गर्न उपयुक्त देखिएको छ। सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीशलाई न्याय सम्पादन सम्बन्धी काममा मात्र केन्द्रीत गरी सर्वोच्च अदालतमा विचाराधीन मुद्दाको फछ्यौटको दर बढाई न्यायका उपभोक्तालाई छिटोछिरितो न्याय प्रदान गर्न तथा न्यायपालिकामा हुन सक्ने विकृति, विसंगति, अनियमितिता वा भ्रष्टाचार एवं बिचौलियाबाट हुनसक्ने क्रियाकलाप र त्यसको रोकथामको लागि चाल्नु पर्ने उपायहरूको सम्बन्धमा पेश गरेको प्रतिवेदन, २०७८ ले दिएको सुझाव समेतको कार्यान्वयन गर्न आवश्यक भएकोले सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८ को दफा ४४. मा संशोधन प्रस्ताव गरिए बमोजिमको संशोधनबाट अपेक्षा गरिएको प्रगतिलाई देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ:-

^{१९} नेपालको संविधानको धारा १३२

२०७८/३१

सर्वोच्च अदालतमा कार्यरत माननीय न्यायाधीशहरुको वार्षिक कार्य प्रगति विवरण:-

न्यायाधीश सझेख्या	जम्मा फछ्यौट	प्रति न्यायाधीश औसत कार्य दिन	प्रति कार्यदिन औसत फछ्यौट	प्रति कार्यदिन प्रति न्यायाधीश औसत फछ्यौट
२१	२१८३९	१९१.१९	११४.२२	५.४४

स्रोत: सर्वोच्च अदालतको वार्षिक प्रतिवेदन, २०७६/०७७ (पृष्ठ ७५ को विश्लेषण)

प्रस्तुत तथ्याङ्कबाट एक कार्यदिनमा सर्वोच्च अदालतबाट मुद्दा, रिट, दोहोन्याई पाउँ, अनुमति, पुनरावलोकन, एकल, अन्तरिम आदेश सम्बन्धी, फुटकर समेत गरी प्रति न्यायाधीश औसतमा ५.४४ थान मुद्दा मात्र फछ्यौट हुने गरेको देखिन्छ। सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८ मा प्रस्तावित संशोधनबाट विभिन्न प्रशासनिक समितिमा उपयोग हुने न्यायाधीशको समय न्याय सम्पादनमा उपयोग भई मुद्दा फछ्यौटको दर बढ्ने अपेक्षा गरिएको छ।

(ख) त्यसैगरी सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८ को दफा ९ मा मुख्य रजिस्ट्रार सम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ। मुख्य रजिस्ट्रारको काम, कर्तव्य र अधिकार सर्वोच्च अदालत नियमावलीमा तोकिएको सन्दर्भमा केही मुख्य कामहरू ऐनमा नै तोक्न उपयुक्त भएकोले संशोधन प्रस्ताव गरिएको छ। संशोधन प्रस्तावमा मुख्य रूपमा वैकल्पिक कानूनी उपचारको व्यवस्था नभएको अवस्थामा मात्र रिट निवेदन मार्फत अदालत प्रवेश गर्नुपर्ने मान्य सिद्धान्त विपरीत सरुवा, बढुवा लगायतका प्रभावकारी वैकल्पिक कानूनी उपचारको व्यवस्था रहेको विषयमा समेत सर्वोच्च अदालतमा रिट निवेदन दायर हुने गरेको पाइन्छ। सर्वोच्च अदालतको बढ्दो मुद्दाको कार्यबोझ कम गर्नको लागि वैकल्पिक कानूनी उपचारको बाटो अवलम्बन नगरी सर्वोच्च अदालतमा दर्ता हुन आउने रिट निवेदन मुख्य रजिस्ट्रारले दरपीठ गर्ने गरी कानूनी व्यवस्था थप गर्न उपयुक्त देखिएको छ। प्रस्तुत संशोधनबाट हुने अपेक्षित उपलब्धिलाई देहाय बमोजिम विश्लेषण गरिएको छः-

सर्वोच्च अदालतमा रिट निवेदनको लगत र फछ्यौटको अवस्था:-

आर्थिक वर्ष	जिम्मेवारी सरेको	नयाँ दर्ता	जम्मा लगत	फछ्यौट	बाँकी
०७६/७७	३१२०	१५५९	४६७९	१२१५	३४६४
०७७/७८	३४६४	१७२६	५१९०	९२७	४२६३

स्रोत: सर्वोच्च अदालतको वार्षिक प्रतिवेदन

यस तथ्याङ्कबाट सर्वोच्च अदालतको मुद्दाको कुल लगत मध्ये रिट निवेदनको हिस्सा करीब १३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। बढुवा, सरुवा लगायतका वैकल्पिक उपचारको व्यवस्था भएको विषयमा समेत सर्वोच्च अदालतमा रिट निवेदन दायर हुने गरेको अभ्यासलाई दृष्टिगत गरी सर्वोच्च अदालतमा दर्ता हुन आएका लिखत जाँच गर्दा प्रचलित

SJ *M*

कानून बमोजिम वैकल्पिक उपचारको अवलम्बन गरेको नदेखिएमा दर्दी गर्ने, विपक्षी बनाउनु नपर्ने व्यक्ति, निकाय वा पदाधिकारीलाई विपक्षी बनाएको देखिएमा सो हटाउन लगाउने जसले गर्दा त्यस्ता व्यक्ति, निकाय वा पदाधिकारीको समय समेत बचत हुन जाने तथा प्रभावकारी र वैकल्पिक उपचारको उपाय हुँदा पनि त्यसको प्रयोग नगरी सर्वोच्च अदालतमा दर्ता हुने रिट निवेदनको सङ्ख्यामा उल्लेख्य कठौती हुने अपेक्षा गरिएको छ।

५.३ न्याय प्रशासन ऐन, २०७३

- (क) नेपालको संविधान बमोजिम अदालतको स्थापना गर्ने र अधिकारक्षेत्र व्यवस्थित गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा ९ मा सर्वोच्च अदालतको पुनरावेदन सुन्ने अधिकार निर्दिष्ट गरिएको छ। सो दफाको उपदफा (१) को खण्ड (ग) मा तीन वर्षभन्दा बढी कैदको सजाय वा पाँच लाख रुपैयाँभन्दा बढी जरिवाना वा पच्चीस लाख रुपैयाँभन्दा बढी विगो भएको मुद्दामा शुरु अदालत, निकाय वा अधिकारीले गरेको निर्णय उपर उच्च अदालतको पुनरावेदनको रोहमा निर्णय गर्दा आंशिक वा पूरै बदर गरेको मुद्दामा सर्वोच्च अदालतले पुनरावेदन सुन्ने व्यवस्था रहेको छ। संविधान र कानूनको व्याख्या गर्ने अन्तिम अधिकार सर्वोच्च अदालतलाई हुने^{२०} संवैधानिक व्यवस्थाको सापेक्षतामा गम्भीर संवैधानिक र कानूनी व्याख्याको विषय तथा गम्भीर विषयवस्तु निहित रहेको मुद्दामा सर्वोच्च अदालतको न्याय सम्पादन केन्द्रित रहनुपर्ने हुन्छ। तथ्यको प्रश्नमा सीमित रहेको कैद सजाय थोरै भएको र कम विगो भएका मुद्दा समेत सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदनको रोहमा प्रवेश गर्ने गराउने प्रवृत्तिले सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ अनावश्यक रूपमा बढ्न गएको वर्तमान स्थितिलाई सम्बोधन गर्न आवश्यक देखिएको छ। यद्यपि कैद सजाय वा विगोको आधारमा अदालतमा प्रवेश गर्ने विषय वाञ्छनीय नभए तापनि सर्वोच्च अदालतमा सबै खालका मुद्दा पुनरावेदनको रोहमा नआउन् र तल्लो तहका अदालतबाटे अन्तिम होस् भन्ने उद्देश्यले धेरै कैद सजाय (सात वर्ष वा सो भन्दा बढी अवधिको) ठहर भएको वा बढी विगो भएको (पचास लाख रुपैयाँ भन्दा बढी विगो भएको) मुद्दा मात्र सर्वोच्च अदालतले पुनरावेदनको रोहबाट सुनुवाई गर्ने व्यवस्था गर्न आवश्यक देखिएको छ। साधारण मुद्दामा पक्षको एक तह पुनरावेदन गर्न पाउने हक सुनिश्चित भई उच्च अदालतले एक तह पुनरावेदनको रोहबाट फैसला गरिसकेको मुद्दामा सर्वोच्च अदालतमा पुनः दोस्रो तह पुनरावेदन लाग्ने अवस्थाको पूर्वशर्त परिमार्जन गरी जटिल प्रकृतिका मुद्दा बाहेकका मुद्दा एक तह पुनरावेदनको रोहबाटे अन्तिम किनारा लगाउने गरी प्रस्तुत कानूनी व्यवस्थालाई परिमार्जन गर्न उपयुक्त देखिएको छ। सो सम्बन्धमा सात वर्ष वा सो भन्दा बढी अवधिको कैद सजाय ठहर भएको वा पचास लाख रुपैयाँ भन्दा बढी विगो भएको मुद्दामा शुरु अदालत, निकाय वा अधिकारीले गरेको निर्णय उपर उच्च अदालतले पुनरावेदनको रोहमा निर्णय गर्दा आंशिक वा पूरै बदर गरेको मुद्दामा सर्वोच्च अदालतको पुनरावेदन

^{२०} नेपालको संविधानको धारा १२८ को उपधारा (२)

सुन्ने अधिकार हुने गरी संशोधन प्रस्ताव गरिएको छ। प्रस्तुत संशोधनबाट अपेक्षा गरिएको प्रगति देहाय बमोजिम विश्लेषण गरिएको छः-

सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदनको लगत र फछ्यौटको विवरण:-

आर्थिक वर्ष	जिम्मेवारी सरेको	नयाँ दर्ता	जम्मा लगत	जम्मा फछ्यौट	जम्मा बाँकी
०७६/७७	१३४८०	२९८९	१६४६९	२८२७	१३६४२
०७७/७८	१३६४२	२१७६	१५८१८	१३८७	१४४३९

स्रोत: सर्वोच्च अदालतको वार्षिक प्रतिवेदन

प्रस्ताव गरिएको संशोधनबाट सात वर्षभन्दा कम कैद सजाय भएका मुद्दा, जरिवाना भएका मुद्दा वा बिगो पचास लाखभन्दा कम भएका मुद्दाको पुनरावेदन सर्वोच्च अदालतमा लाग्न सक्ने हुँदैन। यस्ता मुद्दाको तथ्याङ्क लिने प्रयास गरिएको भए तापनि त्यसरी अभिलेख राख्ने नगरिएबाट एकीन तथ्याङ्क उपलब्ध हुन नसकेको कारण यति नै सङ्ख्या घट्न सक्छ भनी भन्न नसकिए तापनि यस्तो व्यवस्थाबाट सर्वोच्च अदालतमा दायर हुने पुनरावेदनको सङ्ख्यामा उल्लेख्य कटौती हुने भई अदालतको कार्यबोझ न्यूनीकरणमा सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ।

- (ख) न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा १२ मा सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन नलाग्ने मुद्दामा उच्च अदालतले गरेको फैसला वा अन्तिम आदेश सर्वोच्च अदालतले दोहोन्याई हेर्ने सक्ने व्यवस्था रहेको छ। प्रस्तुत कानूनी व्यवस्थाका आधारमा मुद्दा दोहोन्याई हेर्ने विषयको निवेदनको सङ्ख्या सर्वोच्च अदालतमा बढ्दो दरमा रहेको परिप्रेक्ष्यमा सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ कम गर्ने तथा पक्षको न्याय सम्बन्धी हक्को संरक्षण समेत हुने गरी मुद्दा दोहोन्याई हेर्ने विषयको निवेदनको प्रारम्भिक सुनुवाईको लागि सम्बन्धित उच्च अदालतमा तीन न्यायाधीशको इजलास गठन गर्न उपयुक्त देखिन्छ। त्यस्तो इजलासले मुद्दा दोहोन्याई हेर्ने अनुमति प्रदान गर्ने वा नगर्ने सम्मको निर्णय गरी दोहोन्याई हेर्ने अनुमति प्रदान गरेका मुद्दा मात्र सर्वोच्च अदालतले सुनुवाइ गर्ने गरी कानूनी व्यवस्था गर्न उपयुक्त देखिएको छ। मुद्दा दोहोन्याई हेर्ने विषयको निवेदन उपर निस्सा प्रदान गर्ने वा नगर्ने विषयमा निर्णय गर्ने अधिकारक्षेत्र उच्च अदालतलाई प्रदान गर्दा हुन सक्ने अपेक्षित प्रगतिलाई देहायको तथ्यबाट प्रस्तुतत गरिएको छः-

आ.व. २०७६/०७७ मा दोहोन्याई पाउँ निवेदनको लगत र फछ्यौटको विवरण:-

आर्थिक वर्ष	जिम्मेवारी	नयाँ दर्ता	जम्मा लगत	जम्मा फछ्यौट	जम्मा बाँकी
०७६/७७	३७८०	४३५९	८९३९	४३७३	३७६६
०७७/७८	३७६६	२१९८	५९६४	१५९२	४३७२

TO Smt. Jyoti

आ.व. २०७५/०७६ र ०७६/०७७ मा दोहोन्याई पाउँ निवेदनको फछ्यौटको विस्तृत विवरण:-

आ.व.	लगत	जम्मा फछ्यौट	फछ्यौटको वर्गीकरण			फछ्यौट प्रतिशत	बाँकी
			निस्सा भएको	निस्सा नभएको	अन्य (तामेली, फिर्ता)		
०७५/०७६	७४९८	३७१७	१७०९	१८४५ (५०%)	१६३	४९.५७	३७८९
०७६/०७७	८१३९	४३७३	१६७८	२६१६ (६०%)	७९	४६.२७	३७६६

स्रोत: सर्वोच्च अदालतको वार्षिक प्रतिवेदन

उल्लिखित तथ्याङ्कबाट आ.व. २०७५/०७६ मा दोहोन्याई पाउँ निवेदनको कुल फछ्यौट सङ्ख्या ३७१७ मध्ये १८४५ थान (करीब ५० प्रतिशत) निवेदनमा दोहोन्याई पाउने निस्सा प्रदान नभएको देखिन्छ। त्यसैगरी आ.व. २०७६/०७७ मा दोहोन्याई पाउँ निवेदनको कुल फछ्यौट सङ्ख्या ४३७३ मध्ये २६१६ थान (करीब ६० प्रतिशत) निवेदनमा दोहोन्याई पाउने निस्सा प्रदान नभएको देखिन्छ। मुद्दा दोहोन्याई हेरी पाउँ विषयको निवेदनको प्रारम्भिक सुनुवाईकै क्रममा सर्वोच्च अदालतको अधिक समय खर्च हुने भई सर्वोच्च अदालतमा मुद्दाको अनावश्यक बोझ बढन गएकोले वास्तविक रूपमा सुनुवाई हुनु पर्ने मुद्दाका लागि समय दिन र मुद्दा फछ्यौट छिटोछिरितो रूपमा गरी शीघ्र न्याय प्रदान गर्ने उद्देश्यले संशोधन प्रस्ताव गरिएको छ। उल्लिखित तथ्याङ्कका आधारमा उच्च अदालतमा तीन न्यायाधीशको इजलासले मुद्दा दोहोन्याई पाउँ विषयको निवेदनमा निस्सा प्रदान गर्ने वा नगर्ने विषयको निक्यौल गर्दा सर्वोच्च अदालत प्रवेश नै नगरी उच्च अदालतको तहबाटै कुल दोहोन्याई पाउँ निवेदनको करीब ६० प्रतिशत (०७६/७७ को तथ्याङ्कलाई आधार लिँदा २६१६ थानभन्दा बढी) निवेदन फछ्यौट हुने देखिन्छ। जसले सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ घटाउन मद्दत गर्नेछ।

- (ग) न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा १५ को उपदफा (१) मा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै अदालत, निकाय वा अधिकारीबाट मुद्दाको पुर्णक्षको लागि प्रतिवादीलाई तारिख, जमानत वा थुनामा राख्ने गरी भएको आदेश वा मुद्दाको कारबाहीको सिलसिलामा भएको अन्य कुनै अन्तरकालीन आदेश उपर चित्त नबुझ्ने पक्षले एक तह माथिको पुनरावेदन सुन्ने अदालतमा निवेदन दिन सक्ने तथा उपदफा (२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दश वर्ष वा सो भन्दा

[Signature]
बढी केद्को सजाय हुन सक्ने मुद्दामा प्रतिवादीलाई पुर्पक्षको लागि तारिख, जमानत वा थुनामा राख्ने गरी भएको आदेश उपर कानूनी त्रुटी वा कार्यविधि सम्बन्धी अनियमितताको प्रश्नमा सर्वोच्च अदालतमा निवेदन दिन सक्ने व्यवस्था रहेकोमा एक तह पुनरावेदन सुनिसकेको सन्दर्भमा कार्यविधिगत विषय र छोटो अवधिको लागि लागू हुने आदेश उपरको निवेदन उच्च अदालतबाट नै निरूपण गरी अन्तिम किनारा गर्न उपयुक्त हुने देखिन्छ। साथै अनियमितताको विषय हेनको लागि संविधान र प्रचलित कानूनद्वारा अधिकार प्राप्त न्याय परिषद् रहेको छ। प्रस्तुत सन्दर्भमा सर्वोच्च अदालतको समय संवैधानिक तथा कानूनी व्याख्याको प्रश्नमा मात्रै केन्द्रीत गरी सो अदालतको कार्यबोझ समेत कम गर्न आवश्यक देखिएकाले प्रस्तुत उपदफा (२) जिक्ने प्रस्ताव गरिएको छ।

- (घ) सर्वोच्च र उच्च अदालतबाट जारी हुने अन्तरिम आदेशलाई व्यवस्थित बनाउन तथा अन्तरिम आदेशको सुनुवाई संयुक्त इजलाशबाट हुने व्यवस्था गरी विषयवस्तुको गहिराईमा पुगी सामूहिक निर्णय लिन, प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त बमोजिम दुवै पक्षको कुरा सुनेर मात्रै अन्तरिम आदेश जारी गर्न, त्यसरी आदेश जारी गर्दा वैकल्पिक उपचारको विषयमा समेत प्रारम्भमा नै विश्लेषण गर्न उपयुक्त देखिएको र दुवै पक्षको कुरा सुनी अन्तरिम आदेश जारी गर्नु भन्दा अगावै तत्काल आदेश जारी गर्नु पर्ने भएमा अवधि तोकेर अल्पकालिन आदेश जारी गर्ने व्यवस्था गरी अन्तरिम आदेश जारी गर्ने विषयलाई वस्तुपरक बनाउनको लागि त्यस्तो आदेश माग भएको निवेदन संयुक्त इजलाशबाट सुनुवाई गर्ने व्यवस्था गर्न उपयुक्त देखिएको हुँदा सो सम्बन्धी व्यवस्था न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ मा थप गर्न उपयुक्त देखिएको छ।
- (ड) कार्यबोझ बढी भएको अदालतमा मुद्दाको फछ्यौट गर्न अतिरिक्त समयमा इजलास बस्न सक्ने गरी समय निर्धारण गर्ने गरी कानूनी व्यवस्था थप गरी सोको प्रभावकारी कार्यान्वयन मार्फत त्यस्तो अदालतको कार्यबोझ घटाई छिटोछरितो, अनुमानयोग्य ढङ्गले न्याय सम्पादन हुन सक्ने देखिएको छ। सो व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि अतिरिक्त समयमा इजलासमा वस्ने न्यायाधीश र कर्मचारीलाई त्यस्तो इजलासमा बसेको समयको आधारमा प्रोत्साहन भत्ता प्रदान गर्ने कानूनी व्यवस्था न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ मा थप गर्न उपयुक्त देखिएको छ। आ.व. २०७६। ७७ सर्वोच्च अदालतमा २४७५६ थान, उच्च अदालतमा १९९९८ थान र जिल्ला अदालतमा ७६०२१ थान गरी जम्मा १२०७७५ थान मुद्दा रहेको सन्दर्भमा प्रस्तुत कानूनी व्यवस्थाबाट कार्यबोझ बढी भएका अदालतको कार्यबोझ घटाउन अतिरिक्त समयमा इजलास वस्ने व्यवस्थाले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्ने अपेक्षा गरिएको छ।

५.४ न्याय परिषद् ऐन, २०७३

- (क) न्याय परिषद् ऐन, २०७३ को दफा ३ मा न्यायाधीशको पदमा नियुक्ति हुन योग्यता पुगेका नागरिकहरूको अभिलेख तयार गर्ने व्यवस्था रहेकोमा सबै तहका अदालतका न्यायाधीश नियुक्ति गर्नुपूर्व दफा ३ बमोजिम तयार भएको अभिलेखको आधारमा संक्षिप्त सूची तयार गरी न्यायाधीश नियुक्ति हुन सक्ने संभावित उम्मेदवारको नाम सार्वजनिक गर्दा त्यस्ता उम्मेदवारको सम्बन्धमा न्याय परिषद्लाई पृष्ठपोषण प्राप्त हुने तथा न्यायाधीश

८५

नियुक्ति अनुमानयोग्य र पारदर्शी बन्न गई नियुक्ति प्रकृयामा विश्वसनियता अभिवृद्धि हुन जाने भएकोले दफा ३ मा संशोधन आवश्यक देखिएको छ ।

- (ख) न्यायाधीश नियुक्ति प्रक्रियामा नै समस्या रहेको भनी विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरूले औल्याएको सन्दर्भमा न्याय परिषद् ऐन, २०७३ को दफा ५ मा नियुक्तिको लागि सिफारिसका आधारहरूको व्यवस्था गरिएको छ । सो व्यवस्था बमोजिम न्याय परिषद्ले न्यायाधीश नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्ने सम्बन्धमा मापदण्ड बनाई लागू गर्नुपर्ने विषय ऐनमा नै थप गर्नु उपयुक्त हुने देखिएको छ ।
- (ग) न्याय परिषद् ऐन, २०७३ को दफा १८ मा न्याय परिषद्मा प्राप्त उजुरी वा अनुगमन वा निरीक्षण प्रतिवेदनको आधारमा वा न्याय परिषद् आफैले उच्च अदालत वा जिल्ला अदालतको न्यायाधीशको विश्वद्वमा छानबिन गर्न आवश्यक देखेमा न्याय परिषद्ले कुनै सदस्य वा सर्वोच्च अदालतको कुनै न्यायाधीशलाई त्यसको प्रारम्भिक छानबिन गर्नको लागि तोक्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ । सो व्यवस्थाले प्रारम्भिक छानबिनको लागि तोकिने न्यायाधीशको न्यायसम्पादन गर्ने समय छानबिन सम्बन्धी काममा प्रयोग भई छिटोछरितो न्यायसम्पादन गर्ने कार्यमा बाधा सिर्जना गरेको छ । अतः परिषद्को सदस्य वा कुनै अधिकृतस्तरको कर्मचारीले प्रारम्भिक छानबिन गर्न सक्ने गरी कानूनी व्यवस्था गरी छानबिनको लागि आवश्यक न्यूनतम अधिकार समेत प्रदान गर्ने गरी प्रस्तुत कानूनी व्यवस्था परिमार्जन गर्न उपयुक्त देखिएको छ ।
- (घ) न्याय परिषद् ऐन, २०७३ को दफा २२ मा भ्रष्टाचारको कसूरमा अनुसन्धान गर्न न्याय परिषद्ले सर्वोच्च अदालत वा उच्च अदालतको कुनै न्यायाधीशलाई अनुसन्धान अधिकृतको रूपमा काम गर्न तोक्ने व्यवस्था रहेकोमा त्यस्तो अनुसन्धानको कार्य उच्च अदालतको न्यायाधीश वा न्याय सेवाको अधिकृत कर्मचारीलाई तोक्ने व्यवस्था गर्दा अनुसन्धानको कार्यमा सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीशहरू संलग्न हुन नपर्ने भई न्याय सम्पादन गर्ने काममा केन्द्रित हुने हुँदा न्याय सम्पादन छिटोछरितो हुन सक्ने देखिएको छ ।

५.५ प्रशासकीय अदालत ऐन, २०७६

- (क) प्रशासकीय अदालत ऐन, २०७६ को दफा ७ मा कर्मचारीलाई दिइएको विभागीय सजाय, कर्मचारीको बढुवा, कर्मचारीको सरुवा उपर प्रशासकीय अदालतमा पुनरावेदन लाग्ने गरी अधिकारक्षेत्रको व्यवस्था गरिएको छ । प्रशासकीय अदालतको कार्यबोझ अत्यन्तै न्यून रहेको सन्दर्भमा स्तरवृद्धि, उपदान, निवृत्तिभरण, अवकाश, समायोजन लगायतका कर्मचारी व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य विषय समेत प्रशासकीय अदालतको अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत कायम गर्न उपयुक्त हुने देखिन्छ । यसरी प्रशासकीय अदालतको अधिकारक्षेत्र वृद्धि गर्दा सोही विषयमा नियमित अदालतमा दायर हुने मुद्दा कटौती भई सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ घटन गई छिटोछरितो न्याय सम्पादन गर्ने अभिष्ट पूरा गर्न सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।
- (ख) प्रशासकीय अदालतको मुकाम काठमाडौंमा रहेको कारण उपचार खोजन कठिन भएकोले प्रशासकीय अदालतमा दर्ता हुने निवेदन, पुनरावेदन तथा लिखित जवाफ सम्बन्धित जिल्ला

३४

अदालतबाट गर्ने व्यवस्था गरी अदालतको सेवा पहुँच योग्य बनाउनको लागि प्रशासकीय अदालत ऐन, २०७६ मा संशोधन गर्न आवश्यक देखिन्छ। त्यस्तो व्यवस्थाबाट प्रदेशगत रूपमा मुद्दाको सङ्ख्या एकीन हुने हुँदा सोको आधारमा प्रदेशमा प्रशासकीय अदालत स्थापना गर्न सकिने अपेक्षा गरिएको छ।

- (ग) कर्मचारीको सेवा सुविधा सम्बन्धी विषयमा भएका निर्णय उपर प्रशासकीय अदालतले पुनरावेदनको रोहमा मुद्दा हेरी फैसला गर्ने भएकोले एक पटक पुनरावेदन गर्ने अधिकार दिई सकेको विषयमा पुनः पुनरावेदन गर्न सक्ने गरी व्यवस्था गर्न आवश्यक नदेखिएकोले प्रशासकीय अदालतको निर्णय उपर सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्ने गरी दफा १६ को व्यवस्था खारेज गर्न उपयुक्त देखिएको छ। प्रस्तुत संशोधनबाट सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ घटाउन समेत सहयोग पुग्ने देखिन्छ।
- (घ) प्रशासकीय अदालतको कार्यबोझ न्यून रहेको (हाल १६ थान मुद्दा रहेका) सन्दर्भमा विभिन्न तहको अदालतमा विचाराधीन मुद्दा क्षेत्राधिकारको सिद्धान्त अनुरूप प्रशासकीय अदालतमा पठाउनु पर्ने गरी व्यवस्था थप गर्दा सर्वोच्च अदालत लगायत नियमित अदालतको कार्यबोझ घटाउन समेत सहयोग पुग्ने देखिन्छ।

५.६ अन्य प्रचलित ऐनहरू

विभिन्न विशेष ऐनहरूले अदालतको अधिकारक्षेत्र सिर्जना गरेका छन्। उच्च अदालतले सुरु कारबाही र किनारा गरेका मुद्दा पुनरावेदनको रोहमा सर्वोच्च अदालत प्रवेश गर्ने हुँदा उपयुक्तता र सान्दर्भिकताका आधारमा उच्च अदालतले सुरु कारबाही र किनारा गर्ने गरी विशेष ऐनहरूमा गरिएका व्यवस्थामा परिमार्जन गरी जिल्ला अदालतले सुरु कारबाही र किनारा गर्ने गरी व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुने देखिन्छ। त्यसरी अदालतको क्षेत्राधिकार सिर्जना गरेका केही विशेष ऐनहरू देहाय बमोजिम रहेका छन्-

- (१) प्राइभेट फर्म रजिस्ट्रेशन ऐन, २०१४ को दफा ८ को उपदफा (५)
- (२) साझेदारी ऐन, २०२० को दफा ४० र ४२
- (३) भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा ५५
- (४) पेटेन्ट डिजाइन र ट्रेडमार्क ऐन, २०२२ को दफा २७
- (५) स्टाण्डर्ड नाप र तौल ऐन, २०२५ को दफा २९
- (६) बोनस ऐन, २०३० को दफा २१
- (७) सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ को दफा ३१ को उपदफा (३)
- (८) राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष ऐन, २०३९ को दफा १४
- (९) खानी तथा खनिज पदार्थ ऐन, २०४२ को दफा २५ को उपदफा (७)
- (१०) छापाखाना र प्रकाशन सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ३२

- (११) विद्युत ऐन, २०४९ को दफा ३९
- (१२) नेपाल चार्टड एकाउण्टेटस् ऐन, २०५३ को दफा १४ को उपदफा (८) र दफा ४१ को उपदफा (६)
- (१३) कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा २ को खण्ड (क्ष) र दफा १५९ को उपदफा (४)
- (१४) दामासाही सम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा २ को खण्ड (छ)
- (१५) प्रतिस्पर्धा प्रवर्द्धन तथा बजार संरक्षण ऐन, २०६३ को दफा २ को खण्ड (ज)
- (१६) बैंकिंग कसूर तथा सजाय ऐन, २०६३ को १७
- (१७) राहदानी ऐन, २०७६ को दफा ३०
- (१८) औद्यौगिक व्यवसाय ऐन, २०७६ को दफा ४६
- (१९) वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ को दफा ३७
- (२०) वस्तु विनियम बजार सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ५३
- (२१) कर्जा सुरक्षण कोष ऐन, २०७३ को दफा ४८
- (२२) योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कोष ऐन, २०७४ को दफा ५२
- (२३) बीमा ऐन, २०४९ को दफा ३७
- (२४) स्वास्थ्य बीमा ऐन, २०७४ को दफा ३३
- (२५) रेडियोधर्मी पदार्थ उपयोग तथा नियमन ऐन, २०७७ दफा ५१
- (२६) सूचनाको हक सम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३४
- (२७) नेपाल स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद् ऐन, २०५३ को दफा ३१
- (२८) खानेपानी महशुल निर्धारण आयोग, २०६३ को दफा १८ को उपदफा (४)
- (२९) खानेपानी व्यवस्थापन बोर्ड ऐन, २०६३ को दफा २७ को उपदफा (५)
- (३०) खोप ऐन, २०७२ को दफा ३०

उल्लिखित कुल ३० वटा ऐनहरूमध्ये उपयुक्तताको आधारमा देहायका ऐनमा उच्च अदालत तथा जिल्ला अदालतको पुनरावेदन र शुरु कारबाही सम्बन्धी क्षेत्राधिकारमा संशोधन प्रस्ताव गरिएको छः-

- (१) प्राइभेट फर्म रजिस्ट्रेशन, २०१४ को दफा ८ को उपदफा (५)
- (२) साझेदारी ऐन, २०२० को दफा ४० र ४२
- (३) भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा ५५
- (४) पेटेन्ट डिजाइन र ट्रेडमार्क ऐन, २०२२ को दफा २७
- (५) स्टाण्डर्ड नाप र तौल ऐन, २०२५ को दफा २९
- (६) बोनस ऐन, २०३० को दफा २१
- (७) सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ को दफा ३१ को उपदफा (३)
- (८) राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष ऐन, २०३९ को दफा १४
- (९) खानी तथा खनिज पदार्थ ऐन, २०४२ को दफा २५ को उपदफा (७)
- (१०) छापाखाना र प्रकाशन सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ३२
- (११) विद्युत ऐन, २०४९ को दफा ३९
- (१२) नेपाल चार्टड एकाउण्टेट्स ऐन, २०५३ को दफा १४ को उपदफा (८) र दफा ४१ को उपदफा (६)
- (१३) कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा २ को खण्ड (क्ष) र दफा १५९ को उपदफा (४)
- (१४) दामासाही सम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा २ को खण्ड (छ)
- (१५) प्रतिष्पर्धा प्रवर्द्धन तथा बजार संरक्षण ऐन, २०६३ को दफा २ को खण्ड (ज)
- (१६) बैंकिङ कसूर तथा सजाय ऐन, २०६३ को १७
- (१७) राहदानी ऐन, २०७६ को दफा ३०
- (१८) औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०७६ को दफा ४६

परिच्छेद - छ

निष्कर्ष र सुझाव

६.१ निष्कर्ष

समितिलाई प्रास कायदिश बमोजिम सर्वोच्च अदालतका माननीय न्यायाधीश श्री हरिकृष्ण कार्कीको संयोजकत्वमा गठन भएको समितिले दिएको "न्यायपालिकामा हुनसक्ने विकृति, विसङ्गति, अनियमितता वा भ्रष्टाचार एवं विचौलियाबाट हुनसक्ने क्रियाकलापहरु र त्यसको रोकथामको लागि चाल्नु पर्ने उपायहरु सहितको प्रतिवेदन, २०७८" का सुझाव कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कानूनहरुको संशोधनका विषयहरु पहिचान गरी सोको लागि कानूनमा गर्नु पर्ने सुधारको मस्यौदा तयार गर्न समिति केन्द्रित भएको छ। न्यायपालिकाका विभिन्न पक्षमा सुधारको आवश्यकता भए तापनि प्रस्तुत अध्ययनमा सबै तहका नियमित अदालत, न्यायाधिकरण र विशिष्टिकृत अदालतको क्षेत्राधिकारको अध्ययन र विशेषण गरी क्षेत्राधिकारमा परिमार्जनको प्रस्ताव सहितको कानूनमा गर्नुपर्ने सुधारको मस्यौदा तयार गरिएको छ। प्रस्ताव गरिए बमोजिम प्रचलित कानूनमा छिटोछरितो न्याय सम्पादन (speedy justice) को अवधारणा साकार पार्न प्रस्तुत अध्ययनबाट मद्दत पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ।

न्याय प्रशासन र सम्पादन सम्बन्धी प्रचलित कानूनमा सुधार गर्नको लागि मूलभूत रूपमा देहाय बमोजिमका विषय संशोधनको लागि समितिले न्याय प्रशासनसँग सम्बन्धित केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको विधेयकको मस्यौदा तयार गरेको छ:-

- राजस्व न्यायाधिकरणको संरचनागत व्यवस्था र राजस्व न्यायाधिकरण ऐन, २०३१ ले सूजना गरेको अदालतको अधिकारक्षेत्र,
- सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८ मा मुख्य रजिष्ट्रारको काम, कर्तव्य र अधिकार,
- न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ मा सर्वोच्च अदालतको पुनरावेदन सुन्ने क्षेत्राधिकार, मुद्दा दोहोन्याई हेर्ने क्षेत्राधिकार, अन्तर्कालीन आदेश उपर निवेदन सुन्ने अधिकार, अन्तरिम आदेश सम्बन्धी व्यवस्था,
- न्याय परिषद् ऐन, २०७३ मा न्यायाधीश नियुक्ति सम्बन्धी व्यवस्था, उच्च अदालत वा जिल्ला अदालतको न्यायाधीशको विरुद्धमा प्रारम्भिक छानबिनको व्यवस्था, भ्रष्टाचार मुद्दामा अनुसन्धान तथा मुद्दा दायर गर्ने व्यवस्था,
- प्रशासकीय अदालत ऐन, २०७६ ले व्यवस्था गरेको अदालतको क्षेत्राधिकार,
- विभिन्न विशिष्टिकृत ऐनहरूले सिर्जना गरेको अदालतको क्षेत्राधिकार,

माथि उल्लेख गरेदेखि बाहेक अन्य आवश्यक र प्रासङ्गिक विषयमा संशोधन प्रस्ताव गरिएको छ। विधेयकको मस्यौदामा प्रस्ताव गरिए बमोजिम ऐनका व्यवस्थाहरु संशोधन भएमा धेरै मुद्दाहरुमा उच्च अदालतको तहबाटै अन्तिम फैसला हुनेछ र सर्वोच्च अदालतमा दर्ता हुने मुद्दाको सङ्ख्यामा उल्लेख्य कटौती हुने देखिन्छ। फलस्वरूप सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ घटन गई छिटोछरितो, अनुमानयोग्य, प्रभावकारी न्याय सम्पादन गर्ने उद्देश्य हासिल गर्न सहज हुनेछ।

मुलुकी देवानी कार्यविधि संहिता, २०७४ र मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ ले समेत अदालतको क्षेत्राधिकारको व्यवस्था गरेको सन्दर्भमा संहिताहरुको संशोधनको लागि छुट्टै विधेयक

मार्फत सम्बोधन गरिने नै हुँदा संहिताहरूले व्यवस्था गरेको अदालतको क्षेत्राधिकारलाई यस अध्ययनमा समावेश गरिएको छैन।

६.२ सुझाव

न्याय प्रशासन र न्याय सम्पादनका सम्बन्धमा गर्नुपर्ने सुझावको सिफारिस सहित पेश भएका विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरूले नीतिगत, कानूनी, संस्थागत, कार्यगत लगायतका बहुक्षेत्रीय सुझावहरू प्रदान गरेको पाइन्छ। उल्लिखित सुझावहरूको कार्यान्वयन मार्फत छिटोछरितो, निष्पक्ष, अनुमानयोग्य, जनउत्तरदायी र प्रभावकारी न्यायप्रणाली विकास गर्नका लागि प्रचलित कानूनमा गर्न सकिने सुधारको क्षेत्र पहिचान गरी कानूनको मस्यौदा तयार गर्न गठित समितिले न्याय प्रशासन र न्याय सम्पादन सम्बन्धी प्रचलित कानूनको विश्लेषणात्मक अध्ययन गरी कानूनमा गर्नुपर्ने सुधारको सम्बन्धमा न्याय प्रशासनसँग सम्बन्धित केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको विधेयको मस्यौदा समेत यसैसाथ पेश गरिएको छ।

प्रचलित कानूनको सुधारले मात्र न्याय प्रशासन छिटोछरितो, मितव्ययी र सहज बन्न सक्दैन। यसका लागि मूलतः न्याय प्रशासनको नेतृत्व तथा न्याय सम्पादनमा संलग्न जनशक्तिले न्याय सम्पादनमा निष्पक्षता कायम गरी प्रचलित कानूनको मर्म र भावना अनुरूप व्यवहार र आचरण प्रस्तुत गर्नु अपरिहार्य हुन्छ। न्याय प्रशासन र न्याय सम्पादनलाई छिटोछरितो बनाउनका लागि प्रचलित कानूनमा सुधारका अतिरिक्त अन्य विभिन्न क्षेत्रमा समेत सुधार गर्नुपर्ने हुन्छ। सम्बन्धित सरोकारवाला व्यक्ति वा निकायबाट सम्बोधन हुने देहायका सुधार समेत समितिले पहिचान गरेको छः-

दीर्घकालीन सुधारः-

- प्रधानन्यायाधीश तथा सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीशहरूको संसदीय सुनुवाई गर्ने व्यवस्थाले न्यायालयमा राजनीतिक प्रभाव पर्न सक्ने देखिँदा सो व्यवस्थाको पुनरावलोकन गर्ने,
- न्याय परिषद्मा सरकारको तरफबाट नियुक्त हुने प्रतिनिधि हटाउने र सोको सट्टा सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश वा पूर्व प्रधानन्यायाधीश राखे गरी व्यवस्था गर्ने,
- उच्च अदालतमा न्यायाधीशको रूपमा नियुक्त हुनको लागि कम्तीमा बीस वर्षको कार्यअनुभव भएको हुनुपर्ने गरी व्यवस्था गर्ने,
- संवैधानिक इजलास सम्बन्धी व्यवस्था हटाउने वा संवैधानिक परिषद्बाट प्रधानन्यायाधीशलाई अलग गर्ने गरी व्यवस्था गर्ने,
- प्रधान न्यायाधीशको कार्यावधि छ, वर्ष तोकिएको सन्दर्भमा सर्वोच्च अदालतका अन्य न्यायाधीशहरूको समेत निश्चित कार्यावधि तोक्ने।
- न्यायाधिकरण तथा विशिष्टिकृत अदालतको प्रभावकारिता र कार्यक्षेत्र बढाई व्यावसायिकता अभिवृद्धिका लागि आवश्यक संरचनागत सुधार गर्ने।

अल्पकालीन सुधार:-

न्याय सम्पादनमा ढिलासुस्ती हुनुमा अदालत मात्रै जिम्मेवार निकाय हुन सक्दैन । अदालती प्रकृयासँग सम्बन्धित अन्य निकाय जस्तै सरकारी वकिल, कानून व्यवसायी, प्रहरी तथा प्रशासन समेतको कार्यले मुद्दा फछ्यौंट तथा न्याय सम्पादनको प्रकृयालाई प्रत्यक्ष असर गरिरहेको हुन्छ । सरकार वादी भई चल्ने फौजदारी मुद्दाहरूको अनुसन्धान तथा अभियोजनको हिसावले सरकारी वकिल तथा प्रहरी प्रशासनको भूमिका छिटोछरितो न्याय सम्पादनमा निकै महत्वपूर्ण रहेको हुन्छ । न्याय सम्पादनको शुरुवाती प्रकृयासँग सम्बन्धित यी निकायको सक्षमता र कार्यकुशलताले अदालती प्रकृया तथा न्याय सम्पादन प्रभावकारी तथा समयसिमा भित्रै सम्पन्न गर्न सहयोग पुरादछ । कानून व्यवसायी तथा प्रशासनको अदालती प्रकृयामा हुने सहभागिताले पनि न्याय सम्पादनमा यस्तै भूमिका निर्वाह गरेको हुन्छ । तसर्थ, सरकारी वकिलको अभियोजन, प्रहरी प्रशासनको अनुसन्धान, वकिलको वहस, पैरवी तथा सहभागिता लगायतका विषयलाई समेत न्याय सम्पादनको causal relationship को हिस्सा मानी सुधार गरिएको खण्डमा न्याय सम्पादनलाई छिटोछरितो तुल्याउन सकिने हुन्छ । अतः छिटोछरितो र प्रभावकारी न्यायसम्पादनका लागि देहायका सुधार अल्पकालीन रूपमा अवलम्बन गर्न सकिने देखिएको छः-

- उच्च अदालत, सर्वोच्च अदालत सबै तहबाट निरीक्षण गर्ने गरी दोहोरो निरीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था पुनरावलोकन गरी त्यसको सट्टा न्याय परिषद्का सदस्यलाई निरीक्षण कार्यमा संलग्न गराउने,
- इजलास बस्ने समय निर्धारण गरी सोको कडाईका साथ पालन गर्ने व्यवस्था मिलाउने,
- बहस व्यवस्थापन गर्न बहसको समय सीमा तोकनु पर्ने, Lead Lawyer Concept अवलम्बन गर्ने,
- मुद्दाको वर्गीकरण गरी महत्वपूर्ण मुद्दाहरूको नियमित सुनुवाई गर्ने व्यवस्था मिलाउने,
- प्रशासकीय अदालतको मुकाम सिंहदरवार परिसर बाहिर पहुँचयोग्य ठाउँमा सार्ने ।

६.३ सुझाव कार्यान्वयन

प्रस्तुत सुझावहरूलाई कार्यान्वयन गर्न परिशिष्ट-२ मा न्याय प्रशासनसँग सम्बन्धित केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको विधेयकको मस्यौदा र परिशिष्ट-३ मा सो मस्यौदाको तीन महले विवरण प्रस्तुत गरिएको छ ।

४ परिशिष्ट - १

समितिमा आमन्त्रित सदस्यको रूपमा योगदान पुन्याउनु हुने अधिकृत कर्मचारीको नामावली

- (१) सहसचिव श्री मानबहादुर अर्याल
- (२) सहसचिव श्री हुमबहादुर के.सी.
- (३) उपसचिव श्री कमलराज गौतम
- (४) उपसचिव श्री राजाराम दाहाल
- (५) शाखा अधिकृत श्री इश्वरी प्रसाद आचार्य
- (६) शाखा अधिकृत श्री अनुशील सापकोटा
- (७) शाखा अधिकृत श्री विनय मिश्र
- (८) शाखा अधिकृत श्री अर्जुन भुसाल
- (९) शाखा अधिकृत श्री नविन गड्टौला
- (१०) लेखा अधिकृत श्री नरेश राज भट्ट

न्याय प्रशासनसँग सम्बन्धित केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना: न्याय प्रशासनसँग सम्बन्धित केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बाझ्छनीय भएकोले, सङ्खीय संसदले यो ऐन बनाएको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यस ऐनको नाम "न्याय प्रशासनसँग सम्बन्धित केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्ने ऐन, २०७८" रहेको छ ।
 (२) यो ऐन तुरन्त प्रारम्भ हुनेछ ।
२. प्राइभेट फर्म रजिष्ट्रेशन ऐन, २०१४ मा संशोधन: प्राइभेट फर्म रजिष्ट्रेशन, २०१४ को दफा ८ को उपदफा (५) मा रहेका "उच्च अदालत" भन्ने शब्दहरूको सदृश "जिल्ला अदालत" भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।
३. साझेदारी ऐन, २०२० मा संशोधन: साझेदारी ऐन, २०२० को,-
 (१) दफा ४० को सदृश देहायको दफा ४० राखिएको छ:-
 "४०. पुनरावेदन गर्न सक्ने: सम्बन्धित विभागले गरेको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने साझेदारले त्यसको सूचना पाएको पैंतीस दिनभित्र सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।"
 (२) दफा ४२ मा रहेका "उच्च अदालत" भन्ने शब्दहरूको सदृश "जिल्ला अदालत" भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।
४. भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ मा संशोधन: भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा ५५ को उपदफा (१) को सदृश देहायको उपदफा (१) राखिएको छ:-
 "(१) यो दफा प्रारम्भ भएपछि यस ऐनमा अन्यथा लेखिएकोमा बाहेक यो ऐन अन्तर्गत जिल्ला अदालतले गरेको निर्णय उपर उच्च अदालतमा र तोकिएको अधिकारी, समिति वा संस्थाले गरेको निर्णय उपर जिल्ला अदालतमा त्यस्तो निर्णय भएको पैंतीस दिनभित्र पुनरावेदन लाग्नेछ ।"
५. पेटेन्ट डिजाइन र ट्रेडमार्क ऐन, २०२२ मा संशोधन: पेटेन्ट डिजाइन र ट्रेडमार्क ऐन, २०२२ को दफा २७ मा रहेका "उच्च अदालत" भन्ने शब्दहरूको सदृश "जिल्ला अदालत" भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।
६. स्टाण्डर्ड नाप र तौल ऐन, २०२५ मा संशोधन: स्टाण्डर्ड नाप र तौल ऐन, २०२५ को दफा २९ मा रहेका "उच्च अदालत" भन्ने शब्दहरूको सदृश "जिल्ला अदालत" भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।
७. बोनस ऐन, २०३० मा संशोधन: बोनस ऐन, २०३० को दफा २१ मा रहेका "उच्च अदालत" भन्ने शब्दहरूको सदृश "जिल्ला अदालत" भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।

८. सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ मा संशोधनः सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ को दफा ३१ को उपदफा (३) मा रहेका "उच्च अदालत" भन्ने शब्दहरूको सदृश "जिल्ला अदालत" भन्ने शब्दहरू राखिएका छन्।
९. राजस्व न्यायाधिकरण ऐन, २०३१ मा संशोधनः राजस्व न्यायाधिकरण ऐन, २०३१ को,-
- (१) दफा ४ को खण्ड (क), (ख) र (ग) को सदृश देहायका खण्ड (क), (ख) र (ग) राखिएका छन्:-
- "(क) कानून सदस्यको लागि उच्च अदालतको मुख्य न्यायाधीश वा न्यायाधीश भई रहेको वा हुने योग्यता पुगेको ।
- (ख) राजस्व सदस्यको लागि अर्थशास्त्र वा वाणिज्य कानून विषयमा स्नातकोत्तर गरेको वा चार्टर्ड एकाउन्टेसी उपाधि प्राप्त गरेको र राजस्व प्रशासनमा कम्तीमा दश वर्षको अनुभव प्राप्त गरेको ।
- (ग) लेखा सदस्यको लागि अर्थशास्त्र वा वाणिज्य शास्त्रमा स्नातकोत्तर गरेको वा चार्टर्ड एकाउन्टेसी उपाधि प्राप्त गरेको र कर लेखा सम्बन्धी कार्यमा कम्तीमा दश वर्षको अनुभव प्राप्त गरेको ।"
- (२) दफा ८ झिकिएको छ ।
१०. राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष ऐन, २०३९ मा संशोधनः राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष ऐन, २०३९ को दफा १४ मा रहेका "उच्च अदालत" भन्ने शब्दहरूको सदृश "जिल्ला अदालत" भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।
११. खानी तथा खनिज पदार्थ ऐन, २०४२ मा संशोधनः खानी तथा खनिज पदार्थ ऐन, २०४२ को दफा २५ को उपदफा (७) को सदृश देहायको उपदफा (७) राखिएको छः-
- "(७) उपदफा (१) बमोजिम भएको सजायको आदेश उपर उच्च अदालतमा र उपदफा (२), (३), (४) वा (६) बमोजिम भएको सजायको आदेश उपर जिल्ला अदालतमा त्यस्तो सजायको आदेशमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले पैतीस दिनभित्र पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।"
१२. छापाखाना र प्रकाशन सम्बन्धी ऐन, २०४८ मा संशोधनः छापाखाना र प्रकाशन सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ३२ मा रहेका "तोकिएको अदालत" भन्ने शब्दहरूको सदृश "जिल्ला अदालत" भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।
१३. सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८ मा संशोधनः सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८ को,-
- (१) दफा ४ को उपदफा (१) मा रहेका "अधिकारको प्रयोग" भन्ने शब्दहरू पछि रहेका "संवैधानिक इजलास," भन्ने शब्दहरू झिकिएका छन् ।
- (२) दफा ४ख. मा देहायको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश थपिएको छः-

"तर न्याय प्रशासन वा न्याय सम्पादनसँग सम्बन्धित विषयमा अध्ययन वा अनुसन्धान सम्बन्धी काममा बाहेक अन्य कामका लागि न्यायाधीश संयोजक वा सदस्य रहने गरी समिति वा कार्यदल गठन गर्न सकिने छैन ।"

(३) दफा ९ को उपदफा (३) को सट्टा देहायको उपदफा (३) राखिएको छ :-

"(३) मुख्य रजिष्ट्रारको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

- (क) प्रधान न्यायाधीशको सामान्य निर्देशन र नियन्त्रणमा रही सर्वोच्च अदालत, मातहतका अदालत र अन्य न्यायिक निकायको प्रशासकीय तथा व्यवस्थापकीय कार्यको नियमन, नियन्त्रण, निर्देशन तथा समन्वय गर्ने,
- (ख) अदालतमा दर्ता गराउन ल्याएका लिखत दर्ता गर्ने र दर्ता गर्न नमिल्ने लिखत दरपीठ गर्ने,
- (ग) सर्वोच्च अदालतमा रिट निवेदनको रूपमा दर्ता हुन आएका लिखत जाँच गर्दा प्रचलित कानूनमा वैकल्पिक उपचारको व्यवस्था रहेको तर सोको अवलम्बन गरेको नदेखिएमा त्यस्तो लिखतमा सो कुरा जनाई दरपीठ गर्ने,
- (घ) विपक्षी बनाउनु पर्ने नदेखिएको व्यक्ति, निकाय वा पदाधिकारीलाई विपक्षी बनाई रिट निवेदन दर्ता गर्न ल्याएमा रिट निवेदनबाट त्यस्तो विपक्षीको नाम हटाउन आदेश दिने,
- (ङ) छिटो, छरितो, निष्पक्ष, सहज र पहुँचयोग्य न्याय प्रणाली निर्माण र विकासको लागि न्यायपालिका सुधार र विकास योजना तयार गर्ने गराउने,
- (च) तोकिए बमोजिमका अन्य काम गर्ने ।"

१४. विद्युत ऐन, २०४९ मा संशोधन: विद्युत ऐन, २०४९ को दफा ३९ को सट्टा देहायको दफा ३९ राखिएको छ:-

"३९. पुनरावेदन: दफा ८ को उपदफा (२) बमोजिम अनुमतिपत्र खारेज गरेकोमा वा दफा ३८ को उपदफा (१) वा (२) बमोजिम दिएको सजायको आदेश उपर जिल्ला अदालतमा र दफा २९, ३२ वा ३३ बमोजिम दिएको क्षतिपूर्ति रकममा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले उच्च अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।

१५. नेपाल चार्टर्ड एकाउण्टेंट्स ऐन, २०५३ मा संशोधन: नेपाल चार्टर्ड एकाउण्टेंट्स ऐन, २०५३ को दफा १४ को उपदफा (८) र दफा ४१ को उपदफा (६) मा रहेका "उच्च अदालत" भन्ने शब्दहरूको सट्टा "जिल्ला अदालत" भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।

१६. कम्पनी ऐन, २०६३ मा संशोधन: कम्पनी ऐन, २०६३ को,-

- (१) दफा २ को खण्ड (क्ष) मा रहेका "तोकिदिएको अदालत" भन्ने शब्दहरूको सट्टा "तोकिदिएको जिल्ला अदालत" भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।
- (२) दफा १५९ को उपदफा (४) मा रहेका "नेपाल सरकारद्वारा सर्वोच्च अदालतको सहमति लिई तोकिदिएको" भन्ने शब्दहरू झिकिएका छन् ।

१७. दामासाही सम्बन्धी ऐन, २०६३ मा संशोधनः: दामासाही सम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा २ को खण्ड (छ) मा रहेका "तोकिदिएको अदालत" भन्ने शब्दहरूको सट्टा "तोकिदिएको जिल्ला अदालत" भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।
१८. प्रतिष्पर्धा प्रवर्द्धन तथा बजार संरक्षण ऐन, २०६३ मा संशोधनः: प्रतिष्पर्धा प्रवर्द्धन तथा बजार संरक्षण ऐन, २०६३ को दफा २ को खण्ड (ज) मा रहेका "तोकिदिएको अदालत" भन्ने शब्दहरूको सट्टा "तोकिदिएको जिल्ला अदालत" भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।
१९. बैड्डि कसूर तथा सजाय ऐन, २०६३ मा संशोधनः: बैड्डि कसूर तथा सजाय ऐन, २०६३ को दफा १७ मा रहेका "तोकिदिएको अदालत" भन्ने शब्दहरूको सट्टा "तोकिदिएको जिल्ला अदालत" भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।
२०. न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ मा संशोधनः: न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को,-

(१) दफा ८ को उपदफा (३) पछि देहायका उपदफा (३क), (३ख), (३ग), (३घ) र (३ड.) थपिएका छन्:-

"(३क) यो ऐन वा प्रचलित कानून बमोजिम सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन नलाग्ने मुद्दामा उच्च अदालतलाई आफूले गरेको फैसला वा आदेशमा देहायको अवस्था रहेको भनी परेको निवेदन उपर सुनुवाई गर्दा दफा १२ बमोजिम सर्वोच्च अदालतबाट मुद्दा दोहोन्याई हेर्ने उपयुक्त हुने देखिएमा सो प्रयोजनको लागि निस्सा प्रदान गर्ने अधिकार हुनेछः-

(क) उच्च अदालतको फैसला वा अन्तिम आदेशमा गम्भीर संवैधानिक वा कानूनी त्रुटि भएको,

(ख) सर्वोच्च अदालतबाट स्थापित कानूनी सिद्धान्त वा नजीरको पालन नगरेको वा गलत किसिमले व्याख्या गरी प्रयोग गरेको,

(ग) सरकारी वा सार्वजनिक सम्पत्ति सम्बन्धी विवाद समावेश भएको मुद्दामा मिसिल संलग्न प्रमाणको उचित मूल्याङ्कन नभएको कारणले सरकारी वा सार्वजनिक सम्पत्ति हिनामिना भएको वा त्यस्तो सम्पत्तिमा क्षति पुगेको, वा

(घ) बालक, महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, मानसिक रोगबाट पीडित वा पचहत्तर वर्ष उमेर पूरा गरेको व्यक्तिको उचित प्रतिनिधित्व हुन नसकी इन्साफमा तात्विक असर परेको ।

(३ख) उपदफा (३क) बमोजिम मुद्दा दोहोन्याई हेर्ने निस्सा पाउनको लागि मुद्दा फैसला भएको मितिले ६ महिनाभित्रमा थाहा पाएको मितिले तीस दिनभित्र त्यस्तो निर्णय गर्ने उच्च अदालतमा तोकिए बमोजिम विवरण तथा कागजात संलग्न गरी निवेदन दिन सकिनेछ ।

(३ग) उपदफा (३ख) बमोजिमको निवेदन उपरको सुनुवाई गरी निस्सा प्रदान गर्ने वा नगर्ने विषयको निरूपण पहिला फैसला गर्ने न्यायाधीश बाहेकको अन्य तीनजना न्यायाधीश रहेको इजलाशबाट हुनेछ ।

(३घ) मुद्दाको पहिले फैसला गर्ने उच्च अदालत, उच्च अदालतको अर्को इजलास वा अस्थायी इजलासमा उपदफा (३ग) बमोजिम तीन न्यायाधीशको इजलास गठन हुन नसक्ने भएमा त्यस्तो अदालत वा इजलासले आफ्नो प्रदेशभित्रको अर्को इजलास, अस्थायी इजलास वा उच्च अदालतमा सुनुवाईको लागि निवेदनसाथ सकल मिसिल पठाउनु पर्नेछ ।

(३ड) उपदफा (३ग) वा (३घ) बमोजिमको सुनुवाई भई निस्सा प्राप्त भएमा सो निस्सा पाएको मितिले सात दिनभित्र सोही उच्च अदालत वा सो अदालतको अर्को इजलास वा अस्थायी इजलास मार्फत् निस्सा सहितको सकल मिसिल सर्वोच्च अदालतमा पठाउनु पर्नेछ ।

(३च) यस दफा बमोजिम निस्सा दिने प्रयोजनको लागि सुनुवाई गर्दा बहुमतको रायलाई सो अदालतको निर्णय मानिनेछ ।”

(२) दफा ९ को खण्ड (ग) को सट्टा देहायको खण्ड (ग) राखिएको छः-

“(ग) सात वर्ष वा सोभन्दा बढी अवधिको कैद सजाय ठहर भएको वा पचास लाख रुपैयाँभन्दा बढी विंगो भएको मुद्दामा शुरू अदालत, निकाय वा अधिकारीले गरेको निर्णय उपर उच्च अदालतले पुनरावेदनको रोहमा निर्णय गर्दा आंशिक वा पूरे बदर गरेको मुद्दा, र ”

(३) दफा १२ को सट्टा देहायको दफा १२ राखिएको छः-

“१२. मुद्दा दोहोन्याई हेर्ने सम्बन्धी व्यवस्था: (१) दफा ८ को उपदफा (३ग) वा (३घ) बमोजिम उच्च अदालतबाट दोहोन्याई हेर्न निस्सा प्रदान गरेको मुद्दा सर्वोच्च अदालतले दोहोन्याई हेर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि देहायका मुद्दा दोहोन्याई हेरिने छैन:-

(क) सर्वोच्च अदालतबाट एकपटक मुद्दा दोहोन्याई हेरिसकेको,

(ख) दफा ८ को उपदफा (३) को खण्ड (ख) बमोजिम उच्च अदालतबाट पुनरावेदन सुनी निर्णय भएको,

(ग) उच्च अदालतबाट दोहोन्याई हेर्न निस्सा प्रदान नगरेको मुद्दा ।”

(४) दफा १५ को उपदफा (२) झिकिएको छ ।

(५) दफा १६ को उपदफा (२) मा रहेका “एक न्यायाधीशको इजलास वा न्यायाधीशहरूको संयुक्त ईजलासबाट” भन्ने शब्दहरूको सट्टा “एकजना न्यायाधीशको इजलास, दुईजना न्यायाधीशको संयुक्त इजलास वा तीनजना न्यायाधीश रहेको पूर्ण इजलासबाट” भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।

(६) दफा १६ पछि देहायका दफा १६क.र १६ख. थपिएका छन्:-

(Signature) 12 *(Signature)* 8 *(Signature)* 3
"१६क. अन्तरिम आदेश सम्बन्धी सुनुवाई: (१) अन्तरिम आदेश मारा गरी सर्वोच्च अदालत वा उच्च अदालतमा दर्ता भएका जुनसुकै निवेदन उपरको सुनुवाई त्यस्तो अदालतको संयुक्त इजलासबाट हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सुनुवाई गर्दा अन्तरिम आदेश जारी गर्नुपर्ने देखिएमा विपक्षी समेत झिकाई सुनुवाई गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम सुनुवाई गर्दा अर्को उपचारको व्यवस्था भए, नभएको वा अर्को उपचारको व्यवस्था अपर्यास वा प्रभावहीन देखिए, नदेखिएको सम्बन्धमा समेत विचार गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि निवेदनको व्यहोराबाट तत्काल अन्तरिम आदेश जारी नगरेमा रिट निवेदकलाई अपूरणीय क्षति पुग्ने देखिएमा अवधि तोकी अल्पकालिन अन्तरिम आदेश जारी गर्न सकिनेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम खास अवधि सम्मका लागि जारी भएको अल्पकालिन अन्तरिम आदेश उल्लिखित अवधि समाप्त भएपछि स्वतः निष्कृय हुनेछ ।

१६ख. अतिरिक्त समयमा इजलास बस्न सक्ने: (१) न्यायाधीशको अनुपातमा कार्यबोझ बढी भएको अदालतमा मुद्राको फस्यौट गर्न महान्यायाधिवक्ता र नेपाल बार एशोसियसनसँग परामर्श गरी सर्वोच्च अदालतको पूर्ण बैठकले अतिरिक्त समयमा इजलास बस्न सक्ने गरी समय निर्धारण गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अतिरिक्त समयमा इजलासमा बस्ने न्यायाधीश तथा कर्मचारीलाई त्यस्तो इजलास बसेको समयको आधारमा प्रोत्साहन भत्ता प्रदान गरिनेछ ।"

२१. न्याय परिषद् ऐन, २०७३ मा संशोधन: न्याय परिषद् ऐन, २०७३ को,-

(१) दफा ३ को उपदफा (५) पछि देहायको उपदफा (५क) थपिएकोछ:-

"(५क) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि उपदफा (२) वा (३) बमोजिम प्राप्त विवरणका आधारमा परिषद्ले नियुक्ति गर्नुपर्ने न्यायाधीशको पद सङ्ख्याको तेब्बर सङ्ख्यामा नियुक्तिका लागि संभाव्य व्यक्तिको संक्षिप्त सूची तयार गरी प्रतिकृयाको लागि त्यस्ता व्यक्तिको नामावली परिषद्को वेबसाइटमा सार्वजनिक गर्नेछ ।"

(२) दफा ५ को उपदफा (१) को खण्ड (ग) पछि देहायको खण्ड (ग१) थपिएको छ:-

"(ग१) दफा ४१क. बमोजिमको मापदण्डमा उल्लिखित आधार पूरा गरेको,"

(३) दफा १८ को,-

(क) उपदफा (१) मा रहेका "सर्वोच्च अदालतको कुनै न्यायाधीशलाई" भन्ने शब्दहरूको सट्टा "परिषद्ले तोकेको कम्तीमा राजपत्रादिकत प्रथम श्रेणीको कुनै अधिकृत कर्मचारीलाई" भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।

- (ख) उपदफा (२), (३) र (४) मा रहेको "न्यायाधीशले" भन्ने शब्दको सट्टा "अधिकृत कर्मचारीले" भन्ने शब्दहरु राखिएका छन्।
- (ग) उपदफा (४) पछि देहायको उपदफा (५) थपिएको छः-

"(५) उपदफा (१) बमोजिम प्रारम्भिक छानबिनको लागि तोकिएको सदस्य वा अधिकृत कर्मचारीले देहायको अधिकार प्रयोग गर्न सक्नेछः-

- (क) छानबिनका लागि उजुरीसँग सम्बन्धित फैसला वा अन्य कागजात झिकाउने वा नियन्त्रणमा लिई त्यस्तो फैसला वा कागजातको अध्ययन गर्ने,
- (ख) उजुरीको विषयमा सम्बन्धित न्यायाधीशसँग सोधपुछ गर्ने,
- (ग) उजुरीसँग सम्बन्धित व्यक्तिको मोबाइल वा टेलिफोन सम्बादको विवरण (कल डिटेल), विद्युतीय सन्देश (मेसेज) वा यस्तै प्रकारको अन्य विवरण सम्बन्धित निकायबाट माग गर्ने, त्यसको अध्ययन तथा विश्लेषण गर्ने,
- (घ) यस ऐन अन्तर्गतिको काम कारबाही गर्दा आफ्नो ओहदाको हैसियतले ज्ञात हुन आएको कुनै कुरा वा दाखिल भएको कागजपत्रको प्रचलित कानून बमोजिम बाहेक गोपनीयता भज्न नगर्ने,
- (ङ) यस दफा बमोजिम छानबिन गर्दा अन्य व्यक्तिसँग समेत सोधपुछ गर्नु पर्ने भएमा त्यस्तो व्यक्तिसँग सोधपुछ गर्ने।"
- (४) दफा २२ को उपदफा (१) मा रहेका "सर्वोच्च अदालत वा उच्च अदालतको कुनै न्यायाधीशलाई" भन्ने शब्दहरुको सट्टा "उच्च अदालतको कुनै न्यायाधीश वा न्याय सेवाको कुनै अधिकृत कर्मचारीलाई" भन्ने शब्दहरु राखिएका छन्।
- (५) दफा ४१ पछि देहायको दफा ४१क. थपिएको छः-

"४१क. मापदण्ड बनाउने: (१) न्याय परिषद्ले यस ऐन बमोजिम न्यायाधीश नियुक्तिको लागि आवश्यक मापदण्ड बनाउनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको मापदण्ड नेपाल राजपत्रमा समेत प्रकाशन गर्नु पर्नेछ।"

२२. प्रशासकीय अदालत ऐन, २०७६ मा संशोधन: प्रशासकीय अदालत ऐन, २०७६ को,-

- (१) दफा ७ को उपदफा (१) को सट्टा देहायको उपदफा (१) राखिएको छः-

"(१) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि अदालतलाई देहायका मुद्दा वा विषयमा भएको निर्णय वा अन्तिम आदेश उपर पुनरावेदन सुन्ने अधिकार हुनेछः-

(क) प्रचलित कानून बमोजिम कर्मचारीलाई दिइएको विभागीय सजाय,

- म्य*
- (ख) कर्मचारीको बढुवा वा स्तरवृद्धि,
  - (ग) कर्मचारीको उपदान, निवृत्तभरण वा अवकाश,
  - (घ) कर्मचारी समायोजन,
  - (ङ) कर्मचारीको बिदा, काज वा सरुवा,
  - (च) कर्मचारीको सेवाका अन्य शर्त तथा सुविधा । "

(२) दफा ९ पछि देहायका दफा ९क. थपिएको छः-

"९क. स्वार्थ बाझिएको मुद्दा हेर्न नहुने: (१) अध्यक्ष वा सदस्यले देहायका मुद्दाको कारबाही, सुनुवाई र किनारा गर्न हुँदैनः-

- (क) आफ्नो वा प्रचलित कानून बमोजिम आफ्नो नजिकको नातेदार मानिने व्यक्तिको हक, हित वा सरोकार रहेको मुद्दा,
- (ख) कुनै बखत निज वारिस, कानून व्यवसायी वा साक्षी भएको मुद्दा,
- (ग) कुनै बखत निजले मुद्दा चल्ने वा नचल्ने विषयमा राय दिएको मुद्दा,
- (घ) अन्य कुनै कारणले आधारभूत रूपमा निज र निजको एकासगोलका परिवारका सदस्यको स्वार्थ बाझिएको वा खण्ड
- (क) बमोजिमका व्यक्तिको स्वार्थ बाझिएको मुद्दा।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कुनै अवस्था देखिएमा मुद्दा हेर्ने सदस्यले मुद्दा हेर्न नहुने कारण खुलाई आदेश गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) को प्रतिकूल हुने गरी कुनै सदस्यले कुनै मुद्दाको कारबाही, सुनुवाई वा किनारा गर्न लागेमा मुद्दाको कुनै पक्षले आवश्यक प्रमाण सहित मुद्दाको कारबाही, सुनुवाई वा किनारा नगर्न निवेदन दिन सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको निवेदनमा संलग्न प्रमाण मनसिब भएमा त्यस्तो सदस्य मुद्दाको कारबाही, सुनुवाई वा किनारा गर्ने कार्यबाट अलग हुनु पर्नेछ ।

(५) यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि स्वार्थ बाझिएको कारण अध्यक्षले कारबाही, सुनुवाई वा किनारा गर्न नहुने मुद्दामा अध्यक्ष बाहेकका दुईजना सदस्य भएको इजलासले त्यस्तो मुद्दाको कारबाही, सुनुवाई वा किनारा गर्नेछ । "

(३) दफा १० पछि देहायको दफा १०क. थपिएको छः-

"१०क. जिल्ला अदालत मार्फत पुनरावेदन दिन सकिने: यस ऐन बमोजिम प्रशासकीय अदालतमा दर्ता हुने निवेदन, पुनरावेदन, तथा लिखित जवाफ लगायतका जुनसुकै

लिखत दर्ता गर्न तथा अदालतबाट जारी हुने म्याद सूचना सम्बन्धित जिल्ला
अदालतबाट तामेल गर्न सकिनेछ । "

- (४) दफा १३ मा रहेका "सर्वोच्च अदालत वा" भन्ने शब्दहरू झिकिएका छन् ।
(५) दफा १४ मा रहेका "सर्वोच्च अदालत वा" भन्ने शब्दहरू झिकिएका छन् ।
(६) दफा १५ मा रहेको "र दफा १६ बमोजिम अनुमति प्राप्त गरेको अवस्थामा बाहेक त्यस
उपर पुनरावेदन लाग्ने छैन" भन्ने वाक्यांश झिकिएको छ ।
(७) दफा १६ झिकिएको छ ।
(८) दफा २३ को उपदफा (२) को सट्टा उपदफा (२) राखिएको छ:-

"(२) यो उपदफा प्रारम्भ हुँदाका बखत अदालतको क्षेत्राधिकार अन्तर्गत पर्ने
मुद्दा कुनै निकाय वा अधिकारी समक्ष दायर भई कारबाही चलिरहेको रहेछ भने त्यस्तो
मुद्दा यो उपदफा प्रारम्भ भएको मितिले तीन महिना भित्र त्यस्तो मुद्दासँग सम्बन्धित
सक्कल मिसिल अदालतमा पठाउनु पर्नेछ । त्यसरी मिसिल प्राप्त भए पछि अदालतले मुद्दा
दर्ता गरी त्यस्तो मुद्दाको कारबाही, सुनुवाई वा किनारा गर्नेछ । "

२३. राहदानी ऐन, २०७६ मा संशोधनः: राहदानी ऐन, २०७६ को दफा ३० मा रहेका "उच्च
अदालत" भन्ने शब्दहरूको सट्टा "जिल्ला अदालत" भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।
२४. औद्यौगिक व्यवसाय ऐन, २०७६ : औद्यौगिक व्यवसाय ऐन, २०७६ को दफा ४६ को सट्टा
देहायको दफा ४६ राखिएको छ :-

"४६. पुनरावेदन : यस परिच्छेद बमोजिम मन्त्रालयबाट भएको सजायको आदेशउपर सम्बन्धित
उच्च अदालतमा र विभाग, प्रदेशको उद्योग दर्ता गर्ने निकाय वा स्थानीय तहको उद्योग
दर्ता गर्ने निकायबाट भएको सजायको आदेशउपर सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा त्यस्तो
सजायको आदेशमा चित्त नबुझ्ने पक्षले पैतीस दिनभित्र पुनरावेदन गर्न सक्नेछ । "

२५. मुद्दा सर्ने: यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत दफा २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, १०, ११, १२, १४,
१५, १६, १७, १८, १९, २३ र २४ बमोजिम सम्बन्धित उच्च अदालतमा विचाराधीन मुद्दा,
निवेदन र सो सँग सम्बन्धित मिसिलहरू सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा सर्नेछन् ।

न्याय प्रशासनसँग सम्बन्धित केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको विधेयकको तीन महले

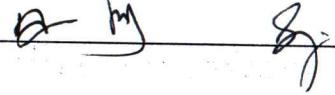
क्र.स.	हालको व्यवस्था	संशोधनका लागि प्रस्तावित व्यवस्था	संशोधन गर्नु पर्ने कारण
१.		<p><u>प्रस्तावना:</u> न्याय प्रशासनसँग सम्बन्धित केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न वाञ्छनीय भएकोले, सङ्घीय संसदले यो ऐन बनाएको छ ।</p> <p><u>संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:</u> (१) यस ऐनको नाम "न्याय प्रशासनसँग सम्बन्धित केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्ने ऐन, २०७८" रहेको छ ।</p> <p>(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।</p>	
२.	प्राइभेट फर्म रजिष्ट्रेशन, २०१४ मा संशोधन:	<p><u>दफा द. दण्ड सजाय:</u> (१) .....</p> <p>(५) यो दफा अन्तर्गत सम्बन्धित विभागले गरेको सजायमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।</p> <p><u>दफा द. दण्ड सजाय:</u> (१) .....</p> <p>(५) यो दफा अन्तर्गत सम्बन्धित विभागले गरेको सजायमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।</p>	<p>न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ ले जिल्लाभित्रका अर्धन्यायिक निकाय वा अधिकारीले गरेको निर्णय वा अन्तिम आदेश उपर जिल्ला अदालतले पुनरावेदन सुन्ने गरी क्षेत्राधिकार कायम गरेको सन्दर्भमा अपवाद बाहेक विभागीय प्रमुख स्तरसम्मको अधिकारीले गरेको निर्णय वा जरिवानाको सजाय उपरको पुनरावेदन "उच्च अदालत"को सट्टा "जिल्ला अदालत" मा गर्न सक्ने व्यवस्था गरी सामान्य किसिमका मुद्दाहरु अदालतको तल्लो तहबाट नै अन्तिम किनारा भई सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ कम गर्न तथा</p>

		१३	८७	२५६८७
३.	साझेदारी ऐन, २०२० मा संशोधन:	<p>जिल्ला अदालतको पुनरावेदकीय क्षेत्राधिकारमा विस्तार गरी छिटो छ्रितो न्याय प्रदान गर्न वाञ्छनीय भएकोले ।</p>		
	दफा ४०. पुनरावेदन गर्न सक्ने: सम्बन्धित विभागले गरेको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने साझेदारले त्यसको सूचना पाएको पैंतीस दिनभित्र सम्बन्धित विभाग उपर उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।	दफा ४०. पुनरावेदन गर्न सक्ने: सम्बन्धित विभागले गरेको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने साझेदारले त्यसको सूचना पाएको पैंतीस दिनभित्र सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।	न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ ले जिल्लाभित्रका अर्धन्यायिक निकाय वा अधिकारीले गरेको निर्णय वा अन्तिम आदेश उपर जिल्ला अदालतले पुनरावेदन सुन्ने गरी क्षेत्राधिकार कायम गरेको सन्दर्भमा अपवाद बाहेक विभागीय प्रमुख स्तरसम्मको अधिकारीले गरेको निर्णय वा जरिवानाको सजाय उपरको पुनरावेदन "उच्च अदालत"को सद्वा "जिल्ला अदालत"मा गर्न आवश्यक भएकोले ।	
	दफा ४२. पुनरावेदन गर्ने : दफा ४१ का खण्डहरू बमोजिमको सजाय सम्बन्धित विभागबाट गरेकोमा चित्त नबुझ्नेले सो गरे भएको सूचना पाएका पैंतीस दिन भित्र सम्बन्धित विभागउपर उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।	दफा ४२. पुनरावेदन गर्ने : दफा ४१ का खण्डहरू बमोजिमको सजाय सम्बन्धित विभागबाट गरेकोमा चित्त नबुझ्नेले सो गरे भएको सूचना पाएका पैंतीस दिन भित्र सम्बन्धित विभागउपर जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।	विभागले दफा ४१ बमोजिम अधिकतम रु. १००।- सम्म जरिवाना गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको र सो जरिवानाको आदेश उपर उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्ने व्यवस्था रहेकोमा जरिवानाको रकम पनि अत्यन्त न्यून रहेको र त्यस्तो जरिवानाको आदेश उपर समेत जिल्ला अदालतबाट नै पुनरावेदन सुन्ने व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले ।	
४.	भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ मा संशोधन:	दफा ५५ पुनरावेदन: (१) यो दफा प्रारम्भ भएपछि यो ऐनमा अन्यथा लेखिएकोमा बाहेक यो ऐन अन्तर्गत जिल्ला अदालत वा तोकिएको अधिकारी, समिति वा संस्थाले गरेको निर्णय उपर पैंतीस दिनभित्र उच्च अदालतमा पुनरावेदन	दफा ५५ पुनरावेदन: (१) यो दफा प्रारम्भ भएपछि यो ऐनमा अन्यथा लेखिएकोमा बाहेक यो ऐन अन्तर्गत जिल्ला अदालतले गरेको निर्णय उपर उच्च अदालतमा र तोकिएको अधिकारी, समिति वा संस्थाले गरेको निर्णय उपर जिल्ला	जिल्ला अदालतले गरेको निर्णय उपर उच्च अदालतमा र अर्धन्यायिक निकायले गरेको निर्णयउपर माथि उल्लेख गरे बमोजिम जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन गर्ने व्यवस्था गर्न उपयुक्त भएकोले ।

	लाग्नेछ ।	अदालतमा पैंतीस दिनभित्र पुनरावेदन लाग्नेछ ।	<i>D M S</i>
५.	पेटेन्ट डिजाइन र ट्रेडमार्क ऐन, २०२२ मा संशोधनः	<p>२७. <u>पुनरावेदन लाग्न सक्ने</u> : यस ऐन बमोजिम विभागको आदेशमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले ३५ दिनभित्र उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।</p>	<p>२७. <u>पुनरावेदन लाग्न सक्ने</u> : यस ऐन बमोजिम विभागको आदेशमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले पैंतीस दिनभित्र जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।</p> <p>न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ ले जिल्लाभित्रका अर्धन्यायिक निकाय वा अधिकारीले गरेको निर्णय वा अन्तिम आदेश उपर जिल्ला अदालतले पुनरावेदन सुन्ने गरी क्षेत्राधिकार कायम गरेको सन्दर्भमा अपवाद बाहेक विभागीय प्रमुख स्तरसम्मको अधिकारीले गरेको निर्णय वा जरिवानाको सजाय उपरको पुनरावेदन "उच्च अदालत"को सट्टा "जिल्ला अदालत"मा गर्न आवश्यक भएकोले ।</p>
६.	स्टाण्डर्ड नाप र तौल ऐन, २०२५ मा संशोधनः	<p>२९. <u>पुनरावेदन</u>: यस ऐन बमोजिम निरीक्षकले गरेको निर्णय वा सजायको आदेशउपर पैंतीस दिन भित्र उच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्नेछ ।</p>	<p>२९. <u>पुनरावेदन</u>: यस ऐन बमोजिम निरीक्षकले गरेको निर्णय वा सजायको आदेशउपर पैंतीस दिनभित्र जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन लाग्नेछ ।</p> <p>न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ ले जिल्लाभित्रका अर्धन्यायिक निकाय वा अधिकारीले गरेको निर्णय वा अन्तिम आदेश उपर जिल्ला अदालतले पुनरावेदन सुन्ने गरी क्षेत्राधिकार कायम गरेको सन्दर्भमा अपवाद बाहेक विभागीय प्रमुख स्तरसम्मको अधिकारीले गरेको निर्णय वा जरिवानाको सजाय उपरको पुनरावेदन "उच्च अदालत"को सट्टा "जिल्ला अदालत"मा गर्न आवश्यक भएकोले ।</p>
७.	बोनस ऐन, २०३० मा संशोधनः	<p>२१. <u>पुनरावेदन</u> : यस ऐनको दफा २० बमोजिम श्रम विभागले जरिवाना गर्ने गरी दिएको आदेश उपर चित्त नबुझ्ने पक्षले सोको सूचना पाएको मितिले पैंतीस दिन भित्र उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।</p>	<p>२१. <u>पुनरावेदन</u> : यस ऐनको दफा २० बमोजिम श्रम विभागले जरिवाना गर्ने गरी दिएको आदेश उपर चित्त नबुझ्ने पक्षले सोको सूचना पाएको मितिले पैंतीस दिन भित्र जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।</p> <p>श्रम विभागले रु. ५०००।- सम्म जरिवाना गरेको आदेश उपरको पुनरावेदन उच्च अदालतबाट हेरिने व्यवस्था रहेको परिप्रेक्ष्यमा न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ ले जिल्लाभित्रका अर्धन्यायिक निकाय वा अधिकारीले गरेको निर्णय वा अन्तिम आदेश उपर जिल्ला अदालतले पुनरावेदन सुन्ने गरी क्षेत्राधिकार कायम गरेको सन्दर्भमा</p>

			१८	१९	२०	२१	
८.	सार्वजनिक सङ्केत ऐन, २०३१ मा संशोधनः	अपवाद बाहेक विभागीय प्रमुख स्तरसम्मको अधिकारीले गरेको निर्णय वा जरिवानाको सजाय उपरको पुनरावेदन "उच्च अदालत"को सट्टा "जिल्ला अदालत"मा गर्न आवश्यक भएकोले ।					
९.	दफा ३१. कारबाही गर्ने अधिकार र त्यस उपरको पुनरावेदनः (१) .... (३) उपदफा (१) बमोजिम सङ्केत विभाग वा तोकेको अधिकारीले सजाय गर्न गरेको आदेशबाट मर्का पर्ने व्यक्तिले पैतीस दिनभित्र उच्च अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।	दफा ३१. कारबाही गर्ने अधिकार र त्यस उपरको पुनरावेदनः (१) .... (३) उपदफा (१) बमोजिम सङ्केत विभाग वा तोकेको अधिकारीले सजाय गर्न गरेको आदेशबाट मर्का पर्ने व्यक्तिले पैतीस दिनभित्र जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।	न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ ले जिल्लाभित्रका अर्धन्यायिक निकाय वा अधिकारीले गरेको निर्णय वा अन्तिम आदेश उपर जिल्ला अदालतले पुनरावेदन सुन्ने गरी क्षेत्राधिकार कायम गरेको सन्दर्भमा अपवाद बाहेक विभागीय प्रमुख स्तरसम्मको अधिकारीले गरेको निर्णय वा जरिवानाको सजाय उपरको पुनरावेदन "उच्च अदालत"को सट्टा "जिल्ला अदालत" मा गर्न आवश्यक भएकोले ।				
१०.	राजस्व न्यायाधिकरण ऐन, २०३१ मा संशोधनः	४. न्यायाधिकरणको सदस्य हुन योग्यता: न्यायाधिकरणको सदस्य नियुक्त हुनको लागि देहायको योग्यता आवश्यक हुनेछः- (क) कानून सदस्यको लागि उच्च अदालतको न्यायाधीश भई रहेको वा हुने योग्यता पुगेको । (ख) राजस्व सदस्यको लागि स्नातक भएको र राजस्व प्रशासनमा सात वर्षको अनुभव प्राप्त गरेको ।	दफा ४ को खण्ड (क), (ख) र (ग) को सट्टा देहायका खण्ड (क), (ख) र (ग) राखिएका छन्:- "(क) कानून सदस्यको लागि उच्च अदालतको मुख्य न्यायाधीश वा न्यायाधीश भई रहेको वा हुने योग्यता पुगेको । (ख) राजस्व सदस्यको लागि अर्थशास्त्र वा वाणिज्य कानून विषयमा स्नातकोत्तर गरेको वा चार्टर्ड एकाउन्टेसी उपाधि प्राप्त गरेको र राजस्व प्रशासनमा कम्तीमा दश	न्यायाधिकरणको कानून सदस्य उच्च अदालतको न्यायाधीश हुने व्यवस्था रहेको र सो बमोजिम कानून सदस्य तोकिदै आएको भए तापनि राजस्व र लेखा सदस्य नेपाल सरकारको उपसचिव रहने गरी तोकदा न्यायाधीशको अध्यक्षतामा रहने सदस्य सो स्तरको हुन नसकी इजलाश सन्तुलित बन्न नसकेकोले सो अनुरूप मिलाउन तथा न्यायपालिकामा हुन सक्ने विकृति, विसंगति, अनियमितिता वा भ्रष्टाचार एवं विचौलियाबाट हुनसक्ने क्रियाकलाप र त्यसको रोकथामको लागि चाल्नु पर्ने उपायहरूको सम्बन्धमा पेश गरेको प्रतिवेदन, २०७८ ले न्यायाधिकरण तथा विशेषीकृत अदालतहरूको			

<p>(ग) लेखा सदस्यको लागि स्नातक भएको र लेखाको क्षेत्रमा सात वर्षको अनुभव प्राप्त गरेको ।</p>	<p>वर्षको अनुभव प्राप्त गरेको ।</p> <p>(ग) लेखा सदस्यको लागि अर्थशास्त्र वा वाणिज्य शास्त्रमा स्नातकोत्तर गरेको वा चार्टर्ड एकाउन्टेसी उपाधि प्राप्त गरेको र कर लेखा सम्बन्धी कार्यमा कम्तीमा दश वर्षको अनुभव प्राप्त गरेको ।"</p>	<p>संरचनागत सुधार गर्न दिएको सुझाव समेत कार्यान्वयन गर्न आवश्यक भएकोले ।</p>
<p>८. <u>सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्ने:</u> देहायको कुनै प्रश्नमा प्रत्यक्ष कानूनी त्रुटी भई न्यायाधिकरणको निर्णय पूर्ण वा आंशिक रूपमा उल्टिने देखी सर्वोच्च अदालतले आफू समक्ष पुनरावेदन गर्न अनुमति दिएकोमा मात्र न्यायाधिकरणको फैसला वा अन्तिम आदेश उपर सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्नेछ:-</p> <p>(क) अधिकारक्षेत्रको प्रश्न,</p> <p>(ख) बुझ्नु पर्ने प्रमाण नबुझेको वा बुझ्नु नहुने प्रमाण बुझेको प्रश्न,</p> <p>(ग) बाध्यात्मक रूपमा पालन गर्नु पर्ने कार्यविधि सम्बन्धी कानूनको उल्लङ्घन भएको प्रश्न वा</p> <p>(घ) गम्भीर कानूनी त्रुटी सम्बन्धी प्रश्न ।</p>	<p>दफा ८ झिकिएको छ।</p>	<p>सर्वोच्च अदालतमा आ. व. २०७६।७७ मा राजस्व र वाणिज्य सम्बन्धी मुद्दाको लगत ३००६ रहेको र सो मध्ये १ वर्ष भित्रका ६६१ थान मुद्दा, ५ वर्ष नाघेका १९६ थान मुद्दा तथा १ वर्ष भन्दा बढी ५ वर्षभन्दा कमका २,१४९ थान मुद्दा रहेका छन् । त्यस्तैगरी, सर्वोच्च अदालतबाट आ. व. २०७६।७७ मा पुनरावेदनको अनुमतिका लागि परेका २८० थान निवेदनहरू मध्ये ७४ मा अनुमति प्रदान गरेको र १०० निवेदनमा अनुमति प्रदान नगरेको सन्दर्भमा न्यायाधिकरणले एक तहको पुनरावेदन सुनी निरूपण गरिसकेको मुद्दामा पुनः सोही विषयमा विभिन्न आधारहरू उल्लेख गरी सर्वोच्च अदालतको पुनरावेदकीय अधिकारक्षेत्र सृजना गर्नु युक्तिसँगत नदेखिएको तथा न्यायपालिकामा हुन सक्ने विकृति, विसंगति, अनियमितिता वा भ्रष्टाचार एवं विचौलियाबाट हुनसक्ने क्रियाकलाप र त्यसको रोकथामको लागि चाल्नु पर्ने उपायहरूको सम्बन्धमा पेश गरेको प्रतिवेदन, २०७८ ले सबै तहका</p>

			 	
१०.	<p>राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष ऐन, २०३९ मा संशोधन:</p> <p>दफा १४. <u>मुद्दा हेर्ने अधिकारी</u> : कोष वादी वा प्रतिवादी भएको कुनै मुद्दा वा यो ऐन अन्तर्गतको कुनै मुद्दाको शुरू कारवाही र किनारा गर्ने अधिकार उच्च अदालतलाई हुनेछ ।</p> <p>दफा १४. <u>मुद्दा हेर्ने अधिकारी</u> : कोष वादी वा प्रतिवादी भएको कुनै मुद्दा वा यो ऐन अन्तर्गतको कुनै मुद्दाको शुरू कारवाही र किनारा गर्ने अधिकार जिल्ला अदालतलाई हुनेछ ।</p> <p>अदालत, न्यायाधिकरण तथा विशिष्टीकृत अदालतहरूको अधिकारक्षेत्र सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था पुनरावलोकन गर्न दिएको सुझाव समेत कार्यान्वयन गर्न आवश्यक भएकोले ।</p>			
११.	<p>खानी तथा खनिज पदार्थ ऐन, २०४२ मा संशोधन:</p> <p>दफा २५ <u>दण्ड सजाय</u>: (१) ..... “(७) उपदफा (१), (२), (३), (४) वा (६) बमोजिम भएको सजायको आदेश उपर चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले पैतीस दिनभित्र उच्च अदालतमा</p> <p>दफा २५ <u>दण्ड सजाय</u>: (१) ..... “(७) उपदफा (१) बमोजिम भएको सजायको आदेश उपर उच्च अदालतमा र उपदफा (२), (३), (४) वा (६) बमोजिम भएको सजायको</p> <p>विशेष ऐन बमोजिम गठन भएका स्वायत्त निकायको रूपमा रहेको कोष वादी वा प्रतिवादी भएको मुद्दाको शुरू क्षेत्राधिकार उच्च अदालतमा राख्ना त्यसको निर्णय उपर एक तह पुनरावेदनको अधिकार दिदा त्यस्ता मुद्दा पुनरावेदकीय क्षेत्राधिकार अन्तर्गत सर्वोच्च अदालतमा आई सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ बढ्न जाने तथा न्यायपालिकामा हुन सक्ने विकृति, विसंगति, अनियमितिता वा भ्रष्टाचार एवं विचौलियाबाट हुनसक्ने क्रियाकलाप र त्यसको रोकथामको लागि चाल्नु पर्ने उपायहरूको सम्बन्धमा पेश गरेको प्रतिवेदन २०७८ ले समेत अपवादात्मक अवस्थामा बाहेक सबै किसिमका शुरू मुद्दा हेर्ने अधिकारक्षेत्र जिल्ला अदालतलाई प्रदान गर्ने गरी कानूनमा संशोधन गर्न दिएको सुझाव समेतको कार्यान्वयन गर्न आवश्यक भएकोले ।</p>			

	पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।“	आदेश उपर जिल्ला अदालतमा त्यस्तो सजायको आदेशमा चित्त नबुझने व्यक्तिले पैंतीस दिनभित्र पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।“	वाञ्छनीय भएकोले ।
१२.	छापाखाना र प्रकाशन सम्बन्धी ऐन, २०४८ मा संशोधनः	३२. पुनरावेदनः यस परिच्छेद बमोजिम स्थानीय अधिकारीले गरेको निर्णय उपर चित्त नबुझने व्यक्तिले सो निर्णय भएको मितिले पैंतीस दिनभित्र तोकिएको अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।	३२. पुनरावेदनः यस परिच्छेद बमोजिम स्थानीय अधिकारीले गरेको निर्णय उपर चित्त नबुझने व्यक्तिले सो निर्णय भएको मितिले पैंतीस दिनभित्र जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।
१३.	सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८ मा संशोधनः	४. सर्वोच्च अदालतको अधिकारक्षेत्रको प्रयोग (१) सर्वोच्च अदालतबाट मुद्दा मामिलाको सुनवाई र किनारा गर्ने अधिकारको प्रयोग संवैधानिक इजलास, तोकिए बमोजिम एक जना न्यायाधीशको इजलासबाट वा एक भन्दा बढी न्यायाधीशहरूको संयुक्त इजलास, पूर्ण इजलास, बृहत पूर्ण इजलास र संवैधानिक इजलासबाट हुनेछ ।	दफा ४ को उपदफा (१) मा रहेका "अधिकारको प्रयोग" "भन्ने शब्दहरू पछि रहेका "संवैधानिक इजलास," भन्ने शब्दहरू झिकिएका छन् ।
			संवैधानिक इजलाश भन्ने शब्द दुई ठाउँ परी दोहोरिन गएकोले सो हटाउन आवश्यक भएको ।

४५. समिति वा कार्यदल गठन गर्न सक्ने:
सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीशहरुको पूर्ण बैठक वा प्रधानन्यायाधीशले दफा ४ मा उल्लिखित काम बाहेक अन्य कामको लागि आवश्यकता अनुसार समिति वा कार्यदल गठन गरी त्यस्तो समिति वा कार्यदलको काम, कर्तव्य तथा कार्यावधि तोकन सक्नेछ ।

दफा ४५. मा देहायको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश थपिएकोछ:-

"तर न्याय प्रशासन वा न्याय सम्पादनसँग सम्बन्धित विषयमा अध्ययन वा अनुसन्धान सम्बन्धी काममा बाहेक अन्य कामका लागि न्यायाधीश संयोजक वा सदस्य रहने गरी समिति वा कार्यदल गठन गर्न सकिने छैन ।"

सर्वोच्च अदालतमा आ. व. २०७६।७७ मा लगत कायम भएका मुद्दा, रिट, निवेदन, प्रतिवेदन, फुटकर निवेदन र विशेष प्रकृतिका निवेदन लगायतका ३३,८४७ थान मुद्दाहरु (जसमध्ये १ वर्षभित्रका १०,२८५ थान मुद्दा, ५ वर्ष नाथेका ३,१६५ थान मुद्दा तथा १ वर्ष भन्दा बढी ५ वर्षभन्दा कमका मुद्दा २०,३९७ थान मुद्दा रहेका) मध्ये ९,६९३ थान मुद्दा फस्ट्यौट भई २४,१५४ थान मुद्दा सर्वोच्च अदालतमा विचाराधीन रहेको अवस्थामा सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीशलाई प्रशासनिक प्रकृतिको काममा संलग्न गराउँदा न्याय सम्पादन सम्बन्धी काममा असर पर्न सक्ने भएकोले "Justice is delayed justice is denied" मान्यतालाई आत्मसात गरी सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीशलाई न्याय सम्पादन सम्बन्धी काममा मात्र केन्द्रित गरी सर्वोच्च अदालतमा विचाराधीन मुद्दाको फस्ट्यौटको दर बढाई न्यायका उपभोक्तालाई छिटो, छरितो न्याय प्रदान गर्न तथा न्यायपालिकामा हुन सक्ने विकृति, विसंगति, अनियमितिता वा भ्रष्टाचार एवं विचौलियाबाट हुनसक्ने क्रियाकलाप र त्यसको रोकथामको लागि चाल्नु पर्ने उपायहरुको सम्बन्धमा पेश गरेको प्रतिवेदन २०७८ ले दिएको सुझाव समेतको कार्यान्वयन गर्न आवश्यक भएकोले ।

९. मुख्य रजिस्ट्रार: (१) सर्वोच्च अदालतमा एक जना मुख्य रजिस्ट्रार रहनेछ ।

(३) मुख्य रजिस्ट्रारको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

दफा ९ को उपदफा (३) को सट्टा देहायको उपदफा (३) राखिएको छ :-

"(३) मुख्य रजिस्ट्रारको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ:-

- (छ) प्रधान न्यायाधीशको सामान्य निर्देशन र नियन्त्रणमा रही सर्वोच्च अदालत, मातहतका अदालत र अन्य न्यायिक निकायको प्रशासकीय तथा व्यवस्थापकीय कार्यको नियमन, नियन्त्रण, निर्देशन तथा समन्वय गर्ने,
- (ज) अदालतमा दर्ता गराउन ल्याएका लिखत दर्ता गर्ने र दर्ता गर्न नमिल्ने लिखत दरपीठ गर्ने,
- (झ) सर्वोच्च अदालतमा रिट निवेदनको रूपमा दर्ता हुन आएका लिखत जाँच गर्दा प्रचलित कानूनमा वैकल्पिक उपचारको व्यवस्था रहेको तर सो को अबलम्बन गरेको नदेखिएमा त्यस्तो लिखतमा सो कुरा जनाई दरपीठ गर्ने,
- (ञ) विपक्षी बनाउनु पर्ने नदेखिएको व्यक्ति, निकाय वा पदाधिकारीलाई विपक्षी बनाई रिट निवेदन दर्ता गर्न ल्याएमा रिट निवेदनबाट त्यस्तो विपक्षीको नाम

सर्वोच्च अदालतमा दर्ता गर्न ल्याइने रिट निवेदनको रीत पुगे नपुगेको, वैकल्पिक उपचारको व्यवस्था भए नभएको, विपक्षी बनाइएको मिले नमिलेको समेतका विषय प्रारम्भिक रूपमा नै प्रशासनिक तहबाट जाँच गरी दर्ता गर्न नमिल्ने निवेदनलाई दरपीठ समेत गरी अदालतमा मुद्दाको कार्यबोझ कम गर्नका लागि मुख्य रजिस्ट्रारको काम, कर्तव्य र अधिकार ऐनमा नै व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले ।

		<p>हटाउन आदेश दिने ,</p> <p>(८) छिटो, छरितो, निष्पक्ष, सहज र पहुँचयोग्य न्याय प्रणाली निर्माण र विकासको लागि न्यायपालिका सुधार र विकास योजना तयार गर्ने गराउने,</p> <p>(९) तोकिए बमोजिमका अन्य काम गर्ने ।”</p>		
१४.	विद्युत ऐन, २०४९ मा संशोधन:	<p>दफा ३९. पुनरावेदन: (१) दफा ८ को उपदफा (२) बमोजिम तोकिएको अधिकारीले अनुमतिपत्र खारेज गरेकोमा वा दफा २९, ३२ वा ३३ बमोजिम दिएको क्षतिपूर्ति रकममा वा दफा ३८ को उपदफा (१) वा (२) बमोजिम तोकिएको अधिकारीले दिएको सजायको आदेशमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले पैतीस दिन भित्र उच्च अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।</p>	<p>दफा ३९. पुनरावेदन: (१) दफा ८ को उपदफा (२) बमोजिम अनुमतिपत्र खारेज गरेकोमा वा दफा ३८ को उपदफा (१) वा (२) बमोजिम दिएको सजायको आदेश उपर जिल्ला अदालतमा र दफा २९, ३२ वा ३३ बमोजिम दिएको क्षतिपूर्ति रकममा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले पैतीस दिनभित्र उच्च अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।</p>	
१५.	नेपाल चार्टर्ड एकाउण्टेन्ट्स ऐन, २०५३ मा संशोधन:	<p>१४. अनुशासन समिति: (१) .....</p> <p>(८) उपदफा (५) बमोजिमको निर्णयमा चित्त नबुझ्ने सदस्यले उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।</p>	<p>१४. अनुशासन समिति: (१) .....</p> <p>(८) उपदफा (५) बमोजिमको निर्णयमा चित्त नबुझ्ने सदस्यले जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।</p>	<p>नेपाल सरकारले गरेको निर्णय उपरको पुनरावेदन उच्च अदालतमा र माथि उल्लेख गरे बमोजिम विभाग वा तोकिएको प्रशासकीय अधिकारीले गरेको निर्णय वा आदेश उपरको पुनरावेदन जिल्ला अदालतमा गर्न सक्ने व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले ।</p>

			अदालतलाई दिन उपयुक्त हुने भएकोले ।
	दफा ४१. <u>दण्ड सजाय:</u> (१) ..... (६) दफा ३५ बमोजिम कुनै सदस्यको विरुद्धमा परिषद्समक्ष त्यस्तो उजूर पर्न आएमा दफा १४ बमोजिम कारबाही हुनेमा बाहेक अन्य मुद्दाहरू सम्बन्धित उच्च अदालतमा मुद्दा चलाउनु पर्नेछ ।	दफा ४१. <u>दण्ड सजाय:</u> (१) ..... (६) दफा ४१ को उपदफा (६) दफा ३५ बमोजिम कुनै सदस्यको विरुद्धमा परिषद्समक्ष त्यस्तो उजूर पर्न आएमा दफा १४ बमोजिम कारबाही हुनेमा बाहेक अन्य मुद्दाहरू सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा मुद्दा चलाउनु पर्नेछ ।	मुद्दाको शुरु कारबाही र किनारा जिल्ला अदालतबाट गर्न वाञ्छनीय हुने भएकोले ।
१६.	कम्पनी ऐन, २०६३ मा संशोधनः		
	दफा २. <u>परिभाषा:</u> (क) .... (क्ष) “अदालत” भन्नाले नेपाल सरकारले सर्वोच्च अदालतको सहमति लिई नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकिदिएको अदालतको वाणिज्य इजलाश सम्झनु पर्छ ।	दफा २. <u>परिभाषा:</u> (क) .... (क्ष) “अदालत” भन्नाले नेपाल सरकारले सर्वोच्च अदालतको सहमति लिई नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकिदिएको जिल्ला अदालतको वाणिज्य इजलाश सम्झनु पर्छ ।	सर्वोच्च अदालतमा आ. व. २०७६।०७७ मा वाणिज्य सम्बन्धी मुद्दाको लगत जम्मा ३,००६ रहेको र सो मध्ये १ वर्षभित्रका ६६१ थान मुद्दा, ५ वर्ष नाघेका १९६ थान, १ वर्ष भन्दा बढी ५ वर्ष भन्दा कम अवधिका २१४९ थान मुद्दा रहेको देखिन्छ । वाणिज्य इजलाशासको गठन जिल्ला अदालतमा गरी वाणिज्यसँग सम्बन्धित मुद्दाको शुरु कारबाही र किनारा सो अदालतबाट गर्दा उच्च अदालतमा एक तह पुनरावेदन लाग्ने व्यवस्था भई सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ घट्न जाने तथा न्यायपालिकामा हुन सक्ने विकृति, विसंगति, अनियमितिता वा भ्रष्टाचार एवं विचौलियाबाट हुनसक्ने क्रियाकलाप र त्यसको रोकथामको लागि चाल्नु पर्ने उपायहरूको सम्बन्धमा पेश गरेको प्रतिवेदन २०७८ ले समेत अपवादात्मक अवस्थामा बाहेक सबै किसिमका शुरु मुद्दा हेर्ने अधिकारक्षेत्र जिल्ला अदालतलाई प्रदान गर्ने गरी कानूनमा संशोधन गर्न दिएको सुझाव समेतको

	<p>१५९. यस ऐन अन्तर्गतको मुद्दा सम्बन्धी उज्जरी र कारबाही: (४) उपदफा (२) अन्तर्गत कार्यालय वा अदालतले गरेको निर्णय वा दिएको आदेश उपर पैतीस दिनभित्र नेपाल सरकारद्वारा सर्वोच्च अदालतको सहमति लिई तोकिएको अदालतमा पुनरावेदन लाग्नेछ ।</p>	<p>१५९. यस ऐन अन्तर्गतको मुद्दा सम्बन्धी उज्जरी र कारबाही: उपदफा (४) को सट्टा देहायको उपदफा (४) राखिएको छ:-</p> <p>"(४) उपदफा (२) अन्तर्गत कार्यालयले गरेको निर्णय वा दिएको आदेश उपर अदालतमा र अदालतले गरेको निर्णय वा दिएको आदेश उपर पैतीस दिनभित्र उच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्नेछ ।</p>	<p>कार्यान्वयन गर्न आवश्यक भएकोले ।</p>	
१७.	दामासाही सम्बन्धी ऐन, २०६३ मा संशोधन:	दफा २ को खण्ड (छ) "अदालत" भन्नाले नेपाल सरकारले सर्वोच्च अदालतको परामर्श लिई नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकिदिएको अदालतको वाणिज्य इजलाश सम्झनु पर्छ ।	दफा २ को खण्ड (छ) "अदालत" भन्नाले नेपाल सरकारले सर्वोच्च अदालतको परामर्श लिई नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकिदिएको जिल्ला अदालतको वाणिज्य इजलाश सम्झनु पर्छ ।	<p>वाणिज्य इजलशासको गठन जिल्ला अदालतमा गरी वाणिज्यसँग सम्बन्धित मुद्दाको शुरु कारबाही र किनारा सो अदालतबाट गर्दा उच्च अदालतमा एक तह पुनरावेदन लाग्ने व्यवस्था भई सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ घट्ट जाने तथा न्यायपालिकामा हुन सक्ने विकृति, विसंगति, अनियमितिता वा भ्रष्टाचार एवं विचौलियाबाट हुनसक्ने क्रियाकलाप र त्यसको रोकथामको लागि चाल्नु पर्ने उपायहरूको सम्बन्धमा पेश गरेको प्रतिवेदन २०७८ ले समेत अपवादात्मक अवस्थामा बाहेक सबै किसिमका शुरु मुद्दा हेर्ने अधिकारक्षेत्र जिल्ला अदालतलाई प्रदान गर्ने गरी कानूनमा संशोधन गर्न दिएको सुझाव समेतको कार्यान्वयन गर्न आवश्यक भएकोले ।</p>

१८.	<p>प्रतिष्पर्धा प्रवर्द्धन तथा बजार संरक्षण ऐन, २०६३ मा संशोधनः</p> <p style="text-align: right;"><i>[Signature]</i></p>		
	<p>दफा २ को खण्ड (ज) “अदालत” भन्नाले नेपाल सरकारले सर्वोच्च अदालतको परामर्श लिई नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकिदिएको अदालतको वाणिज्य इजलाश सम्झनु पर्छ ।</p>	<p>दफा २ को खण्ड (छ) “अदालत” भन्नाले नेपाल सरकारले सर्वोच्च अदालतको परामर्श लिई नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकिदिएको जिल्ला अदालतको वाणिज्य इजलाश सम्झनु पर्छ ।</p>	<p>वाणिज्य इजलाशासको गठन जिल्ला अदालतमा गरी वाणिज्यसँग सम्बन्धित मुद्दाको शुरु कारबाही र किनारा सो अदालतबाट गर्दा उच्च अदालतमा एक तह पुनरावेदन लाग्ने व्यवस्था भई सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ घट्न जाने तथा न्यायपालिकामा हुन सक्ने विकृति, विसंगति, अनियमितिता वा भ्रष्टाचार एवं विचौलियाबाट हुनसक्ने क्रियाकलाप र त्यसको रोकथामको लागि चाल्नु पर्ने उपायहरूको सम्बन्धमा पेश गरेको प्रतिवेदन २०७८ ले समेत अपवादात्मक अवस्थामा बाहेक सबै किसिमका शुरु मुद्दा हेँ अधिकारक्षेत्र जिल्ला अदालतलाई प्रदान गर्ने गरी कानूनमा संशोधन गर्न दिएको सुझाव समेतको कार्यान्वयन गर्न आवश्यक भएकोले ।</p>
१९.	<p>बैड्रिङ कसूर तथा सजाय ऐन, २०६३ मा संशोधनः</p>		
	<p>१७. जाहेरी दिने अवधि र हदम्याद : (१) यस ऐन अन्तर्गतको कसूरमा त्यस्तो कसूर भएको कुरा थाहा पाएको मितिले एक वर्ष भित्र जाहेरी दिन सकिनेछ र त्यसरी जाहेरी परेको मितिले छ महिना भित्र नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकिदिएको अदालत समक्ष मुद्दा दायर गरिसक्नु पर्नेछ ।</p>	<p>१७. जाहेरी दिने अवधि र हदम्याद : (१) यस ऐन अन्तर्गतको कसूरमा त्यस्तो कसूर भएको कुरा थाहा पाएको मितिले एक वर्ष भित्र जाहेरी दिन सकिनेछ र त्यसरी जाहेरी परेको मितिले छ महिना भित्र नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकिदिएको जिल्ला अदालत समक्ष मुद्दा दायर गरिसक्नु पर्नेछ ।</p>	<p>वाणिज्य इजलाशासको गठन जिल्ला अदालतमा गरी वाणिज्यसँग सम्बन्धित मुद्दाको शुरु कारबाही र किनारा सो अदालतबाट गर्दा उच्च अदालतमा एक तह पुनरावेदन लाग्ने व्यवस्था भई सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ घट्न जाने तथा न्यायपालिकामा हुन सक्ने विकृति, विसंगति, अनियमितिता वा भ्रष्टाचार एवं विचौलियाबाट हुनसक्ने क्रियाकलाप र त्यसको रोकथामको लागि चाल्नु पर्ने उपायहरूको सम्बन्धमा पेश गरेको प्रतिवेदन २०७८ ले समेत अपवादात्मक अवस्थामा बाहेक सबै किसिमका शुरु मुद्दा हेँ अधिकारक्षेत्र जिल्ला अदालतलाई प्रदान गर्ने</p>

		१ २ ३	गरी कानूनमा संशोधन गर्न दिएको सुझाव समेतको कार्यान्वयन गर्न आवश्यक भएकोले ।
२०.	न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ मा संशोधनः		
<p>८. उच्च अदालतको अधिकारक्षेत्र : (१) उच्च अदालतलाई संविधानको धारा १४४ को उपधारा (१) बमोजिम परेका निवेदनमा सुनुवाई गरी आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गर्ने अधिकार हुनेछ ।</p> <p>(२) उच्च अदालतलाई देहायका मुद्दामा शुरू कारबाही र किनारा गर्ने अधिकार हुनेछ:-</p> <p>(क) संघीय कानून बमोजिम उच्च अदालतबाट शुरू कारबाही र किनारा हुने मुद्दा,</p> <p>(ख) संविधानको धारा १४५ को उपधारा (१) बमोजिम मातहतका अदालतबाट झिकाइएको मुद्दा ।</p> <p>(३) उच्च अदालतलाई देहायका मुद्दामा पुनरावेदन सुनी निर्णय गर्ने अधिकार हुनेछ:-</p> <p>(क) आफ्नो प्रादेशिक अधिकारक्षेत्र भित्रको जिल्ला अदालतले दफा ७ को</p>		<p>दफा ८ को उपदफा (३) पछि देहायका उपदफा (३क), (३ख), (३ग), (३घ), (३ड) र (३च) थपिएका छन्:-</p> <p>“(३क) यो ऐन वा प्रचलित कानून बमोजिम सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन नलाग्ने मुद्दामा उच्च अदालतलाई आफूले गरेको फैसला वा आदेशमा देहायको अवस्था रहेको भनी परेको निवेदन उपर सुनुवाई गर्दा दफा १२ बमोजिम सर्वोच्च अदालतबाट मुद्दा दोहोन्याई हेर्न उपयुक्त हुने देखिएमा सो प्रयोजनको लागि निस्सा प्रदान गर्ने अधिकार हुनेछ:-</p> <p>(क) उच्च अदालतको फैसला वा अन्तिम आदेशमा गम्भीर संवैधानिक वा कानूनी त्रुटी भएको,</p> <p>(ख) सर्वोच्च अदालतबाट स्थापित कानूनी सिद्धान्त वा नजीरको पालन नगरेको वा गलत किसिमले व्याख्या गरी प्रयोग</p>	<p>सर्वोच्च अदालतमा आ. व. २०७६।७७ मा लगत कायम भएका दोहोन्याई पाउँ मुद्दा ट१३९ रहेकोमा (सो मध्ये १ वर्षभित्रका ४,३५८ थान मुद्दा र ५ वर्ष नाघेका ४० थान मुद्दा) ४,३७३ थान फस्ट्यौट भई ३,७६६ थान मुद्दा रहेका छन् । त्यसैगरी सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा दोहोन्याई हेर्ने सम्बन्धी निवेदनमा १,६७८ निवेदनमा निस्सा भएको र २,६१६ निवेदनमा निस्सा नभएको सन्दर्भमा प्रारम्भिक सुनुवाईकै क्रममा सर्वोच्च अदालतको अधिक समय खर्च हुने भई सर्वोच्च अदालतमा मुद्दाको अनावश्यक बोझ बढ्न गएकोले वास्तविक रूपमा सुनुवाई हुनु पर्ने मुद्दाका लागि समय दिन र मुद्दा फस्ट्यौट छिटो छरितो भई शीघ्र न्याय प्राप्त हुन जाने भएकोले ।</p>

उपदफा (१) बमोजिम शुरू कारबाही
र किनारा गरेको मुद्दा,

(ख) न्यायिक निकाय, अर्धन्यायिक निकाय
वा अधिकारीले गरेको शुरू निर्णय वा
अन्तिम आदेश उपर जिल्ला
अदालतले पुनरावेदनको राहेमा निर्णय
गर्दाइांशिक वा पूरे बदर गरी निर्णय
गरेको मुद्दा,

(ग) जिल्ला अदालतले पुनरावेदनको रोहमा
निर्णय गरेको सरकारी वा सार्वजनिक
सम्पत्ति सम्बन्धी विवाद समावेश
भएको, कैद सजाय भएको वा एक
लाख रूपैयाँभन्दा बढी जरिवाना वा
पाँच लाख रूपैया“भन्दा बढी विगो
समावेश भएकोमद्दा,

(घ) संघीय कानूनमा अन्यथा व्यवस्था
भएकोमा बाहेक आफ्नो प्रादेशिक
क्षेत्राधिकारभित्रको कुनैन्यायिक
निकायले शुरू कारबाही र किनारा
गरेको मुद्दा ।

गरेको,

(ग) सरकारी वा सार्वजनिक सम्पत्ति सम्बन्धी
विवाद समावेश भएको मुद्दामा मिसिल
संलग्न प्रमाणको उचित मूल्याङ्कन नभएको
कारणले सरकारी वा सार्वजनिक सम्पत्ति
हिनामिना भएको वा त्यस्तो सम्पत्तिमा
क्षति पुगेको, वा

(घ) बालक, महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति,
मानसिक रोगबाट पीडित वा पचहत्तर वर्ष
उमेर पूरा गरेको व्यक्तिको उचित
प्रतिनिधित्व हुन नसकी इन्साफमा
तात्त्विक असर परेको ।

(३ख) उपदफा (३क) बमोजिम मुद्दा
दोहोन्याई हेर्ने निस्सा पाउनको लागि मुद्दा
फैसला भएको ६ महिनाभित्र थाहा पाएको
मितिले तीस दिनभित्र त्यस्तो निर्णय गर्ने उच्च
अदालतमा तोकिए बमोजिमका विवरण तथा
कागजात संलग्न गरी निवेदन दिन
सकिनेछ ।

(३ग) उपदफा (३ख) बमोजिमको

१८
२५
४

निवेदन उपरको सुनुवाई गरी निस्सा प्रदान गर्ने वा नगर्ने विषयको निरूपण पहिला फैसला गर्ने न्यायाधीश बाहेको अन्य तीन जना न्यायाधीश रहेको इजलाशबाट हुनेछ ।

(३घ) मुद्दाको पहिले फैसला गर्ने उच्च अदालत, उच्च अदालतको अर्को इजलास वा अस्थायी इजलासमा उपदफा (३ग) बमोजिम तीन न्यायाधीशको इजलास गठन हुन नसक्ने भएमा त्यस्तो अदालत वा इजलासले आफ्नो प्रदेशभित्रको अर्को इजलास, अस्थायी इजलास वा उच्च अदालतमा सुनुवाईको लागि निवेदन साथ सङ्कल मिसिल पठाउनु पर्नेछ ।

(३ड) उपदफा (३ग) वा (३घ) बमोजिम सुनुवाई भई निस्सा प्राप्त भएमा सो निस्सा पाएको मितिले सात दिनभित्र सोही उच्च अदालत वा सो अदालतको अर्को इजलास वा अस्थायी इजलास मार्फत निस्सा सहितको सङ्कल मिसिल सर्वोच्च अदालतमा पठाउनु पर्नेछ ।

(३च) यस दफा बमोजिम निस्सा दिने प्रयोजनको लागि सुनुवाई गर्दा बहुमतको राय

	निर्णय मानिनेछ । ”	
<p>९. सर्वोच्च अदालतको पुनरावेदन सुन्ने अधिकार : (१) सर्वोच्च अदालतलाई देहायका मुद्दामा पुनरावेदन सुन्ने अधिकार हुनेछः</p> <p>(क) दफा ८ को उपदफा (२) बमोजिम उच्च अदालतले शुरू कारबाही र किनारा गरेको मुद्दा,</p> <p>(ख) उच्च अदालतबाट दश वर्ष वा सोभन्दा बढी कैद सजाय हुने गरी फैसला भएको मुद्दा,</p> <p>(ग) तीन वर्षभन्दा बढी कैदको सजाय वा पाँच लाख रुपैयाँभन्दा बढी जरिवाना वा पच्चीस लाख रुपैयाँभन्दा बढी विगो भएको मुद्दामा शुरू अदालत, निकाय वा अधिकारीले गरेको निर्णय उपर उच्च अदालतले पुनरावेदनको रोहमा निर्णय गर्दा आंशिक वा पूरै बदर गरेको मुद्दा, र</p>	<p>दफा ९ को खण्ड (ग) को सट्टा देहायको खण्ड (ग) राखिएको छः-</p> <p>“(ग) सात वर्ष वा सो भन्दा बढी अवधिको कैद सजाय ठहर भएको वा पचास लाख रुपैयाँ भन्दा बढी विगो भएको मुद्दामा शुरू अदालत, निकाय वा अधिकारीले गरेको निर्णय उपर उच्च अदालतले पुनरावेदनको रोहमा निर्णय गर्दा आंशिक वा पूरै बदर गरेको मुद्दा, र ”</p>	<p>आ. व. २०७६। ७७ मा पुनरावेदनको लागि लगत कायम भएका जम्मा १६,४६९ थान मुद्दा मध्ये १ वर्ष भित्रका २९९३ र ५ वर्ष नाघेका २२८४ मुद्दा र १ वर्ष भन्दा बढी ५ वर्ष भन्दा कम अवधिका ११,१२९ थान मुद्दा रहेको सन्दर्भमा कैद सजाय थोरै भएको र कम विगो भएका मुद्दा समेत सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदनको रोहमा प्रवेश गर्ने गराउने प्रवृत्तिले सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ अनावश्यकरूपमा बढ्न गएको वर्तमान स्थितिलाई सम्बोधन गर्न धेरै कैद सजाय (सात वर्ष वा सो भन्दा बढी अवधिको) ठहर भएको वा बढी विगो भएको (पचास लाख रुपैयाँ भन्दा बढी विगो भएको) मुद्दा मात्र सर्वोच्च अदालतले पुनरावेदनको रोहबाट सुनुवाई गर्ने व्यवस्था गरी सर्वोच्च अदालतको कार्यबोझ कम गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्न आवश्यक भएकोले।</p>
<p>१२. मुद्दा दोहो-न्याई हेने सम्बन्धी व्यवस्था :</p> <p>(१) यो ऐन वा प्रचलित कानून बमोजिम सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन नलाग्ने</p>	<p>दफा १२ को सट्टा देहायको दफा १२ राखिएको छः-</p> <p>“१२. मुद्दा दोहो-न्याई हेने सम्बन्धी व्यवस्था:</p>	<p>आ. व. २०७६। ७७ मा सर्वोच्च अदालतमा दोहो-न्याई पाउँ मुद्दा ८१३९ रहेका र सो मध्ये १ वर्षभित्रका ४,३५८ र ५ वर्ष नाघेका ४० मुद्दा रहेकोमा ४,३७३</p>

मुद्दामा उच्च अदालतले गरेको फैसला वा
अन्तिम आदेश सर्वोच्च अदालतलेदेहायका
अवस्थामा दोहोन्याई हर्न सक्नेछ :-

- (क) उच्च अदालतको फैसला वा अन्तिम
आदेशमा गम्भीर संवैधानिक वा कानूनी
त्रुटी भएको,
- (ख) सर्वोच्च अदालतबाट स्थापित कानूनी
सिद्धान्त वा नजिरको पालन नगरेको वा
गलत किसिमलेव्याख्या गरी प्रयागे
गरेको,
- (ग) सरकारी वा सार्वजनिक सम्पत्ति सम्बन्धी
विवाद समावेश भएको मुद्दामा मिसिल
संलग्न प्रमाणको उचित मूल्याङ्कन
नभएको कारणले सरकारी वा सार्वजनिक
सम्पत्ति हिनामिना भएकोवा
त्यस्तोसम्पत्तिमा क्षति पुगेको वा
- (घ) बालक, महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति,
मानसिक रोगबाट पीडित वा पचहत्तर वर्ष
उमेर पूरा गरेको व्यक्तिको उचित
प्रतिनिधित्व हुन नसकी इन्साफमा
तात्त्विक असर गरेको ।

१) दफा ८ को उपदफा (३ग) वा
(३घ) वमोजिम उच्च अदालतबाट
दोहोन्याई हर्न निस्सा प्रदान गरेको मुद्दा
सर्वोच्च अदालतले दोहोन्याई हर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) जुनसुकै कुरा
लेखिएको भए तापनि देहायका मुद्दा
दोहोन्याई हेरिने छैन:-

(क) सर्वोच्च अदालतबाट एक पटक मुद्दा
दोहोन्याई हेरिसकेको,

(ख) दफा ८ को उपदफा (३) को खण्ड

(ख) वमोजिम उच्च अदालतबाट
पुनरावेदन सुनी निर्णय भएको,

(ग) उच्च अदालतबाट दोहोन्याई हर्न
निस्सा प्रदान नगरेको मुद्दा । ”

थान फस्टोट भई ३,७६६ थान मुद्दा रहेका छन् ।
त्यसैगरी, सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा दोहोन्याई हर्ने सम्बन्धी
निवेदनमा १,६७८ निवेदनमा निस्सा भएको र २,६१६
निवेदनमा निस्सा नभएको सन्दर्भमा मुद्दा दोहोन्याई
हेरीपाउँ भन्ने निवेदनको निस्सा प्रदान गर्ने नगर्ने सम्बन्धी
विषय उच्च अदालतको अधिकारक्षेत्रमा हुने गरी ऐनको
व्यवस्था संशोधन गरेपछात सोही अनुसार मुद्दा दोहोन्याई
हर्ने सम्बन्धी सर्वोच्च अदालतको अधिकारक्षेत्रको विषय
मिलाउन आवश्यक भएकोले ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा
लेखिएको भए तापनि देहायका मुद्दा दोहोर्याई
हेरिने छैन :-

(क) सर्वोच्च अदालतबाट एक पटक
दोहोर्याई हेरिसकेको,

(ख) दफा ८ को उपदफा (३) को खण्ड

(ख) बमोजिम उच्च अदालतबाट
पुनरावेदन सुनी निर्णय भएको ।

(३) उच्च अदालतबाट मुद्दा फैसला
भएको थाहा पाएको मितिले पैतालीस दिनभित्र
त्यस्तो निर्णय गर्ने उच्च अदालत मार्फत वा
सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा दोहोर्याई हेर्नकोलागि
निवेदन दिन सकिनेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम दिने निवेदन
साथ तोकिए बमोजिमका विवरण तथा
कागजात संलग्न गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (३) बमोजिम पर्न आएको
निवेदनमा उपदफा (१) को अवस्था विद्यमान
रहेवा नरहेकोहेरी अनुमति प्रदान गर्ने वा नगर्ने
आदेश संयुक्त इजलासबाट हुनेछ ।

<p>(६) उपदफा (५) बमोजिम अनुमति प्रदान गरिएमा त्यसरी अनुमति प्रदान गर्ने न्यायाधीश र पहिला फैसला गर्ने न्यायाधीश बाहेको अन्य न्यायाधीशको इजलासबाट त्यस्तो निवेदन उपर सुनुवाई गर्नु पर्नेछ ।</p>		
<p>१५. <u>अन्तरकालीन आदेश उपर निवेदन दिन सकिने:</u> (१) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै अदालत, निकाय वा अधिकारीबाट मुद्दाको पुर्षक्षको लागि प्रतिवादीलाई तारिख, जमानत वा थुनामा राखेगरी भएकोआदेश वा मुद्दाकोकारबाहीको सिलसिलामा भएको अन्य कुनै अन्तरकालीन आदेश उपर चित्त नबुझ्ने पक्षले एक तह माथिको पुनरावेदन सुन्ने अदालतमा निवेदन दिन सक्नेछ ।</p> <p>(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दश वर्ष वा सो भन्दा बढी कैदको सजाय हुन सक्ने मुद्दामा प्रतिवादीलाई पुर्षक्षको लागि तारिख, जमानत वा थुनामा राखे गरी भएकोआदेश उपर कानूनी त्रुटी वा कार्यविधि सम्बन्धी</p>	<p>दफा १५ को उपदफा (२) झिकिएको छ ।</p>	<p>अन्तरकालिन आदेश जस्तो कार्यविधिगत विषय र छोटो अवधिको लागि लागू हुने आदेश उपरको निवेदन उच्च अदालतबाट नै निरूपण भई अन्तिम बनाउन र सर्वोच्च अदालतको समय संबैधानिक तथा कानूनी व्याख्याको प्रश्नमा मात्रै केन्द्रीत हुने गरी सो अदालतको कार्यबोझ समेत कम गर्न आवश्यक भएकोले ।</p>

<p style="text-align: center;">R M J</p> <p>अनियमितताकोप्रश्नमा सर्वोच्च अदालतमा निवेदन दिनलाई बाधा पुर्याएको मानिने छैन ।</p>			
	<p>१६. <u>अदालतको अधिकारक्षेत्रको प्रयोग :</u> (२) उच्च अदालतको अधिकारक्षेत्रको प्रयोग यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम एक न्यायाधीशको इजलास वा न्यायाधीशहरूको संयुक्त इजलासबाट हुनेछ ।</p>	<p>दफा १६ को उपदफा (२) मा रहेका “एक न्यायाधीशको इजलास वा न्यायाधीशहरूको संयुक्त ईजलासबाट” भन्ने शब्दहरूका सट्टा “एक जना न्यायाधीशको इजलास ,दुई जना न्यायाधीशको संयुक्त इजलास वा तीन जना न्यायाधीश रहेको पूर्ण इजलासबाट” भन्ने शब्दहरू राखिएका छन्।</p>	<p>ऐनको संशोधनबाट उच्च अदालतमा तीन जना न्यायाधीश रहने इजलाशको समेत व्यवस्था भएको हुनाले सोही अनुरूप प्रस्तुत उपदफामा समेत मिलाउन आवश्यक भएकोले ।</p>
	<p>नयाँ व्यवस्था थप</p>	<p>दफा १६ पछि देहायका दफा १६क.र १६ख . थपिएका छन्:-</p> <p>“१६क. अन्तरिम आदेश सम्बन्धी सुनुवाई: (१) अन्तरिम आदेश माग गरी सर्वोच्च अदालत वा उच्च अदालतमा दर्ता भएका जुनसुकै निवेदन उपरको सुनुवाई त्यस्तो अदालतको संयुक्त इजलासबाट हुनेछ ।</p> <p>(२) उपदफा (१) बमोजिम सुनुवाई गर्दा अन्तरिम आदेश जारी गर्नु पर्ने देखिएमा विपक्षी समेत झिकाई सुनुवाई गर्नु पर्नेछ ।</p>	<p>आ. व. २०७६।७७ मा सर्वोच्च अदालतमा रिट निवेदन ४,८९० भएको फस्यौट १२४० अर्थात २५.३६ प्रतिशत भएको उच्च अदालतमा ५२५९ रिटनिवेदन लगत रहेकोमा ३४९५ अर्थात ६६.४६ प्रतिशत रिट फस्यौट भएको सन्दर्भमा तथा सर्वोच्च अदालतबाट अन्तरिम आदेशको सुनुवाई संयुक्त इजलाशबाट हुने व्यवस्था गरी विषयवस्तुको गहिराईमा पुगी सामूहिक निर्णय लिन, प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त बमोजिम दुबै पक्षको कुरा सुनेर मात्रै अन्तरिम आदेश जारी गर्न, त्यसरी आदेश जारी गर्दा वैकल्पिक उपचारको वा प्रभावकारी उपचारको विषयमा समेत प्रारम्भमा नै विश्वेषण</p>

	<p>(३) उपदफा (२) बमोजिम सुनुवाई गर्दा अर्को उपचारको व्यवस्था भए नभएको वा अर्को उपचारको व्यवस्था अपर्यास वा प्रभावहीन देखिए नदेखिएको सम्बन्धमा समेत विचार गर्नु पर्नेछ ।</p> <p>(४) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि निवेदनको व्यहोराबाट तत्काल अन्तरिम आदेश जारी नगरेमा रिट निवेदकलाई अपूरणीय क्षति पुग्ने देखिएमा अवधि तोकी अल्पकालिन अन्तरिम आदेश जारी गर्न सकिनेछ ।</p> <p>(५) उपदफा (४) बमोजिम खास अवधि सम्मका लागि जारी भएको अल्पकालिन अन्तरिम आदेश उल्लिखित अवधि समाप्त भए पछि स्वतः निष्कृय हुनेछ ।</p>	<p>गर्न उपयुक्त देखिएको र दुवै पक्षको कुरा सुनी अन्तरिम आदेश जारी गर्नु भन्दा अगावै तत्काल आदेश जारी गर्नु पर्ने भएमा अवधि तोकेर अल्पकालिन आदेश जारी गर्ने व्यवस्था गरी अन्तरिम आदेश जारी गर्ने विषयलाई वस्तुपरक बनाउन वाञ्छनीय भएकोले ।</p>
	<p>१६ख. <u>अतिरिक्त समयमा इजलास बस्न सक्ने:</u></p> <p>(१) न्यायाधीशको अनुपातमा कार्यबोझ बढी भएको अदालतमा मुद्दाको फस्यौट गर्न महान्यायाधिवक्ता र नेपाल बार एशोसियसनसँग परामर्श गरी सर्वोच्च अदालतको पूर्ण बैठकले अतिरिक्त समयमा ईजलास बस्न सक्ने गरी</p>	<p>आ.व. २०७६। ७७ सर्वोच्च अदालतमा २४७५६ थान उच्च अदालतमा १९९९८ थान जिल्ला अदालतमा ७६०२१ थान गरी जम्मा १२०७७५ थान मुद्दा रहेको सन्दर्भमा अतिरिक्त समयमा न्याय सम्पादन सम्बन्धी काम अतिरिक्त समयमा सम्पादन गर्ने गरी अतिरिक्त समयमा समेत ईजलाश बस्न सक्ने तथा त्यस्तो अतिरिक्त</p>

	<p style="text-align: center;">१२</p> <p>समय निर्धारण गर्न सक्नेछ ।</p> <p>(२) उपदफा (१) बमोजिम अतिरिक्त समयमा इजलासमा बस्ने न्यायाधीश तथा कर्मचारीलाई त्यस्तो इजलास बसेको समयको आधारमा प्रोत्साहन भत्ता प्रदान गरिनेछ ।</p>	<p style="text-align: right;">१३</p> <p>समयमा न्याय सम्पादन गर्ने न्यायाधीश र काम गर्ने कर्मचारीलाई प्रोत्साहन भत्ता उपलब्ध गराउन वाज्चनीय भएकोले ।</p>	
२१.	न्याय परिषद् ऐन, २०७३ मा संशोधनः		
	<p>३. <u>अभिलेख तयार गर्ने</u>: (१)...</p> <p>(२).....</p> <p>(५).....</p> <p>नयाँ उपदफा (५क) थप</p>	<p>दफा ३ को उपदफा (५) पछि देहायको उपदफा (५क) थपिएकोछः-</p> <p>"(५क) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तांपनि उपदफा (२) वा (३) बमोजिम प्राप्त विवरणका आधारमा परिषद्ले नियुक्ति गर्नुपर्ने न्यायाधीशको पद सङ्ख्याको तेब्वर संख्यामा नियुक्तिका लागि संभाव्य व्यक्तिको संक्षिप्त सूची तयार गरी प्रतिकृयाको लागि त्यस्ता व्यक्तिको नामावली परिषद्को वेभसाइटमा सार्वजनिक गर्नेछ ।"</p>	<p>सबै तहका अदालतका न्यायाधीश नियुक्ति गर्नु पूर्व दफा ३ बमोजिम तयार भएको अभिलेखको आधारमा संक्षिप्त सूची तयार गरी न्यायाधीश नियुक्ति हुन सक्ने संभावित उम्मेदवारको नाम सार्वजनिक गर्दा त्यस्ता उम्मेदवारको सम्बन्धमा न्यायपरिषद्लाई पृष्ठपोषण प्राप्त हुने तथा न्यायाधीश नियुक्ति अनुमानयोग्य र पारदर्शी बन्न गई नियुक्ति प्रकृयामा विश्वसनियता अभिवृद्धि हुन जाने भएकोले ।</p>
	<p>५. <u>नियुक्तिका लागि सिफारिसका आधार</u>: (१)...</p> <p>नयाँ खण्ड (ग१) थप</p>	<p>दफा ५ को उपदफा (१) को खण्ड (ग) पछि देहायको खण्ड (ग१) थपिएको छः-</p> <p>"(ग१) दफा ४१क. बमोजिमको मापदण्डमा उल्लिखित आधारहरु पूरा गरेको,</p>	<p>न्यायाधीश नियुक्तिको सिफारिसलाई वस्तुनिष्ट, निष्पक्ष, पारदर्शी र विवादरहित बनाउन संविधान र ऐन बमोजिम न्यायाधीशको नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्दा अबलम्बन गर्ने मापदण्ड न्याय परिषद्ले बनाउने व्यवस्था थप गर्न उपयुक्त भएकोले ।</p>

<p>१८. प्रारम्भिक छानबिन: (१) न्याय परिषद्मा प्राप्त उजुरी वा अनुगमन वा निरीक्षण प्रतिवेदनको आधारमा वा न्याय परिषद आफैले उच्च अदालत वा जिल्ला अदालतको कुनै न्यायाधीशको विरुद्धमा छानबिन गर्न आवश्यक देखेमा न्याय परिषदले कुनै सदस्य वा सर्वोच्च अदालतको कुनै न्यायाधीशलाई त्यसको प्रारम्भिक छानबिन गर्नको लागि तोक्न सक्नेछ ।</p> <p>(२) उपदफा (१) बमोजिम तोकेको सदस्य वा न्यायाधीशले सम्बन्धित न्यायाधीश वा अन्य सम्बद्ध व्यक्तिसँग साधपुछ गर्न सक्नेछ ।</p> <p>(३) उपदफा (१) बमोजिम ताकेको सदस्य वा न्यायाधीशले प्रारम्भिक छानबिनको विषयसँग सम्बन्धित कुनै कागजात माग गर्न सक्नेछ । त्यसरी माग गरिएको कागजात उपलब्ध गराउनु त्यस्तो अदालत वा निकायको कर्तव्य हुनेछ ।</p> <p>(४) उपदफा (१) बमोजिम तोकेको सदस्य वा न्यायाधीशले न्याय परिषदले तोकेको अवधिभित्र आफ्नो राय सहितको प्रारम्भिक छानबिन प्रतिवेदन न्याय</p>	<p>दफा १८ को-</p> <p>(क) उपदफा (१) मा रहेका “सर्वोच्च अदालतको कुनै न्यायाधीशलाई” भन्ने शब्दहरूको सट्टा “परिषद्ले तोकेको कम्तीमा राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीको कुनै अधिकृत कर्मचारीलाई” भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।</p> <p>(ख) उपदफा (२), (३) र (४) मा रहेको “न्यायाधीशले” भन्ने शब्दको सट्टा “अधिकृत कर्मचारीले” भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।</p>	<p>न्याय परिषदले उच्च अदालत वा जिल्ला अदालतको कुनै न्यायाधीश विरुद्धको कुनै उजुरी उपर प्रारम्भिक छानबिन गर्नु परेको अवस्थामा त्यस्तो प्रारम्भिक छानबिनको लागि पनि सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीशलाई खटाउन वाञ्छनीय नदेखिएकोले निजको सट्टा परिषदले तोकेको कुनै सदस्य वा अधिकृत कर्मचारीलाई खटाउँदा सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीशहरू न्याय सम्पादन गर्ने काममा केन्द्रीत हुन पाउने भई सर्वोच्च अदालतमा विचाराधीन मुद्दाको फस्योंट दर बढन जाने भएकोले ।</p>
--	---	---

<p style="text-align: center;">परिषद्मा पेश गर्नु पर्नेछ ।</p> <p>दफा १८ मा उपदफा (५) थप</p>	<p>दफा १८ को उपदफा (४) पछि देहायको उपदफा (५) थपिएको छः-</p> <p>“(५) उपदफा (१) बमोजिम प्रारम्भिक छानबिनको लागि तोकिएको सदस्य वा अधिकृत कर्मचारीले देहायको अधिकार प्रयोग गर्न सक्नेछः-</p> <ul style="list-style-type: none"> (क) छानबिन लागि उजुरीसँग सम्बन्धित फैसला वा अन्य कागजात झिकाउने वा नियन्त्रणमा लिई त्यस्तो फैसला वा कागजातको अध्ययन गर्ने, (ख) उजुरीको विषयमा सम्बन्धित न्यायाधीशसँग सोधपुक्ष गर्ने, (ग) उजुरीसँग सम्बन्धित व्यक्तिको मोबाइल वा टेलिफोन सम्वादको विवरण (कल डिटेल), विद्युतीय सन्देश (मेसेज) वा यस्तै प्रकारको अन्य विवरण सम्बन्धित निकायबाट माग गर्ने, त्यसको अध्ययन तथा विश्लेषण गर्ने, (घ) यस ऐन अन्तर्गतको काम कारबाही गर्दा आफ्नो ओहदाको हैसियतले ज्ञात हुन आएको कुनै कुरा वा दाखिल भएको कागजपत्रको गोपनीयता प्रचलित कानून बमोजिम बाहेक गोपनीयता भङ्ग नगर्ने, 	<p>प्रारम्भिक छानबिन गर्ने प्रयोजनका लागि परिषदले तोकेको सदस्य वा अधिकृत कर्मचारीलाई त्यस्तो छानबिन गर्न आवश्यक पर्ने न्यूनतम अधिकार कानूनमा नै व्यवस्था गर्न आवश्यक भएकोले ।</p>
--	---	---

		(ङ) यस दफा वमोजिम छानबिन गर्दा अन्य व्यक्तिसँग समेत सोधपुछ गर्नु पर्ने भएमा त्यस्तो व्यक्तिसँग सोधपुछ गर्ने ।	
२२.	भ्रष्टाचारको कसूरमा अनुसन्धान तथा मुद्दा दायर: (१) संविधानको धारा १५३ को उपधारा (६) वमोजिमको विषयमा अनुसन्धान गर्न न्याय परिपदले सर्वोच्च अदालत वा उच्च अदालतको कुनै न्यायाधीशलाई अनुसन्धान अधिकृतको रूपमा काम गर्न तोक्नेछ ।	दफा २२ को उपदफा (१) मा रहेका "सर्वोच्च अदालत वा उच्च अदालतको कुनै न्यायाधीशलाई" भन्ने शब्दहरूको सट्टा "उच्च अदालतको कुनै न्यायाधीश वा न्याय सेवाको कुनै अधिकृत कर्मचारीलाई" भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।	भ्रष्टाचारको कसूरमा अनुसन्धान गर्ने प्रयोजनका लागि न्यायाधीशका अतिरिक्त न्याय सेवाको कुनै अधिकृत कर्मचारीलाई समेत अधिकार प्रदान गर्दा सबै अनुसन्धानमा न्यायाधीशहरु संलग्न हुन नपर्ने, न्यायाधीशहरु न्याय सम्पादन गर्ने काममा केन्द्रित हुन पाउने अवस्था सृजना गर्न आवश्यक भएकोले ।
	नयाँ व्यवस्था थप	दफा ४१ पछि देहायको दफा ४१क. थपिएको छ:- "४१क. मापदण्ड बनाउने: (१) न्याय परिषदले यस ऐन वमोजिम न्यायाधीश नियुक्तिको लागि आवश्यक मापदण्ड बनाउनेछ । (२) उपदफा (१) वमोजिमको मापदण्ड नेपाल राजपत्रमा समेत प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।"	सक्षम, योग्य, अनुभवी तथा इमान्दार न्यायाधीश नियुक्त गर्नको लागि न्यायाधीश नियुक्ति सम्बन्धी प्रक्रियालाई वैज्ञानिक, व्यवस्थित एवं वस्तुनिष्ठ तथा पारदर्शी बनाई न्यायाधीश नियुक्ति प्रकृयामा विश्वसनीयता थप अभिवृद्धि गर्न आवश्यक भएकोले ।
२२.	प्रशासकीय अदालत ऐन, २०७६ मा संशोधन:		
	७. अदालतको अधिकारक्षेत्र: (१) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि अदालतलाई देहायका मुद्दा वा विषयमा भएको निर्णय वा अन्तिम आदेश उपर	दफा ७ को उपदफा (१) को सट्टा देहायको उपदफा (१) राखिएको छ:- "(१) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि अदालतलाई देहायका	प्रशासकीय अदालतको गठन भई सके तापनि प्रशासकीय अदालतको सट्टा नियमित अदालतमा कर्मचारीसँग सम्बन्धित मुद्दाले प्रवेश पाई नियमित अदालतको कर्मचारीको विभागीय कारबाही, सरुवा, बढुवा सम्बन्धी

	<p>पुनरावेदन सुन्ने अधिकार हुनेछः-</p> <ul style="list-style-type: none"> (क) प्रचलित कानून बमोजिम कर्मचारीलाई दिइएको विभागीय सजाय, (ख) कर्मचारीको बढुवा, (ग) कर्मचारीको सरुवा । 	<p>मुद्दा वा विषयमा भएको निर्णय वा अन्तिम आदेश उपर पुनरावेदन सुन्ने अधिकार हुनेछः-</p> <ul style="list-style-type: none"> (क) प्रचलित कानून बमोजिम कर्मचारीलाई दिइएको विभागीय सजाय, (ख) कर्मचारीको बढुवा वा स्तरबृद्धि, (ग) कर्मचारीको उपदान, निवृत्तभरण वा अवकाश, (घ) कर्मचारी समायोजन, (ङ) कर्मचारीको विदा, काज वा सरुवा, (च) कर्मचारीको सेवाका अन्य शर्त तथा सुविधा ।" 	<p>विषयमा सीमित रहेको सन्दर्भमा कर्मचारीको स्तरबृद्धि, उपदान, निवृत्तभरण, अवकाश, समायोजन, विदा, काज लगायतका अन्य सेवाका शर्त तथा सुविधा सम्बन्धी विषय समावेश भएका मुद्दाहरू प्रशासकीय अदालतको क्षेत्राधिकार भित्र समेट्न उपयुक्त हुने भएकोले ।</p>
	<p>नयाँ व्यवस्था थप ।</p>	<p>“९क. स्वार्थ बाझिएको मुद्दा हेर्न नहुने: (१)</p> <p>अध्यक्ष वा सदस्यले देहायका मुद्दाको कारबाही, सुनुवाई र किनारा गर्न हुँदैनः-</p> <ul style="list-style-type: none"> (क) आफ्नो वा प्रचलित कानून बमोजिम आफ्नो नजिकको नातेदार मानिने व्यक्तिको हक, हित वा सरोकार रहेको मुद्दा, (ख) कुनै बखत निज वारिस, कानून व्यवसायी वा साक्षी भएको मुद्दा, (ग) कुनै बखत निजले मुद्दा चल्ने वा नचल्ने विषयमा राय दिएको मुद्दा, 	<p>मुलुकी देवानी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा २७१ मा न्यायाधीशले स्वार्थ बाझिएको मुद्दा हेर्न नहुने व्यवस्था रहेकोमा यस ऐनमा स्वार्थ बाझिएको अवस्थामा मुद्दाको सुनुवाई, कारबाही तथा किनारा गर्न नहुने सम्बन्धमा कुनै स्पष्ट व्यवस्था नगरिएकोले अध्यक्ष तथा सदस्यले पनि स्वार्थ बाझिएको मुद्दा हेर्न नहुने गरी स्पष्ट गर्न आवश्यक भएकोले ।</p>

(३) अन्य कुनै कारणले आधारभूत रूपमा निज
र निजको एकासगोलका परिवारका
सदस्यको स्वार्थ बाझिएको वा खण्ड (क)
बमोजिमका व्यक्तिको स्वार्थ बाझिएको
मुद्दा ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कुनै अवस्था
देखिएमा मुद्दा हेर्ने सदस्यले मुद्दा हेर्न नहुने
कारण खुलाई आदेश गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) को प्रतिकूल हुने गरी कुनै
सदस्यले कुनै मुद्दाको कारबाही, सुनुवाई वा
किनारा गर्न लागेमा मुद्दाको कुनै पक्षले
आवश्यक प्रमाण सहित मुद्दाको कारबाही,
सुनुवाई वा किनारा नगर्न निवेदन दिन
सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको निवेदनमा
संलग्न प्रमाण मनासिब भएमा त्यस्तो
सदस्य मुद्दाको कारबाही, सुनुवाई वा
किनारा गर्ने कार्यबाट अलग हुनु पर्नेछ ।

(५) यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको
भए तापनि स्वार्थ बाझिएको कारण

		<p style="text-align: center;">१४</p> <p>अध्यक्षले कारबाही, सुनुवाई वा किनारा गर्ने नहुने मुद्दामा अध्यक्ष बाहेकका दुईजना सदस्य भएको इजलासले त्यस्तो मुद्दाको कारबाही, सुनुवाई वा किनारा गर्नेछ ।"</p>	
	नयाँ व्यवस्था थप ।	<p>१०क. जिल्ला अदालत मार्फत पुनरावेदन दिन <u>सकिने:</u> यस ऐन बमोजिम प्रशासकीय अदालतमा दर्ता हुने निवेदन, पुनरावेदन, तथा लिखित जवाफ लगायतका जुनसुकै लिखत दर्ता गर्न तथा अदालतबाट जारी हुने म्याद सूचना सम्बन्धित जिल्ला अदालतबाट तामेल गर्न सकिनेछ ।</p>	<p>प्रशासकीय अदालतको मुकाम काठमाण्डौमा रहेको कारण उपचार खोजन कठिन भएकोले प्रशासकीय अदालतमा दर्ता हुने निवेदन, पुनरावेदन तथा लिखित जवाफ सम्बन्धित जिल्ला अदालतबाट गर्ने व्यवस्था गरी अदालतको सेवा पहुँच योग्य बनाउन आवश्यक भएकोले ।</p>
	१३. पुनरावेदन खारेज नहुने: सर्वोच्च अदालत वा अदालतमा परेको पुनरावेदन टुङ्गो नलाग्दै पुनरावेदन दिने व्यक्ति सेवाबाट अवकाश भएमा निजको मृत्यु भएमा अदालतले सो पुनरावेदन खारेज नगरी अन्तिम किनारा गर्नु पर्नेछ ।	दफा १३ मा रहेका "सर्वोच्च अदालत वा" भन्ने शब्दहरू झिकिएका छन् ।	यस ऐन अन्तर्गतका मुद्दा प्रशासकीय अदालतबाट नै अन्तिम हुने गरी व्यवस्था गरिएकोले ।
	१४. निर्णय गर्नु पर्ने अवधि: सर्वोच्च अदालत वा अदालतले आफू समक्ष पुनरावेदन परेको एक वर्ष भित्र त्यस्तो मुद्दामा निर्णय गरिसक्नु पर्नेछ ।	दफा १४ मा रहेका "सर्वोच्च अदालत वा" भन्ने शब्दहरू झिकिएका छन् ।	यस ऐन अन्तर्गतका मुद्दा प्रशासकीय अदालतबाट नै अन्तिम हुने गरी व्यवस्था गरिएकोले ।

	<p>१५. अदालतको निर्णय अन्तिम हुने: अदालतको निर्णय अन्तिम हुनेछ र दफा १६ बमोजिम अनुमति प्राप्त गरेको अवस्थामा बाहेक त्यस उपर पुनरावेदन लाग्ने छैन ।</p>	<p>दफा १५ मा रहेको "र दफा १६ बमोजिम अनुमति प्राप्त गरेको अवस्थामा बाहेक त्यस उपर पुनरावेदन लाग्ने छैन" भन्ने वाक्यांश झिकिएको छ ।</p>	<p>कर्मचारीको सेवा सुविधा सम्बन्धी विषयमा भएका निर्णय उपर प्रशासकीय अदालतले पुनरावेदनको रोहमा मुद्दा हेरी फैसला गर्ने भएकोले एक पटक पुनरावेदन गर्ने अधिकार दिई सकेको विषयमा पुनः पुनरावेदन गर्न सक्ने गरी व्यवस्था गर्न आवश्यक नदेखिएकोले ।</p>
	<p>१६. पुनरावेदन गर्न अनुमति दिन सक्ने: (१) दफा १५ मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि देहायको अवस्थामा अदालतले गरेको निर्णय वा अन्तिम आदेश उपर सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न अनुमति दिन सक्नेछ:-</p> <ul style="list-style-type: none"> (क) अदालतको निर्णय वा अन्तिम आदेशमा गम्भीर संवैधानिक वा कानूनी त्रुटि भएको, (ख) सर्वोच्च अदालतबाट स्थापित कानूनी सिद्धान्त वा नजिरको पालना नगरेको वा गलत किसिमले व्याख्या गरी प्रयोग गरेको । <p>(२) सम्बन्धित पक्षले अदालतबाट मुद्दामा निर्णय वा अन्तिम आदेश थाहा पाएको मितिले पैतीस दिनभित्र अदालत मार्फत वा सिधै सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्ने अनुमतिको लागि निवेदन दिन सक्नेछ ।</p>	<p>दफा १६ झिकिएको छ ।</p>	<p>कर्मचारीको सेवा सुविधा सम्बन्धी विषयमा भएका निर्णय उपर एक तहको पुनरावेदन प्रशासकीय अदालतबाट सुनी फैसला गरिसकेको परिवेशमा एक पटक पुनरावेदन गर्ने अधिकार दिई सकेको विषयमा पुनः विभिन्न विषयहरू तोकी सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदनको क्षेत्राधिकार सूजना गर्न आवश्यक नदेखिएकोले ।</p>

	<p>(३) उपदफा (२) बमोजिम दिइने निवेदन साथ तोकिए बमोजिमका विवरण तथा कागजात संलग्न गर्नु पर्नेछ ।</p>	४४	५५
	<p>२३. मुद्दा सर्ने: (१) यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत निजामती सेवा ऐन, २०४९ बमोजिम गठित प्रशासकीय अदालतमा दायर भई छिन्न बाँकी रहेका मुद्दाहरु यस ऐन बमोजिम गठित अदालतमा सर्नेछन् ।</p> <p>(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यो ऐन प्रारम्भ भए पछि अदालतको क्षेत्राधिकार अन्तर्गत पर्ने मुद्दा यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत कुनै निकाय वा अधिकारी समक्ष दायर भई कारबाही चलिरहेको रहेछ भने त्यस्तो मुद्दा यो उपदफा प्रारम्भ भएको मितिले तीन महिना भित्र त्यस्तो मुद्दासँग सम्बन्धित सङ्कल मिसिल अदालतमा पठाउनु पर्नेछ । त्यसरी मिसिल प्राप्त भए पछि अदालतले मुद्दा दर्ता गरी त्यस्तो मुद्दाको कारबाही, सुनुवाई वा किनारा गर्नेछ । "</p>	<p>दफा २३ को उपदफा (२) को सट्टा देहायको उपदफा (२) राखिएको छ ।</p> <p>"(२) यो उपदफा प्रारम्भ हुँदाका बखत अदालतको क्षेत्राधिकार अन्तर्गत पर्ने मुद्दा कुनै निकाय वा अधिकारी समक्ष दायर भई कारबाही चलिरहेको रहेछ भने त्यस्तो मुद्दा यो उपदफा प्रारम्भ भएको मितिले तीन महिना भित्र त्यस्तो मुद्दासँग सम्बन्धित सङ्कल मिसिल अदालतमा पठाउनु पर्नेछ । त्यसरी मिसिल प्राप्त भए पछि अदालतले मुद्दा दर्ता गरी त्यस्तो मुद्दाको कारबाही, सुनुवाई वा किनारा गर्नेछ । "</p>	<p>प्रशासकीय अदालतको गठन भई सके तापनि प्रशासकीय अदालतको सट्टा नियमित अदालतमा कर्मचारीसँग सम्बन्धित मुद्दाले प्रवेश पाई नियमित अदालतको कार्यबोझ बढन गएको छ भने प्रशासकीय अदालतको कार्यबोझ न्यून रहेको (हाल १६ थान मुद्दा रहेका) सन्दर्भमा यो उपदफा प्रारम्भ हुनु अघि विभिन्न तहको अदालतमा विचाराधीन मुद्दा यो उपदफा प्रारम्भ भए पछि क्षेत्राधिकारको सिद्धान्त अनुरूप त्यस्ता मुद्दा यो अदालतमा पठाउनु पर्ने गरी व्यवस्था गर्न उपयुक्त भएकोले ।</p>
२३.	राहदानी ऐन, २०७६ मा संशोधन:		
	<p>३०. पुनरावेदन : विभागले राहदानी जारी गर्न इन्कार गरेमा वा राहदानी रद्द गर्ने निर्णय गरेमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले सोको सूचना प्राप्त गरेको मितिले पैतीस दिनभित्र विभाग रहेको प्रदेशको उच्च अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।</p>	<p>३०. पुनरावेदन : विभागले राहदानी जारी गर्न इन्कार गरेमा वा राहदानी रद्द गर्ने निर्णय गरेमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले सोको सूचना प्राप्त गरेको मितिले पैतीस दिनभित्र विभाग रहेको प्रदेशको जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।</p>	<p>विभागले गरेको निर्णय उपरको पुनरावेदन जिल्ला अदालतमा गर्न सक्ने व्यवस्था गर्न उपयुक्त हुने र विभागस्तरको निर्णयको पुनरावेदन जिल्ला अदालतलमा राखी पुनरावेदकीय क्षेत्रधाधिकारमा एकरूपता भई छिटो छरितो न्याय प्रदान गर्न वाज्छनीय हुने भएकोले ।</p>

२४.	औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०७६ मा संशोधन:		
	<p>४६.पुनरावेदन: (१) यस परिच्छेद बमोजिम भएको सजायको आदेश उपर चित्त नबुझेमा सजायको जानकारी पाएको मितिले पैतीस दिनभित्र उच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्नेछ ।</p> <p>(२) स्थानीय तहको उद्योग दर्ता गर्ने निकायबाट भएको निर्णयको हकमा सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा र, प्रदेशको उद्योग दर्ता गर्ने निकाय र विभागबाट भएको सजायको हकमासम्बन्धित उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।</p>	<p>४६.पुनरावेदन: यस परिच्छेद बमोजिम मन्त्रालयबाट भएको सजायको आदेशउपर चित्त नबुझ्ने पक्षले पैतीस दिनभित्र सम्बन्धित उच्च अदालतमा र विभाग, उद्योग दर्ता गर्ने निकाय, प्रदेश वा स्थानीय तहको उद्योग दर्ता गर्ने निकायबाट भएको सजायको आदेशउपर चित्त नबुझ्ने पक्षले पैतीस दिनभित्र सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।"</p>	
२५.	नयाँ थप व्यवस्था	<p>मुद्दा सर्ने: यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत दफा २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, १०, ११, १२, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २३ र २४ बमोजिम सम्बन्धित उच्च अदालतमा विचाराधीन मुद्दा, निवेदन र सो सँग सम्बन्धित मिसिलहरु सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा सर्नेछन् ।</p>	<p>हाल सम्बन्धित ऐन बमोजिम उच्च अदालतमा शुरु कारबाही भइरहेका वा पुनरावेदनको रोहमा विचाराधीन रहेका मुद्दाहरु कारबाहीको क्रममा रहेको भए त्यस्ता मुद्दाहरु यो ऐन प्रारम्भ भए पछि क्षेत्राधिकार कायम भएको अदालतमा मुद्दा सर्ने व्यवस्था गर्न आवश्यक भएकोले ।</p>

(Signature) *B* *m*
सन्दर्भ सूची

- नेपालको संविधान
- न्याय प्रशासन ऐन, २०७३
- न्याय परिषद् ऐन, २०७३
- सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८
- मुलुकी अपराध संहिता, २०७४
- मुलुकी देवानी संहिता, २०७४
- मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४
- मुलुकी देवानी कार्यविधि संहिता, २०७४
- सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४
- उच्च अदालत नियमावली, २०७३
- जिल्ला अदालत नियमावली, २०७५
- न्यायपालिकाको चौथो पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजना (२०७६/७७-२०८१/८२)
- न्यायपालिकामा हुनसक्ने विकृति, विसङ्गति, अनियमित वा भ्रष्टाचार एवं विचैलियाबाट हुनसक्ने क्रियाकलापहरु त्यसको रोकथामका लागि चालनुपर्ने उपायहरूको सम्बन्धमा पेश गरिएको प्रतिवेदन (२०७८)
- न्यायपालिकामा विकृति विङ्गति अध्ययन समितिको प्रतिवेदन, २०७२
- विकृतिविहीन न्यायपालिकाको विकासका लागि अध्ययन कार्यदलको प्रतिवेदन, २०६६
- सर्वोच्च अदालतको वार्षिक प्रतिवेदन (२०७६/७७)
- प्राइभेट फर्म रजिस्ट्रेशन, २०१४ को दफा ८ को उपदफा (५)
- साझेदारी ऐन, २०२०
- भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१
- पेटेन्ट डिजाइन र ट्रेडमार्क ऐन, २०२२
- स्टाण्डर्ड नाप र तौल ऐन, २०२५
- बोनस ऐन, २०३०
- सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१
- राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष ऐन, २०३९
- खानी तथा खनिज पदार्थ ऐन, २०४२
- छापाखाना र प्रकाशन सम्बन्धी ऐन, २०४८

- विद्युत ऐन, २०४९
- नेपाल चार्टड एकाउण्टेटस् ऐन, २०५३
- कम्पनी ऐन, २०६३
- दामासाही सम्बन्धी ऐन, २०६३
- प्रतिष्पर्धा प्रवर्द्धन तथा बजार संरक्षण ऐन, २०६३
- बैंडिङ कसूर तथा सजाय ऐन, २०६३
- राहदानी ऐन, २०७६
- औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०७६
- वातावरण संरक्षणऐन, २०७६
- वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी ऐन, २०७४
- कर्जा सुरक्षण कोष ऐन, २०७३
- योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कोष ऐन, २०७४
- बीमा ऐन, २०४९
- स्वास्थ्य बीमा ऐन, २०७४
- रेडियोधर्मी पदार्थ उपयोग तथा नियमन ऐन, २०७७
- सूचनाको हक सम्बन्धी ऐन, २०६४
- नेपाल स्वास्थ्य व्यवसायी परिषद् ऐन, २०५३
- खानेपानी महशुल निर्धारण आयोग, २०६३
- खानेपानी व्यवस्थापन बोर्ड ऐन, २०६३
- खोप ऐन, २०७२